

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Damjan Peric

Geopolitika energetske varnosti: primer Ruske federacije

Magistrsko delo

Ljubljana, 2013

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Damjan Peric

Mentor: doc. dr. Milan Brglez

Geopolitika energetske varnosti: primer Ruske federacije

Magistrsko delo

Ljubljana, 2013

*Zahvaljujem se mentorju doc. dr. Milanu Brglezu za pomoč in nasvete pri pisanju naloge,
asist. mag. Danijelu Crnčecu za vse dodatne komentarje in dopolnila,
staršem in ostalim domačim, ki so mi omogočili brezskrbna študijska leta, ter Andreji.*

Geopolitika energetske varnosti: primer Ruske federacije

Namen magistrskega dela je analizirati energetske trgovino na primeru Ruske federacije skozi prizmo geopolitike. Tema je relevantna zaradi večplastnosti energetskega trgovanja, ki neposredno vpliva na sleherno gospodarstvo. V magistrskem delu se sprašujem, na kakšen način trgovanje z energetskimi viri oblikuje odnos Ruske federacije do Evropske unije in Kitajske ter kako to vpliva na njihovo energetske varnost. Energetska varnost, ki jo Ruska federacija zagotavlja državam Evropske unije in Kitajski, je predpogoj za njihovo nacionalno varnost in tako neposredno vpliva tudi na politična in gospodarska razmerja med državami. Energetska trgovina je za Rusko federacijo najpomembnejša gospodarska dejavnost, saj izvoz nafte in zemeljskega plina predstavlja dve tretjini ruske zunanje trgovine in polovico proračunskih prihodkov, zato je vloga držav Evropske unije in delno Kitajske ključna za razvoj ruskega gospodarstva. Na ta tržišča je namreč namenjenih preko 90 % ruskega izvoza energentov, zato naloga ugotavlja, da mora biti tudi njihova energetska varnost interes Ruske federacije. Zaradi velike odvisnosti ruskega gospodarstva od trgovine z energenti si Ruska federacija ne more privoščiti, da bi svoj geopolitični vpliv izkoriščala za uveljavljanje politične in ekonomske moči, ampak mora v svoje dobro poskrbeti za energetske varnost ključnih trgovinskih partneric.

Ključne besede: geopolitika, energetska varnost, Ruska federacija, Evropska unija, Kitajska.

The geopolitics of energy security: case of Russian Federation

The purpose of this master thesis is to analyze the energy trade in the case of Russian Federation through the prism of geopolitics. The relevance of the topic is in the complexity of energy trade which directly affects on every economy. In the thesis I wonder how does the trade of energy resources form the Russia's relationship with the European Union and China, and how does this relationship influence on their energy security. Energy security provided by Russian Federation to countries of the European Union and China is the prerequisite for their national security, so it has a direct impact also on political and economic relations between countries. Energy trade is Russian Federation's major economic activity, the export of oil and natural gas represents two-thirds of Russia's foreign trade and half of its budget revenues, so the role of the European Union and partly China is the key to the development of Russian economy. To these markets is exported more than 90 % of Russian exported energy, therefore their energy security must be in Russia's interest. Due to high dependence of Russian economy on energy trade, Russian Federation can not afford to take advantage of its geopolitical influence for enforcing political and economic power, but it has to ensure the energy security to its main trading partners.

Key words: geopolitics, energy security, Russian Federation, European Union, China.

KAZALO

SEZNAM SLIK, TABEL IN GRAFIKONOV	6
SEZNAM KRATIC	7
1 UVOD	8
1.1 CILJ MAGISTRSKE NALOGE IN HIPOTEZI	9
1.2 METODOLOGIJA IN OMEJITVE MAGISTRSKE NALOGE	10
1.3 STRUKTURA MAGISTRSKE NALOGE	11
2 KONCEPTUALNO-TEORETSKI OKVIR	12
2.1 GEOPOLITIKA	12
2.1.1 Geoekonomija	19
2.1.2 Geopolitika in zunanja politika	23
2.2 ENERGETSKA VARNOST	25
2.3 ENERGETSKI VIRI	30
2.3.1 Nafta	31
2.3.2 Zemeljski plin	32
2.3.3 Premog	34
3 RUSKA FEDERACIJA IN ENERGETSKI VIRI	37
3.1 GEOPOLITIKA RUSKE FEDERACIJE	37
3.1.1 Vesternizem vs. Evrazijanizem	39
3.2 POMEN ENERGETSKIH VIROV ZA RUSKO FEDERACIJO	41
3.2.1 Zgodovinski pregled izkoriščanja zemeljskega plina in nafte v Ruski federaciji ...	44
3.3 ENERGETSKA VARNOST V RUSKI ZUNANJEPOLITIČNI STRATEGIJI	47
4 ANALIZA MEDNARODNE ENERGETSKE TRGOVINE RUSKE FEDERACIJE . 51	
4.1 EVROPSKA UNIJA	53
4.1.1 Aktualna razmerja v evropsko-ruski energetske trgovini	56
4.1.2 Energetska varnost v evropsko-ruskih odnosih	61
4.2 KITAJSKA	63
4.2.1 Aktualna razmerja v kitajsko-ruski energetske trgovini	65
4.2.2 Energetska varnost v kitajsko-ruskih odnosih	70
5 SKLEP	73
6 LITERATURA	76

SEZNAM SLIK, TABEL IN GRAFIKONOV

Slika 2.1: Originalna Mackinderjava karta (1904).....	15
Tabela 2.1: Pozitivni in negativni instrumenti ekonomske zunanje politike	24
Grafikon 2.1: Svetovna poraba energetskih virov v letu 2010.....	30
Grafikon 2.2: Globalna poraba primarnih energetskih virov med letoma 2000 in 2010	31
Tabela 2.2: Največje svetovne proizvajalke, izvoznice in uvoznice nafte v letu 2010.....	32
Tabela 2.3: Največje porabnice in države z največjimi zalogami nafte v letu 2010.....	32
Tabela 2.4: Največje svetovne proizvajalke, izvoznice in uvoznice zemeljskega plina v letu 2010.....	33
Tabela 2.5: Največje porabnice in države z največjimi zalogami zemeljskega plina v letu 2010	34
Tabela 2.6: Največje svetovne proizvajalke, izvoznice in uvoznice premoga v letu 2010.....	35
Tabela 2.7: Največje porabnice in države z največjimi zalogami premoga v letu 2010.....	35
Slika 3.1: Šahovnica Evrazije.....	37
Slika 3.2: Proizvodnja primarne energije po virih v Sovjetski zvezi (od leta 1991 na njenem nekdanjem teritoriju)	46
Slika 4.1: Naftno in plinsko omrežje z nahajališči v Ruski federaciji	51
Grafikon 4.1: Struktura uvoza nafte v EU glede na izvor v letu 2009	57
Grafikon 4.2: Struktura uvoza zemeljskega plina v EU glede na izvor v letu 2009	58
Slika 4.2: Predvidena trasa plinovoda Južni tok	60
Slika 4.3: Predvidena trasa plinovoda Nabucco-West	60
Grafikon 4.3: Struktura uvoza nafte na Kitajsko glede na izvor v letu 2011	64
Slika 4.4: Naftne in plinske povezave med Srednjo Azijo in Kitajsko	68
Slika 4.5: Trasa naftovoda ESPO	69

SEZNAM KRATIC

BP - British Petroleum

CIA - *Central Intelligence Agency*: Centralna obveščevalna agencija

CNPC - *Chinese National Petroleum Corporation*: Kitajska državna naftna družba

COMECON - *The Council for Mutual Economic Assistance*: Svet za vzajemno ekonomsko pomoč

ECT - *Energy Charter Treaty*: Pogodba o energetske listini

EIA - *U.S. Energy information administration*: Ameriška uprava za energetske informacije

ESPO - *East Siberia Pacific Ocean oil pipeline*: Naftovod Vzhodna Sibirija – Tihi ocean

EU - Evropska unija

IEA - *International Energy Agency*: Mednarodna agencija za energijo

LRK - Ljudska republika Kitajska

MTOE - *Million Tonnes of Oil Equivalent*: Milijoni ton ekvivalenta nafte

OPEC - *Organization of the petroleum exporting countries*: Organizacija držav izvoznic nafte

PA - *Partnership Agreement*: Sporazum o partnerstvu

PCA - *Partnership and Cooperation Agreement*: Sporazum o partnerstvu in sodelovanju

RF - Ruska federacija

RS - Republika Slovenija

SCO - *Shanghai Cooperation Organisation*: Šanghajska organizacija o sodelovanju

SND - Skupnost neodvisnih držav

SZVP - Skupna zunanja in varnostna politika

UNDP - *United Nations Development Programme*: Razvojni program Združenih narodov

ZDA - Združene države Amerike

1 UVOD

Geopolitične usmeritve so nosilec zunanjepolitične dejavnosti države in definirajo njeno vlogo v novi svetovni ureditvi (Isakova 2005, 22). Geopolitika je kot teoretski koncept osnovana na geografskem dejavniku, ki najbolje opredeljuje moč države v mednarodni skupnosti in ji ponuja priložnost za uveljavljanje njenih interesov v določenem geografskem prostoru. Medtem ko je obstoj geopolitike v preteklosti ustvarjal željo držav po tujem teritoriju in posledično po njegovi nadvladi (Plevnik 2003, 140), je z novo svetovno ureditvijo po padcu železne zavesse geopolitika postala mnogo bolj interdisciplinarna (Košir 1999, 5), saj zaobjema povezave med mednarodno ekonomijo, politiko in varnostjo.

Z definiranjem vloge posamezne države v mednarodnih odnosih geopolitika torej neposredno vpliva na številne dejavnike, ki oblikujejo politični in gospodarski razvoj države, med njimi tudi na energetiko. Zaradi konstantno naraščajočega povpraševanja po energetskih virih energetska politika postaja vedno pomembnejše vprašanje pri kreiranju odnosov med posameznimi subjekti v mednarodni skupnosti, pri tem pa posebno vlogo igra varnostni vidik. Susan Strange (1995, 48 in 176) namreč med strukture moči v svetovni ekonomiji uvršča varnost, med sekundarne strukture moči pa energijo. Korelacija varnosti in energije v vedno večji meri določa razmerja moči med državami na globalni ravni.

Pri energetske politiki se razmerja med državami določajo glede na njihovo uvozno oz. izvozno usmerjenost. Med državami izvoznicami energentov eno vodilnih vlog igra Ruska federacija (RF), ki tako pomembno vpliva na smernice v trgovanju z energetskimi viri. Energetika je ključna za sedanji in prihodnji položaj RF v mednarodni skupnosti, saj nafta in zemeljski plin predstavljata dve tretjini ruskega izvoza in polovico proračunskih prihodkov (Koyama 2009, 1). Tako velik odstotek prihodkov s strani energetskih virov pa razkriva tudi njeno največjo hibo – velika odvisnost od zgolj ene gospodarske dejavnosti. Zaradi tega je glavni cilj ruske energetske politike, da maksimizira učinkovitost rabe energetskih virov in potencial energetskega sektorja, saj s tem podpira gospodarsko rast in krepi zunanji gospodarski položaj države (Ministrstvo za energijo RF 2010, 10). Uspešnost trgovanja z energetskimi viri je za RF nujna in brezpogojna. V tej luči si lahko razlagamo dejstvo, da je ruska politika kljub denacionalizacijskemu procesu po razpadu Sovjetske zveze v zadnjih desetih letih ponovno poddržavila praktično celoten energetski sektor.

RF ima kot pomemben energetska izvoznik določen vpliv tudi na nacionalno varnost držav, s katerimi trguje. Energetska varnost je namreč neposredno povezana s skrbjo za nacionalno varnost (Bradshaw 2010, 276). Pomen zanesljive in nemotene oskrbe z energetske viri se je prvič pokazal ob embargu arabskih držav leta 1973, od takrat naprej je energetska varnost v nacionalnem interesu vsake države, ki ima deficit lastnih virov. Ravno RF je bila v zadnjih letih tista, ki je pomembnost vloge energetske virov izkoriščala za svoje politične interese. Ukrajinski plinski krizi v letih 2006 in 2009 sta dokazali moč RF in hkrati šibkost nekaterih držav Evropske unije (EU), saj te niso mogle vplivati na prekinjeno dobavo zemeljskega plina, ki je bila zgolj kolateralna škoda zaradi nesoglasja izvozne in tranzitne države glede cene plina. Posledično je bila ogrožena energetska varnost večine vzhodnih držav članic EU, saj so le-te energetske nezadostne in infrastrukturno vezane (izključno) na RF. Tako je EU začela iskati alternativo nezanesljivi ruski dobavi in s tem poskušala 'zamajati' ruski monopol v vzhodni Evropi.

Vedno bolj pa se ruskim energentom odpira tudi Kitajska. Večina držav EU je namreč že nekaj desetletij reden uvoznik energentov (Nies 2008, 11), medtem ko je Kitajska začela tuje energetske vire intenzivno iskati šele zadnjih deset let (EIA 2012), saj rast kitajskega gospodarstva narekuje močno povečevanje povpraševanja po energentih. RF lahko zaradi svoje geografske lege in količine rezerv temu povpraševanju do določene mere zadosti, kar ji odpira možnosti za širitev energetske trgovine na vzhod. Problematika energetike in z njo povezane varnosti je torej tisto področje, ki bo v prihodnje pomembno definiralo odnos RF do ključnih trgovinskih partneric.

1.1 CILJ MAGISTRSKE NALOGE IN HIPOTEZI

Cilj moje magistrske naloge je geopolitično in ekonomsko opredeliti energetska trgovino med RF in državami EU oz. Kitajsko ter z njo povezano energetska varnost akterjev. Osrednje raziskovalno vprašanje naloge je, na kakšen način trgovanje z energetske viri oblikuje odnos RF do EU in Kitajske ter nadalje, kako to vpliva na energetska varnost raziskovanih akterjev? Poleg tega želim raziskati, kakšne smernice lahko pri trgovanju z energetske viri RF postavlja v prihodnje.

V skladu s ciljem bom potrdil oz. zavrgel sledeči hipotezi:

Hipoteza I: *Ker je optimizacija proizvodnje in prodaje energetskih virov glavna prioriteta ruske geopolitične in ekonomske strategije, je vloga Evropske unije in Kitajske v ruski energetski trgovini ključna za razvoj ruskega gospodarstva.*

Hipoteza II: *Države Evropske unije in Kitajska so največji izvozni trgi za ruske energente, tako je tudi obseg prihodkov od teh izvoznih trgov za Rusko federacijo največji. Zaradi tega mora biti energetska varnost Evropske unije in Kitajske interes ruske zunanje politike.*

1.2 METODOLOGIJA IN OMEJITVE MAGISTRSKE NALOGE

Izhodiščna raziskovalna metoda bo interpretacija in analiza primarnih in sekundarnih virov o raziskovani problematiki. Zbrane primarne (npr. dokumenti državnih institucij) in sekundarne (knjige, zborniki, raziskovalna poročila, članki) vire bom analiziral in interpretiral (upoštevaje ključne koncepte, ki so navedeni v nadaljevanju) ter jih z sintetiziral v celoto (teoretsko v prvem in s študijo primera v drugem delu).

V drugem delu bom pri analizi zgodovinskega razvoja uporabil zgodovinsko metodo, pri razlagi proučevanih primerov in njihovi primerjavi pa primerjalno metodo (npr. primerjava dobave energetskih virov). Ker je v ospredju te naloge proučevanje ruske energetske politike na podlagi analize izbranih primerov, bom le-te analiziral z metodo študije primera (*Case study*). Obenem bom skušal aplicirati konceptualna dognanja iz prvega dela na empirično študijo primera RF v drugem delu. Za podkrepitev oz. ošibitev obeh hipotez bom preveril potrebne kvantitativne podatke, ki bodo ponekod prikazani v obliki tabel in grafikonov, za ponazoritev določenih geografskih situacij pa si bom pomagal z zemljevidi.

Zaradi obširnosti proučevane tematike bom magistrsko nalogo v nekaterih točkah omejil. RF ima še večje nacionalne interese v državah bližnjega sosedstva (države nekdanje Sovjetske zveze), vendar želim v svoji nalogi opredeliti njen odnos z njenimi najpomembnejšimi trgovinskimi partnerji, pri čemer sta zaradi geografske bližine v prvem planu EU in Kitajska, zato sem tudi izbral ta dva primera. Poleg tega bom nalogo omejil tudi pri proučevanju energetskih virov. RF namreč trguje s številnimi naravnimi viri, od zemeljskega plina, nafte in premoga do urana, boksita itd. Zaradi tega bom v svoji nalogi analiziral samo trgovanje z zemeljskim plinom in nafto, ki zavzemata največji delež v ruski zunanji trgovini in ki posledično najbolj vplivata na ruske odnose z njenimi trgovskimi partnerji. Ker je tematika

aktualna in se spremembe v mednarodni trgovini z energenti dogajajo vsakodnevno, bom v nalogi obravnaval samo dogodke, ki so se zgodili do konca leta 2012.

1.3 STRUKTURA MAGISTRSKE NALOGE

Magistrska naloga bo sestavljena iz treh večjih sklopov. Prvi bo namenjen teoretskemu okviru, katerega bom oblikoval z analizo teoretskih pojmov in konceptov, ki so relevantni za nalogo. Najprej bom opredelil geopolitiko, ki je ključen koncept za razumevanje celotne problematike. Na geopolitično ogrodje bom navezal geoekonomijo, ki temelji na geopolitičnih osnovah, in zunanjo politiko, s katerimi bom lahko aktualne razmere v energetske politiki opredelil iz vseh zornih kotov. Teoretski del pa bo zaokrožala opredelitev energetske varnosti, ki jo bom umestil v kontekst globalnih političnih in ekonomskih odnosov, in aktualna razmerja v energetske trgovini na globalni ravni.

Teoretskemu okviru bo sledil raziskovalni del, katerega rdeča nit bo umestitev teoretskih ugotovitev na primeru RF. Predstavil bom pomen geopolitike v razvoju RF skozi zgodovinska dejstva, katera so oblikovala njen položaj v trenutni globalni ureditvi. Podrobneje se bom osredotočil na razmerja v aktualni ruski politiki, ki določajo njeno zunanjepolitično usmerjenost. Od razpada Sovjetske zveze je namreč ruska zunanja politika razdeljena na prozahodne in proevrazijske sile. Na temelju te politične realnosti bo nato podrobneje opredeljena in analizirana ruska energetska politika. Ovrednotil bom vlogo in pomen energetike in z njo povezane varnosti v ruski zunanji politiki.

Na primerih EU in Kitajske bom nato raziskal, kakšen je njun položaj v mednarodni trgovini z energenti in kakšno vlogo ima pri tem RF. Analiziral bom ruski energetske potencial v trgovini z EU in Kitajsko ter ga povezal z ruskimi političnimi in ekonomskimi interesi. Pridobljene ugotovitve bom nato navezal na varnostni vidik energetske trgovine. Na podlagi analiziranih rezultatov bom poskušal določiti vlogo, ki jo bodo energetske viri igrali v zunanjepolitičnem odnosu med RF in EU ter med RF in Kitajsko v prihodnosti. Z danimi ugotovitvami bom v sklepu ovrednotil zastavljene hipoteze in smiselno povzel pridobljene rezultate.

2 KONCEPTUALNO-TEORETSKI OKVIR

2.1 GEOPOLITIKA

Geopolitika je ob koncu 19. stoletja nastala kot pogled o moči in varnosti države *vis-a-vis* drugim državam in ozemljem zaradi potrebe posameznih evropskih držav po določanju in branjenju ozemlja (Cowen in Smith 2009, 25). Bil je koncept za novo stoletje, ki je ponujal nov vidik razumevanja držav, njenih mej in teritorialnih omejitev ter odnosov med njimi (Heffernan 2000, 27). Benko (2000, 140) opredeljuje geopolitiko kot kombinacijo geografske shematizacije mednarodnih odnosov z geografsko-ekonomsko analizo virov ter interpretacije diplomatskih in političnih obnašanj kot funkcij načina življenja in okolja.

Dodds (2007, 25–6) izpostavlja tri dejavnike, ki so botrovali k opredelitvi geopolitike kot samostojnega pojma v proučevanju mednarodnih odnosov. Prvič, ekonomski nacionalizem in tržni protekcionizem sta bila konec 19. in začetek 20. stoletja v imperialističnih evropskih državah v vzponu, Velika Britanija in Francija sta se borili proti spremembam in večji medsebojni povezanosti v globalni ekonomiji. Nelagodje med evropskimi državami je še povečal hiter vzpon Združenih držav Amerike (ZDA) kot trgovinske velesile. Drugič, imperialne sile so sledile agresivnemu iskanju novih teritorijev v Afriki in tudi drugod v sredini 19. stoletja. In tretjič, širjenje univerz in uvedba geografije kot akademskega predmeta je ustvarila nove možnosti za intelektualce takratnega časa in posledično za gledanje na problematiko s širše perspektive. Geopolitika je bila tako pomembna pri opredeljevanju in argumentaciji trditev o relevantnosti politike.

Ideja koncepta geopolitike odseva širše prepričanje o pomembnih spremembah, ki so se konec 19. stoletja dogajale v globalnem političnem sistemu. Premik iz starega industrijskega kapitalizma, osnovanem na pari, premogu in železu, k novi obliki, temelječem na plinu, nafti in elektriki, je spremenil osnovna pravila, preko katerih je dotlej delovala svetovna ekonomija (Heffernan 2000, 28). Pojav geopolitike bi tako lahko gledali tudi preko miselnosti *fin-de-siecla*, ki je bila v tistem obdobju prevladujoča v arhitekturi, literaturi in umetnosti nasploh. Geopolitika namreč odseva širše zavedanje prihodnosti, saj so bili prvi geopolitični zapisi

usmerjeni k domnevi, da bo s koncem 19. stoletja prišlo do bistvene zgodovinske ločnice¹ (Heffernan 2000, 31).

Že preden je bila geopolitika v znanosti opredeljena kot nov termin, je veliko pomembnih intelektualcev pisalo o vplivu geografije na vodenje globalne politike v 19. stoletju. Ameriški zgodovinar Alfred Mahan je na primer že leta 1890 v svoji študiji *Vpliv pomorske moči na zgodovino* (*The Influence of Seapower Upon History*) pisal o pomembnosti fizične geografije (ozemlja in fizičnih značilnosti v odnosu do morja) v razvoju morske moči pri širjenju držav (Ò Tuathail 1998, 4). Mahan je popolno oblast na morju pripisoval Veliki Britaniji, ki naj bi bila edina država, zadostno obdarjena z dejavniki moči, da naj bi bila sposobna doseči prevlado. S svojimi tezami je želel spodbuditi ameriško politiko v večji angažiranosti na pomorskem in kolonialnem področju (Parker 1997, 78).

Nemški geograf Friedrich Ratzel je tudi pisal o pomembnosti odnosa med teritorijem oziroma zemljo in narodom v razvoju imperialne sile in nacionalne moči. V svoji knjigi iz leta 1897 *Politična geografija* (*Politische Geographie*) je Ratzel, ki je bil močno pod vplivom socialnega darwinizma, smatral državo kot živi organizem, ki se bojuje za preživetje z ostalimi državami. Tako kot živ organizem tudi država potrebuje stalno širjenje in krepitev, v nasprotnem primeru je obsojena na razpad in smrt (Ò Tuathail 1998, 4). Država se torej po Ratzlu izraža skozi vladanje ljudi specifičnemu teritoriju, moč države pa je neposredno povezana z razširjenostjo teritorija in z velikostjo populacije, ki jo država obvladuje. Posledično so že v osnovi velike države nagnjene k širjenju teritorija, majhne pa k doseganju sporazumov, saj same niso zmožne ubraniti svojih mej pred močnejšimi državami (Cowen in Smith 2009, 26).

To Ratzlovo organsko idejo države po vzoru filozofije socialnega darwinizma je povzel in nadgradil švedski politični znanstvenik Rudolf Kjellen, ki je leta 1899 tudi prvi skoval in uporabil termin *geopolitika*. V svoji knjigi *Država kot življenjska oblika* (*Staten som Lifform*) je oblikoval mnenje, da je treba razlikovati med različnimi stopnjami v analiziranju držav, in sicer med proučevanjem demografske vitalnosti (*demopolitika*), ekonomskega potenciala (*oekopolitika*), socialne strukture (*sociopolitika*), politične organiziranosti in moči

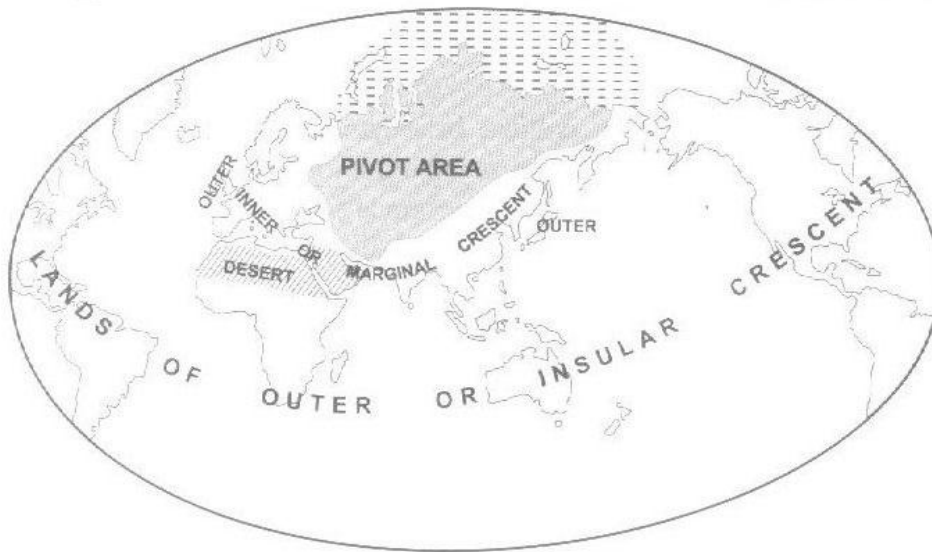
¹ V tem kontekstu zgodovinsko ločnico predstavljata tehnološki napredek in globalni transport s cestnimi, železniškimi in telegrafskimi povezavami, zaradi katerih je svet postal 'manjši'. Na prelomu v 20. stoletje se je svet prvič povezal v enoten globalen sistem (Heffernan 2000, 31).

(*kratopolitika*) ter geografskih aspektov držav – *geopolitiko* (Bufon 2007, 21; Heffernan 2000, 45). Predstavljal si jo je kot »znanost, ki obravnava državo kot geografski organizem ali kot pojav v prostoru« (Kjellen v Parker 1997, 119).

Prvi, ki je poskušal utemeljiti takratno svetovno ureditev, pa je angleški geopolitik Halford Mackinder. Benko (2000, 139) razume Mackinderjeve teorije kot primer geografskega determinističnega pristopa do razlage in predvidevanja razvoja mednarodnih odnosov. Začetek 20. stoletja je Mackinder videl kot konec 'kolumbovskega obdobja', obdobja evropskega ekspanzionizma, ko so Evropejci prekoračili srednjeveške okvire in se razširili skoraj brez vsakršnega odpora. Evropske kolonialne meje so dosegle limit (Heffernan 2000, 33), ko lahko »prvič z določeno mero popolnosti skušamo vzpostaviti povezavo med večjimi geografskimi in večjimi zgodovinskimi posplošitvami. Prvič lahko zaznamo resnični delež pojavov in dogodkov na odru celega sveta ter tako lahko poiščemo formulo, ki razlaga določene vidike geografskih povezav in obče zgodovine« (Mackinder 1904/1998, 27).

Njegova osrednja teza, ki jo je predstavil v letu 1904 izdani knjigi *Geografsko osišče zgodovine* (*The Geographical Pivot of History*), je bila, da je »svetovna zgodovina v bistvu stalno ponavljajoči se spopad med prebivalci kopnine in pomorskimi ljudstvi« (Parker 1997, 79). Tehnološki razvoj (predvsem pojav železnic) naj bi po njegovem mnenju spremenil razmerje med pomorskimi in kopenskimi silami, ki se bo v prihodnosti nagibalo v korist slednjih. Središče kopenske sile naj bi bilo v celinskem osišču (*Pivot*) (osrednji in severni del Evrazije), medtem ko so obrobne dežele sveta sestavljene iz dveh polmesecev, in sicer iz notranjega oziroma obrobne (*Great Inner Crescent*) (sem sodijo Kitajska, Indija, Evropa in Bližnji Vzhod) in zunanjega oziroma otoškega (*Outer Crescent*) (obe Ameriki, Afrika, Avstralazija in tudi Velika Britanija) (Heffernan 2000, 34).

Slika 2.1: Originalna Mackinderjava karta (1904)

Vir: Bufon (2007, 38).

Moč morja je bila po Mackinderjevem mnenju v kolumbovskem obdobju ključna za razvoj evropske hegemonije, vendar naj bi bila globalna nadvlada v prihodnosti odvisna od nadzora in izkoriščanja naravnih virov v osišču. Revolucija v kopenskem železniškem transportu bi pomenila praktično neomejene možnosti razvoja celine (*ibid.*), to tezo pa je potrjevala gradnja Transsibirske železnice, ki se je začela ravno ob koncu 19. stoletja.

Ključna država je torej po njegovem mnenju Rusija, ki ima zaradi strateške neranljivosti, velikosti in številnih naravnih pogojev najsvetlejšo prihodnost (Parker 1997, 79–81). Trdil je, da bi Rusko-nemška zveza ali Kitajsko-japonski imperij (v primeru zavzetja evrazijskega teritorija) lahko vzpostavili svetovno hegemonijo. V tem primeru bi bila morska območja dodana k 'velikemu kontinentu', ki bi tako ustvaril geopolitične pogoje za velesilo, ki bi obvladovala morje in kopno (Sempa 2002, 12). V vzhodni Evropi je videl območje, ki naj bi bilo ključ do nadzora osrčja. To je argumentiral z trditvijo, da osrednji del Evrazije ni povezan s toplim morjem, zato je težko dostopen pomorskim silam in predstavlja nekakšno utrdbo pred svetovnim otokom², v katero je moč priti le po kopnem iz Vzhodne Evrope. Iz tega je razvil svoj najbolj znan izrek: »Kdor vlada vzhodni Evropi, vlada osrčju; kdor vlada osrčju,

² Mackinder je leta 1919, takoj po koncu 1. svetovne vojne, izdal svoje drugo delo z naslovom *Demokratični ideali in realnost (Democratic Ideals and Reality)*, kjer še vedno zagovarja svojo tezo dihotomije kopenske in morske moči, uvedel pa je določene spremembe v obliki in nova pojmovanja. Tako Evropa, Azija in Afrika nista več notranji krajec, ampak svetovni otok (*World Island*), osišče pa se je preimenovalo v osrčje (*Heartland*) (Parker 1997, 82–3). V tem kontekstu je predlagal širitev osrčja na vzhodno Evropo.

vlada svetovnemu otoku; kdor vlada svetovnemu otoku, vlada svetu« (Parker 1997, 84; Sempa 2002, 71; Bufon 2007, 39).

Eden najvidnejših kritikov Mackinderjeve teorije je bil nizozemsko-ameriški politični znanstvenik Nicholas John Spykman. Po njegovem mnenju dejanski potencial Evrazije ni ležal na območju Mackinderjevega osrčja, ampak v notranjem krajcu, ki ga je sam poimenoval obrobno območje (*Rimland*) (Čelik 2007, 22–3). To območje naj bi zajemalo evropsko obalo, Bližnji Vzhod, Indijo in Kitajsko. Osrčju je pripisoval manjši pomen zaradi pomanjkanja notranjih komunikacij, poleg tega pa po njegovem mnenju zgodovinsko središče Rusije ni nikdar ležalo v Mackinderjevem osrčju, ampak zahodno od Urala. Dejstvo je tudi, da bi zaradi naravnih geografskih ovir v Evraziji težko prišlo do neposrednega stika in posledično konflikta med kopensko in pomorsko silo. Zato je Spykman nekoliko spremenil Mackinderjev rek: »Kdor nadzira obrobno območje (*Rimland*), vlada Evraziji; kdor nadzira Evrazijo, vlada celemu svetu« (Čelik 2007, 23; Sempa 2002, 73).

Podobnega razmišljanja kot Spykman je bil tudi Anglež Leo Amery. Kot povzema Parker (1997, 95), je Amery trdil, da je Mackinder precenil pomen osišča in kot alternativo predlagal tri središča moči, in sicer notranjo stepo, obrobni agrarni in pomorski sistem. V ekonomskem, demografskem in teritorialnem smislu naj bi bil najmočnejši obrobni agrarni sistem, saj je temelj glavnih središč civilizacije. Kasneje je dodal še četrto komponento, industrijski sistem, ki naj bi postal najpomembnejši med vsemi, saj je trdil, da »bodo uspešne tiste sile, ki imajo največjo industrijsko osnovo /.../ ter moč izumiteljstva in znanosti« (Parker 1997, 96). V nasprotju z Mahanom, ki je zagovarjal pomorsko moč, in Mackinderjem, ki je zaradi razvoja železniških in cestnih poti središče moči postavil v notranjost celine, ki je dovolj odmaknjena od morja, da je onemogočen vpad pomorskih sil na njena bogastva, se Amery ni omejeval več zgolj na celino in morje, ampak je pomemben poudarek dal tudi zračnim silam, ki naj bi bile nova moč industrije in znanosti (*ibid.*).

Geografski determinizem, ki ga Benko prepoznava že v Mackinderjevem pristopu, je še najbolj naposredno upoštevan v šoli nemških geopolitikov, in sicer v smislu, da je prostor glede svoje razsežnosti objekt boja med ljudmi (Benko 2000, 142). Karl Haushofer, ki velja za utemeljitelja nemške *Geopolitik* in ustanovitelja nemške geopolitične šole, je preko geopolitike iskal povrnitev ugleda, ki ga je Nemčija izgubila v 1. svetovni vojni. Menil je, da ima država »številne potrebe, zato da lahko preživi; najosnovnejša med njimi je življenjski

prostor, *Lebensraum*, rast in razvoj države pa sta odvisna od njegove dosegljivosti. Ta skupni prostor ji po drugi strani zagotavlja večji dinamizem, s katerim lahko doseže antropogeografsko obvladovanje svojega prostora: širjenje nacionalne kulture, *Kultur*, pa je najučinkovitejši način za osvajanje prostora« (Parker 1997, 123). Velik kritik nemške geopolitike je bil Spykman, ki je trdil, da je Haushofer Mackinderjevo teorijo spremenil v psevdoznanost za opravičevanje nemške ozemeljske širitve (Čelik 2007, 22).

Ruski politolog Aleksandr Dugin je označil geopolitiko za »svetovni nazor moči, znanost o moči in za moč« in za »znanost o tem kako vladati« (Dugin v Ingram 2001/2009, 78). Kot taka je zato po njegovem geopolitika elitistična, saj lahko samo elite ustrezno razumejo področje, s katero se geopolitika ukvarja, geopolitiki pa so eliti vdani in cenijo »občutek nacionalnosti« (*ibid.*). Zaradi tega meni, da je uspešnost držav bolj verjetna v primeru, ko državne elite poslušajo svoje geopolitike. Medtem ko sta Anglija in nato ZDA v času Mahana in Mackinderja prevzemale svetovno dominacijo, je Nemčija »za stoletje izpadla iz zgodovine« (Ingram 2001/2009, 79). Nemčija pa se je nato tudi s pomočjo Haushoferja in njegove teorije *Lebensrauma* ponovno postavila na zemljevid. Ravno *Lebensraum* je največji negativni produkt geopolitike, saj je bila nemška *Geopolitik* osnova Hitlerjevimi ekspansionističnim in imperialističnim projektom (Ò Tuathail 1998, 1). Tako odobravanje geografskega determinizma se je izkazalo za največjo nevarnost politike, ki temelji na geopolitiki. Ko si določena državna elita poskuša geografskemu faktorju podrediti preostale, namesto da bi integrirala geopolitično znanje z ostalimi političnimi izkustvi, se razmerja podrejo (Kristof 1960/2009, 294).

Ta povezanost z nacističnimi in fašističnimi osvajalskimi pohodi je geopolitiko po koncu 2. svetovne vojne zaznamovala do te mere, da so se njenim diskusijam v znanstvenih krogih izogibali do začetka 60. let 20. stoletja (Dodds 2007, 24). Tisti politični znanstveniki, ki so v povojnem obdobju poskušali obnoviti koncept geopolitike, so bili namreč deležni ostrih kritik. Ladis Kristof je leta 1960 na primer želel osvetliti problematiko hladne vojne skozi prizmo geopolitike, pri čemer je bil deležen takojšnje cenzure (Dodds in Atkinson 2000, 4). Geopolitika je torej pomenila več kot samo pripomoček zunanje politike in mednarodnih odnosov; bila je del ustvarjanja nacionalnega socialnega reda, bila je projekt utemeljevanja nacionalnega ozemlja in nacionalne identitete (Cowen in Smith 2009, 25–6).

Po povojnih kritikah in zavračanju geopolitike kot šovinistične, agresivne in nedemokratične psevdoznanosti se je v politični sferi ponovno pojavila šele ob koncu obdobja hladne vojne (Bufon 2007, 35), in sicer v novem kontekstu. Medtem ko je imperialistična geopolitika iz začetka 20. stoletja poudarjala vpliv fizične geografije na zunanjo politiko in globalno strategijo, pa je geopolitika hladne vojne, ustvarjena okrog sovraštva med dvema državama, geografijo tako tesno prepletla z ideologijo, da je bila ločnica med njima praktično izbrisana. Geopolitika je postala igra dveh ideološko nasprotnih velesil (Ò Tuathail 1998, 5). Geografska terminologija, uporabljena pri opisu zemljepisnih kart, je namreč opisovala tudi ideološko identiteto. Zahod je bil več kot samo geografski pojem – bil je imaginarna skupnost demokratičnih držav, ki naj bi predstavljale najvišje standarde civilizacije in razvoja. Tako so tudi zgodovinsko in zemljepisno gledano vzhodne države, kot sta Japonska in Južna Koreja, bile del namišljenega Zahoda. Na drugi strani pa je Sovjetska zveza predstavljala vzhodno moč, nekdanji ameriški predsednik Ronald Reagan jo je poimenoval »imperij zla« (Ò Tuathail 1998, 6). Ta ideološka igra je izčrpavala mednarodne zadeve s svojo negotovostjo in je živela na račun neprekinjene slepote v boju *mi* proti *vam* (Ò Tuathail in Dalby 1998, 1). Geopolitika hladne vojne je bila silna in prodorna politična ideologija, ki je trajala več kot 40 let.

S koncem hladne vojne v začetku 90. let 20. stoletja je mednarodna politika doživljala krizo svojega namena. Star boj med komunističnim Vzhodom in kapitalističnim Zahodom je postal preteklost, katerega pa ni nasledil noben nov boj globalnih razsežnosti. Odprla se je tekma za prostor in interesne sfere, geopolitičen pristop pa je pri tem postal zelo uporaben (Simoniti 1997, 54), saj se je njegovo področje bistveno razširilo. Problemi, s katerimi se ukvarja geopolitična znanost, niso več vezani samo na vojaško zmogljivost posameznih držav in politične preslikave prostorskih dimenzij. Tradicionalni geopolitični koncept, opredeljen tudi kot trda geopolitika, ki je do konca hladne vojne temeljil na geografskih dejavnikih in vojaški tehnologiji, je zamenjala t. i. nova geopolitika, temelječa na gospodarstvu, kulturi, religiji, okolju ter vplivu medijev na ravnanje in sprejemanje političnih odločitev (Simoniti 1997, 46). Zaradi njene pestrosti se je razširila tako na nova specifična področja proučevanja, na primer z geofeminizmom³ in geopolitiko okolja⁴, kot na nove konceptualne opredelitve s kritično

³ Geofeminizem oz. feministična geopolitika se ukvarja s položajem žensk in njihovo (ne)enakostjo in (ne)enakopravnostjo med spoloma, ki ga primerja med posameznimi skupnostmi oz. državami. Ta vprašanja so pogosto prisotna v razpravah, ki so vodene na nivoju mednarodnih konferenc (npr. svetovne konference OZN o ženskah in konference o človekovih pravicah) (Košir 1999, 46–7).

⁴ Geopolitika okolja deluje na področjih okoljske varnosti in trajnostnega razvoja, torej v smeri reševanja vprašanj o negativnih učinkih podnebnih sprememb na globalni ravni. Dejstvo, da politične odločitve, ki se in se bodo sprejemale, niso in ne morejo biti omejene le na ozemlje znotraj posameznih državnih meja, se najbolj

geopolitiko⁵. Kritična geopolitika politizira oblikovanje geopolitičnega znanja z intelektualci in institucijami, obravnava produkcijo geopolitičnega diskurza kot del politike same in ne kot nevtralni opis objektivne realnosti (Ò Tuathail 1998, 3). Geopolitiko poskuša redefinirati kot pristop in prakso, osnovano na diskurzu o novi svetovni ureditvi.

Številni politični znanstveniki so iskali nov okvir multipolarnih razmerij v svetu, pri katerih igra geopolitika eno ključnih vlog, saj razpolaga z vsestranskim, splošnim pogledom na svetovni politični zemljevid (Ò Tuathail 1998, 1). Medtem ko je Francis Fukuyama novo svetovno ureditev v svojem »koncu zgodovine«⁶ videl kot koncept, v katerem bo zahodni liberalizem prevladal nad preostalim svetom, in ko je Samuel Huntington zaradi premoči transnacionalnih geokulturnih blokov nad transnacionalnimi geoekonomskimi tokovi napovedal »trk civilizacij«, si je Edward Luttwak novo globalno ureditev predstavljal kot nadaljnji boj držav v okviru teritorialnih entitet, pri čemer pa konflikti ne bodo več geopolitične, ampak geoekonomske narave (Ò Tuathail 1998, 6–7).

2.1.1 Geoekonomija

Geoekonomija analizira stanje, v katerem so merilo svetovni tržni deleži za ciljnim izdelki, ne pa »merjenje napredka pri prebijanju prednjih bojnih linij na zemljevidu« (Luttwak v Aligica 2002). Meddržavne konflikte rešuje le z uporabo ekonomskih instrumentov in ne z uporabo vojaške sile, ki je skrajno sredstvo reševanja odprtih političnih vprašanj. Teritorij ni več glavni dejavnik, ki bi določal mednarodni položaj države ali njen vpliv v mednarodni skupnosti, ampak je to v veliki meri ekonomija. Vlogo vojne sile v funkciji doseganja političnih ciljev je nadomestila gospodarska moč (Simoniti 1997, 46; Luttwak 1999, 127). Konkurenčnost na globalnem trgu in prodornost s tehnološko primernostjo sta postali ključno

odraža ravno na okoljski problematiki (Košir 1999, 42). Zgolj znotraj diskurza o globalnih podnebnih spremembah se bo ustvaril nov koncept okoljske geopolitike, ki bo opredeljeval odnos med Zemljo in človekom (Ò Tuathail 1998, 7).

⁵ Klasična geopolitika je konceptualizirala državo kot organsko entiteto, ki deluje po principu maksimiziranja obsega državnega teritorija in njegovih virov. Oblikovana na podlagi socialnega darwinizma je klasična geopolitična misel pogosto evrocentrična in imperialistična, saj razume teritorij in njegove vire kot ključna elementa za nacionalno varnost in 'zdravje države' (Dodds 2009, xxii). Kritična geopolitika pa izpodbija državni centralizem in socialni darwinizem tradicionalne geopolitike. Za razliko od tradicionalne geopolitike kritična geopolitika zavrača državocentrično mišljenje in pod vprašanje postavlja monopol moči nad nacionalno varnostjo. Nacionalno varnost po kritični geopolitični teoriji opredeljujejo predvsem gibanja za mir in človekove pravice ter okoljske organizacije (Ò Tuathail 2001, 6–7).

⁶ Leta 1989 je Francis Fukuyama v reviji *The National Interest* objavil esej *Konec zgodovine? (The End of History?)*, v kateri je postavil tezo, da bomo po koncu hladne vojne prešli v povojno obdobje konca zgodovine. To pomeni, da bo človeška ideološka evolucija dosegla svojo končno točko in da bo zahodna liberalna demokracija postala univerzalna oblika politične ureditve (Fukuyama 1989/1998, 114–24).

merilo moči države v mednarodni skupnosti (Plevnik 2003, 138). Po Luttwakovem mnenju sta dva osnovna vidika geoekonomije: označuje nove, zgodovinsko-specifične strateške pojave in generira strateško vedenje, ki ga ustvarja nova globalna ureditev (Aligica 2002).

Pascal Lorot (v Aligica 2002) razume geoekonomijo kot pogled, ki *analizira ekonomsko strategijo, ki jo države sprejmejo v okviru svojih politik, katere cilj je zaščititi svojo nacionalno ekonomijo in pomagati svojim državnim podjetjem z lastnimi produkti osvojiti nekatere sektorje svetovnega trga, kjer posedovanje takšnega izdelka daje lastniku - državi oz. državnemu podjetju - element moči in mednarodnega vpliva ter vodi h krepitvi njenega ekonomskega in socialnega potenciala /.../ Moč držav na svetovnem odru je namreč vedno bolj odvisna od njenega ekonomskega zdravja, konkurenčnosti njenih podjetij in položaja v svetovni trgovini. V svetu, ki postaja vedno bolj globaliziran, dajejo države prednost svojim ekonomskim interesom pred političnimi interesi. Ta premik označuje začetek nove dobe, dobe geoekonomije.*

Danes preživetje ni več pojem, na katerem bi slonela skrb države, ampak je ključnega pomena postala blaginja. Ko sta bila v preteklosti v igri varnost in preživetje, je bila v gospodarskih sporih prednostna naloga ohranitev vojaških zavezništev. Zdaj pa, ko se pomen vojaške grožnje in vojaškega zavezništva manjša, postajajo gospodarske prioritete ključnega pomena. Trgovinski spori lahko imajo negativne posledice na gospodarstvo, na strateški položaj in varnost države pa vsaj neposredno ne morejo vplivati. V geoekonomskem konceptu so tako grožnje blaginji zamenjale grožnje varnosti (Aligica 2002).

Cilj geoekonomije torej ni več poraziti nasprotno državo, ampak zgolj okrepiti lastne ekonomske moči z unilateralnim postavljanjem svojih pravil. Vendar geoekonomije ne smemo enačiti z merkantilizmom. Medtem ko je bil cilj merkantilizma povečanje zalog zlata, je glavni namen geoekonomije lahko le zagotavljanje najboljše možne zaposlitve čim širšemu deležu prebivalstva (Luttwak 1990/1998, 127). Poleg tega je v zamišljeni geoekonomski ureditvi interes globalnih in regionalnih sil oblikovanje take globalne politike, katere glavna prioriteta je lastna ekonomska rast preko izgradnje globalnega tržišča (Plevnik 2003, 135).

Izpostaviti je potrebno dve dejstvi, ki ju geoekonomija predstavlja v novi luči in ju zgolj s klasično geopolitično miselnostjo ni mogoče razumeti:

- vzpon multipolarne svetovne ekonomije – začetek 90. let 20. stoletja je prinesel novo ureditev, s tem pa tudi nove prioritete mednarodnih akterjev. Vzpon novih ekonomij držav v razvoju (predvsem BRIK držav) spreminja ravnotežje med državami, ki je bilo pred tem postavljeno na podlagi vojaških zmogljivosti držav. Poleg tega se z globalizacijo spreminjajo tudi vloge različnih mednarodnih akterjev. Le-ta namreč spodbuja nevladne organizacije, multinacionalke in civilne družbe k aktivni vlogi pri oblikovanju politik (Thirlwell 2010, 15). Civilne družbe imajo tako vedno večji vpliv na oblikovanje zunanje politike in posledično tudi na geopolitične odločitve (Simoniti 1997, 42–3). Zaradi tega nekateri analitiki trdijo, da novega družbenega reda ne moremo opredeljevati kot multipolarnega, ampak kot nepolarnega (Thirlwell 2010, 15).
- globalizacija in *Pax Mercatoria* – povezovanje globalizacije v smislu čezmejne integracije trgov dobrin, kapitala in dela z mirom je bilo aktualno že v času prvih političnih mislecev. Montesquieu je na primer mir opredelil kot naravni učinek trgovine, Kant pa je označil duh trgovine kot nekompatibilnega z vojno (Thirlwell 2010, 16). Na podlagi zgodovinskih dejstev lahko ugotovimo, da je globalna soodvisnost dobra za mir, s tem da učinek miru na trgovino variira v odvisnosti od geografske bližine. Na sosednje države namreč pozitivno učinkuje večja bilateralna soodvisnost zaradi trgovine, na bolj oddaljene države pa večja globalna odprtost do trgovinske menjave (Thirlwell 2010, 20). Če poenostavimo, lahko rečemo, da trgovina promovira mir, ta pa neposredno vpliva na večjo globaliziranost in soodvisnost.

Klasična geopolitična teorija je tesno povezana z realističnim pristopom k mednarodnim odnosom, ki temelji na predpostavki, da vsako razmišljanje o mednarodnih odnosih temelji na priznavanju dejavnika vojne moči. Moč je pomemben dejavnik zunanje politike velikih držav, vsaj tako pomemben kot njihov geografski položaj. Obstoj geopolitike tako ustvarja željo držav po tujem teritoriju in posledično po njegovi nadvladi (Plevnik 2003, 139–40). Nasprotno pa se geoekonomski pristop nagiba k neoliberalni teoriji oz. k globalistični perspektivi, s katerima deli idejo o zbliževanju interesov globalnih akterjev preko ekonomskega povezovanja, kar (idealizirano) vodi v svet brez vojnih konfliktov (Plevnik 2003, 147–8). Zato geopolitika in geoekonomija drugače obravnavata tudi nacionalno varnost. Medtem ko je v geopolitiki nacionalna varnost velikokrat določena skozi vojno, jo geoekonomija razume kot seštevek ekonomskih politik in pogajanj, ki ustvarjajo blaginjo ali prikrajšanje posameznikov, industrije ali nacionalne ekonomije (Nester 1995, 5).

Kljub drugačnim, 'miroljubnim' sredstvom, ki jih geoekonomija uporablja za doseg svojih ciljev, pa ravno tako kot geopolitika v svoji osnovi išče odgovore na to, kje je moč v mednarodni politiki in kje se nahaja (Simoniti 1997, 51). Politika in ekonomija sta samo dve izmed človekovih dejavnosti. Ekonomija predstavlja proizvodnjo ter izvrševanje menjave in trgovinskih poslov, politika pa organizacijo odnosov med ljudmi v različnih skupnostih in med njimi (Simoniti 1997, 49). V današnji fazi globaliziranosti tako geoekonomija ne more delovati izolirano, prepletena je z geopolitiko, kar pomeni, da morajo biti ekonomska vprašanja združena s širšim razumevanjem političnih razmer (Plevnik 2003, 136). Politični konflikti in konflikti za naravna bogastva so zgolj konflikti za moč, ki imajo politične ali ekonomske vsebine (Simoniti 1997, 49). Zaradi tega ekonomsko močnim državam ni vselej potrebno izkazovati tudi politične moči, saj svoj vpliv uresničujejo z nadzorom gospodarskih odnosov. Po drugi strani pa ekonomsko šibkejšje države težijo po izkazovanju lastne politične moči preko avtoritarnosti svojih družbenih režimov (Bufon 2007, 49–52).

Varnost, na katerem sloni geopolitična paradigma, in blaginja, ki je temelj geoekonomije, se torej v praksi neprestano prepletata. Ekonomske in varnostne povezave med državami in med regijami so pokazale nagnjenost k uravnoteženju sistema, česar predtem ni bilo zaznati (Plevnik 2003, 146). Vseeno pa je v določenih zgodovinskih okoliščinah prevladujoča strateška komponenta varnost, v drugih pa blaginja, saj naravo geostrateških prioritet določajo zgodovinski dogodki. Tako sta proces globalizacije in konec hladne vojne zaradi gospodarske rasti in večanja blagostanja dala večjo težo geoekonomiji, z 11. septembrom in poudarjanjem varnosti pa klasična geopolitična teorija ponovno postaja aktualna (Aligica 2002).

Zaradi kompleksnosti in širine proučevanja, ki nam jo ponuja geopolitična misel, pa jo moramo jemati s kritičnim podtonom, saj ne more nevtrarno in objektivno predstavljati politične realnosti. Ni neproblematičen opis razmer v svetovni politiki, ampak uporablja kulturno in politično raznolike poti pri opisovanju in predstavljanju geografije in mednarodne politike (Ò Tuathail 1998, 3). Zaradi tega je pristranska, zaznamovana z lastnim sistemom vrednot (Simoniti 1997, 54), oz. elitistična znanost o prevladi in moči, kot se je izrazil Dugin. »Uveljavljanje moči nenehno ustvarja znanje in obratno, znanje nenehno povzroča učinke moči« (Foucault v Ò Tuathail 1998, 3). To še kako velja za idejo o geopolitiki, ki je bila implicirana v različnih strukturah znanja in moči skozi dvajseto stoletje (Ò Tuathail 1998, 4). Kot ugotavlja Vozel (2011, 29), je geoekonomija sicer nekoliko relativizirala geografski determinizem, ki kot osnovni element uporablja moč in na katerem temelji klasična

geopolitika, vseeno pa le-ta zaradi pomembnosti lege države, obdarjenosti z naravnimi viri in pomena varnosti ohranja pomembnost svoje vloge pri proučevanju mednarodnih odnosov.

2.1.2 Geopolitika in zunanja politika

Tako kot pri geopolitiki gre tudi v zunanji politiki za izraz države v globalnem sistemu (Russett in Starr 1996, 278), oba pojma se zato večkrat prepletata in ju je velikokrat težko ločiti. Gre torej za dva sorodna koncepta, ki se medsebojno dopolnjujeta, zato je za globlje razumevanje geopolitičnih teorij potrebno razumeti tudi zunanjo politiko. Ker je zunanja politika zelo obširen koncept in ni neposredno predmet mojega proučevanja, se bom osredotočil predvsem na njen odnos do geopolitike.

V globalnem sistemu ni nobena stvar enakomerno porazdeljena, zato vsaka država potrebuje vire, gospodarske dobrine, vojaške zmogljivosti, politično in strateško podporo ter sodelovanje in koordinacijo z drugimi akterji (Russett in Starr 1996, 279). Naloga zunanje politike posamezne države je opravljanje dejavnosti in akcij z namenom uresničevanja svojih materialnih in nematerialnih interesov in vplivanja na mednarodno okolje. Skladno s temi interesi in cilji ter povezano z dejavnostmi na območju t.i. notranje politike nato absorbira akcije in reakcije subjektov in mednarodnega okolja (Benko 1997, 221). Cilj zunanje politike je torej »podoba prihodnjega stanja stvari in prihodnjih pogojev, ki jih skušajo uresničiti vlade s posameznimi oblikovalci politike tako, da uporabljajo vpliv navzven ter spreminjajo ali vzdržujejo ravnanje drugih držav« (Holsti v Russett in Starr 1996, 283). Poti, ki jih države uporabijo za doseg svojih zunanjepolitičnih ciljev, pa se razlikujejo na podlagi teoretske razlage vloge zunanje politike. Medtem ko nekateri voditelji na osnovi realizma oblikujejo svojo zunanjo politiko tako, da so zaščiteni njeni vitalni interesi, torej v prvi vrsti nacionalna varnost, liberalni voditelji vidijo interes države v sodelovanju z drugimi državami in občimi interesi, ki so nad nacionalnimi interesi (Udovič 2009a, 15).

Zunanjo politiko se najpogosteje opredeljuje v povezanosti med vrednotami in normami, sredstvi in strateškimi cilji (Udovič 2009a, 26; Kajnič 2008, 86). Pri tem gre za medsebojno odvisnost vseh treh komponent. Vrednote in norme zunanje politike so namreč izhodišče, na katerem so osnovani interesi in strateški cilji subjekta, hkrati pa omejujejo izbiro sredstev pri zunanjepolitičnih akcijah (Kajnič 2008, 86). Vsako zunanjo politiko določa sistem vrednot, ki so izraz občega soglasja državljanov in so običajno določene v ustavi posamezne države, norme pa so odraz vrednostnega sistema (Udovič 2009a, 27). Sredstva zunanje politike pa so

»tisti konkretni mehanizmi, ki se jih države poslužujejo za uresničevanje svojih ciljev v skladu z idejami, normami in vrednotami svoje zunanje politike /.../ Vsako sredstvo je usmerjeno navzven, v mednarodno okolje, navadno do druge države ali skupine držav« (Kajnc 2008, 95). Sredstva so torej ustrezni viri, ki služijo državi, da doseže svoje zunanjepolitične cilje (Božyk 2006, 28). V literaturi se jih največkrat deli na tri temeljne kategorije, in sicer na vojaška sredstva oz. sredstva prisile, politična sredstva (diplomacija in javno mnenje) in na ekonomska sredstva (Udovič 2009a, 33). Uporaba ekonomskih sredstev je na splošno v porastu, saj so »lažja in hitrejša za uporabo, če jih primerjamo s političnimi sredstvi zunanje politike, sočasno pa je njihov učinek veliko močnejši kot učinek primerljivih sredstev« (Vukadinovič v Udovič in Mancevič 2009, 88).

Država svoja ekonomska sredstva zunanje politike prvenstveno usmerja v doseganje lastne blaginje, lahko pa dosega tudi druge, politične cilje zunanje politike (Udovič 2009b, 114). Za doseg političnih ciljev države uporabljajo instrumente, ki jih Baldwin (1985, 41–2) loči na pozitivne in negativne v trgovini in storitvah ter pri pretoku kapitala (glej Tabelo 2.1):

Tabela 2.1: Pozitivni in negativni instrumenti ekonomske zunanje politike

Pozitivni instrumenti	Negativni instrumenti
<p><u>V trgovini in storitvah:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • pozitivna trgovinska diskriminacija • klavzula največjih ugodnosti • znižanje carin • subvencije izvozu in uvozu • podeljevanje licenc 	<p><u>V trgovini in storitvah:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • embargo • bojkot • negativna trgovinska diskriminacija • dvig carin • črna lista • kvote na izvoz ali uvoz • zavrnitev licenc • dumping
<p><u>Pri pretoku kapitala:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • dajanje pomoči • zagotavljanje investicij • spodbujanje izvoza in uvoza kapitala • znižanje davkov na kapital 	<p><u>Pri pretoku kapitala:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • zamrznitev premoženja • kontrola uvoza ali izvoza • ukinitvev pomoči • nacionalizacija ali zaplemba premoženja • negativno obdavčenje

Vir: Baldwin (1985, 41–2) in Udovič (2009b, 115).

Omenjene instrumente politika uporablja za doseg sledečih političnih ciljev: ošibiti ali ojačati politično vodstvo druge države, spremeniti politični sistem v drugi državi, spremeniti notranje ali zunanje politike druge države, spremeniti zmogljivosti druge države, spodbujati

določene ideologije, odvrniti vojno, pridobiti in ohraniti zaveznike, spremeniti gospodarsko rast in ekonomski sistem druge države, pridobiti dostop do blaga in storitev druge države, spremeniti stopnjo blaginje v drugi državi itd. (Baldwin 1985, 40).

Če ta osnoven koncept zunanje politike primerjamo z geopolitiko, lahko opazimo številne vzporednice. Ravno tako kot zunanjo politiko bi lahko tudi geopolitiko opredelili s trikotnikom vrednot (idej in norm), sredstev in strateških ciljev (Vozel 2011, 33). Vrednote in norme so v geopolitiki ravno tako odražajo interese posamezne države, na katerih so osnovani strateški cilji. Tudi sredstva, ki jih geopolitika uporablja za uresničevanje svojih ciljev, v večini odsevajo koncept zunanje politike, pri čemer se je geopolitika v preteklosti opirala večinoma na vojaška, koncept geoekonomije pa za vplivanje uporablja predvsem ekonomska sredstva. Posledično tudi uporaba omenjenih instrumentov pripomore k uresnitvi geopolitičnih ciljev.

Povezanost in soodvisnost geopolitičnega in zunanjepolitičnega koncepta zasledimo tudi v različnih razpravah. Ó Tuathail in Dalby (1998, 12–3) ugotavljata, da geopolitične podobe nevarnosti iz vojaških scenarijev postajajo del ekonomskih percepcij, ki se uveljavljajo v političnih razpravah zunanje politike. Türk (2010) trdi, da »vsaka zunanja politika temelji na geopolitični stvarnosti države, za katere politiko gre, in vsaka zunanja politika je prežeta z vrednotami, za katere se država, za katero gre, zavzema«. Da geopolitične analize predstavljajo temelj za vsako demokratično razpravo o zunanji politiki, meni tudi Lacoste (Simoniti 1997, 53). Zunanjepolitični položaj posamezne države torej v veliki meri opredeljuje geopolitična stvarnost. Kljub novim geopolitičnim tendencam pa je za njeno razumevanje še vedno ključen element varnosti.

2.2 ENERGETSKA VARNOST

Pojmovanje varnosti v mednarodnih odnosih je bilo v preteklosti ponavadi vezano na nacionalni nivo. Sploh v času hladne vojne je bila jasno definirana in v praksi izpostavljena zgolj nacionalna varnost. Leta 1994 se je nato s *Human Development Reportom* prvič opredelila človekova varnost⁷. Če je na ravni posameznikove varnosti varnost dejansko

⁷ »Predolgo je bil koncept varnosti razumljen kot odnos med državami. Predolgo je bila varnost razumljena zgolj kot nedotakljivost državnih meja. Predolgo so države v orožju iskale zaščito za svojo varnost. Danes razumevanje varnosti za večino ljudi izhaja iz njihovega vsakdanjega življenja, ne pa iz katastrofalnih svetovnih dogodkov. Varnost služb, varnost dohodka, zdravstvena varnost, okoljska varnost, varnost pred kriminalom so tiste oblike varnosti, ki zadevajo vsakega posameznika širom sveta.« (UNDP 1994, 3).

zadeva preživetja, pa ima nacionalna varnost pomen drugje. Nacionalna varnost je v veliki meri tudi ekonomska varnost. V preteklosti je šlo predvsem za pridobitev ozemelj in ekonomsko okoriščanje z drugimi ozemlji, dandanes pa je za nacionalno varnost najpomembnejše pridobivanje ekonomskih virov, predvsem naravnih bogastev (Udovič 2009b, 30), med katerimi je najpomembnejša oskrba z energetske viri.

»Naravni viri, proizvodna sredstva in orožje, vse to so sredstva, ki jih potrebuje država za svojo varnost ali pa ekspanzijo« (Benko 2000, 140). Vprašanje naravnih virov in njihova dostopnost je za večino nacionalnih ekonomij ključno za gospodarski razvoj, za nekatere pa celo vprašanje lastnega obstoja (Udovič 2009b, 53). Zato ni pretirano trditi, da je zagotavljanje energetske varnosti ena prednostnih nalog vsake države. Stabilna dobava energije je namreč najpomembnejši dejavnik pri zagotavljanju gospodarske rasti in blaginje, h katerima stremi večina demokratičnih družb (Vozel 2011, 38). To potrjuje tudi zgodovinsko dejstvo, da se je celotno svetovno povpraševanje po energiji v šestdesetih letih, od leta 1930 do leta 1990, povečalo za okoli petkrat, kar je mnogo več kot povpraševanje po hrani ali katerikoli drugi surovini (Strange 1995, 182). Povečanje povpraševanja Strangeva utemeljuje s pomembnostjo vlog, ki jih energija igra pri proizvodnji (industrijski in transportni sektor), pri finanah (zaslužki od trgovine z energenti), pri znanju (v povezavi s tehnološkim razvojem v energetske sektorju) in seveda pri varnosti (Korkmaz 2010, 4).

Energetska varnost v osnovi pomeni »zadostno, cenovno dosegljivo in zanesljivo oskrbo z energijo« (IEA v Bradshaw 2010, 276). Zaradi delitve držav na energetske samooskrbne in energetske deficitarne je interpretacija o pomenu energetske varnosti v veliki meri odvisna od energetskega položaja države, posledično pa je koncept energetske varnosti v strokovnih diskurzih mnogokrat nejasen in parcialen. Ker je pogosto opredeljen kot katerokoli tveganje, ki je povezano z dobavo določenega energetskega vira oz. kot varnost zadostnih dobav energentov po ekonomsko sprejemljivih cenah iz različnih virov, se ga velikokrat kar izenačuje z varnostjo oskrbe. Z varnostjo oskrbe pa lahko zgolj parcialno analiziramo energetske varnost, saj ne upošteva nekaterih njenih ključnih vidikov, kot so vprašanje pravnega vidika, predvidljivost in stabilnost povpraševanja v državah izvoznicah ter ne razlikuje med ekonomskimi, varnostnimi in energetske vidiki energetske varnosti (Mancevič 2012, 80).

Ker je definicijo energetske varnosti nemogoče poenotiti in ker je predmet moje raziskave RF, bom kot izhodišče vzela njeno razumevanje energetske varnosti. V svoji energetske strategiji za obdobje do leta 2030⁸ RF označuje energetska varnost kot »državno varnost, ki varuje svoje državljane, družbo, državo in gospodarstvo pred grožnjami z zanesljivo oskrbo z gorivi in energijo. Te grožnje določajo tako zunanji dejavniki (npr. geopolitika in makroekonomija) kot tudi pogoji in delovanje energetskega sektorja države« (Ministrstvo za energijo RF 2009, 28). Iz konteksta je torej moč razbrati, da so morebitni nestabilni odnosi s trgovinskimi partnericami ena večjih groženj ruski energetske varnosti.

Na drugi strani pa je dolgoročna strategija EU za energetska varnost prilagojena »zagotavljanju blaginje svojim državljanom in primerne delovanja gospodarstva, neprekinjene fizične dosegljivosti energetskih produktov na trgu po ceni, ki je dosegljiva vsem potrošnikom« (Evropska komisija 2000, 2). Za izboljšanje energetske varnosti EU sprejema ukrepe, ki zagotavljajo neprekinjeno oskrbo s tradicionalnimi viri energije, obenem pa z vlaganjem v infrastrukturo povečujejo izrabo obnovljivih virov energije in varnost pri dobavi fosilnih goriv. Bistvenega pomena za evropsko energetska varnost je namreč diverzifikacija energetskih virov in tranzitnih poti (Evropska komisija 2009a, 4). Kitajska pa energetska varnost razume kot »varnost ponudbe – trajen dostop do globalnih virov energije, in varnost povpraševanja – učinkovita poraba energije in varstvo okolja« (Liu 2006, 2). Največji izziv kitajski energetske varnosti predstavlja hitra domača gospodarska rast v kombinaciji z nestabilnim in ranljivim mednarodnim okoljem (Liu 2006, 4). Grožnje energetske varnosti so torej glede na države različne: RF jih vidi predvsem v nestabilnem zunanjem okolju, EU v nevarnostih pri dobavi, cenovni nedostopnosti in nezadostni diverzifikaciji energetskih virov, Kitajska pa v motenem gospodarskem razvoju, kar lahko privede do socialne nestabilnosti.

Stalen pretok energentov po razumnih cenah je predpogoj za delovanje vsakega naprednega gospodarstva (Frappi, Verda in Villafranca 2010, 3). Prvič so države to dejstvo na lastni koži občutile v 70. letih 20. stoletja, ko so se zaradi OPEC-ovega naftnega embarga znatno

⁸ Energetska strategija Rusije za obdobje do leta 2030 (*Energy Strategy of Russia for the period up to 2030*) je po predlogu Ministrstva za energijo RF 13. novembra 2009 z odredbo št. 1715 odobrila Vlada RF. Ta strategija je nadomestila predhodno energetska strategijo za obdobje do leta 2020, ki jo je Vlada RF sprejela 28. avgusta 2003.

povišale cene nafte in naznanile skrb glede geopolitičnih dimenzij pri ponudbi nafte⁹ (Bradshaw 2010, 276). Oviranje pri trgovanju s fosilnimi gorivi in zmanjševanje njihovih zalog je privedlo do strahu pred pomanjkanjem energije. Ta zgodovinski kontekst lahko navežemo na štiri strukture moči, ki jih opredeljuje Strangeva. Okvir varnosti, ki je ena izmed struktur moči, oblikujejo tisti, ki drugim nudijo varnost. Osnovno vprašanje pri odnosih med državami je, kako dobro ali kako slabo mednarodni politični sistem oz. svet držav svetovnemu gospodarstvu zagotavlja varnost (Strange 1995, 48–9).

O energetske varnosti govorimo vse do takrat, ko sta ponudba in povpraševanje po energetskih virih v uravnoteženem položaju. Ko se ravnotežje poruši na kratek rok, so posledice v obliki povišanj cen energenta, dolgoročno pa to lahko pripelje do negativnih gospodarskih učinkov, kot so makroekonomska nestabilnost in nezadostne investicije na drugih gospodarskih področjih, kar lahko vodi tudi v spremembo politične oblasti (Van der Linde 2004, 36–7). Potreba po zagotavljanju vse večje energetske varnosti in boljše ureditve energetskega trga torej postavlja energetske politiko v izrazito politizirano vprašanje. Energija bo tudi v prihodnje eden glavnih dejavnikov oblikovanja političnih in vojaških odnosov, še posebej če se v kratkem ne bodo pojavile alternative fosilnim gorivom, ki bi zadovoljile naraščajoče povpraševanje (Paillard 2010, 65).

Večje povpraševanje po energentih in posledično večja stopnja odvisnosti od uvoza pa sama po sebi še ne predstavljata ranljivosti kupcev v odnosu do dobaviteljev. Tveganje za energetske varnost je namreč bolj odvisno od pomanjkanja mrež s stabilno in zadostno preskrbo, ki lahko sama zagotavlja ustrezen nivo dobave na srednji in dolgi rok po sprejemljivih cenah. Različnost kanalov za oskrbo oz. diverzifikacija energetskih virov je torej ključna točka strategije skrbništva za energetske varnost, ki je bila osnovana na parametrih¹⁰, ki so jih države sprejele na podlagi 'lekcije' v obliki energetske krize v 70. letih 20. stoletja (Frappi in Varvelli 2010, 99–100).

⁹ Oktobra leta 1973 so arabske članice OPEC-a (Organizacija držav izvoznic nafte - *Organization of the Petroleum Exporting Countries*) izvedle embargo na nafto za ZDA in Zahodno Evropo kot odgovor na ameriško odločitev o ponovni oskrbi izraelske vojske v Izraelsko-arabski vojni. Trajal je do marca 1974. Kot odgovor na embargo je bila leta 1974 v okviru OECD-ja ustanovljena IEA (Mednarodna agencija za energijo).

¹⁰ Pred energetske krize je bilo zagotavljanje energetske varnosti osnovano na določanju in racionaliziranju povpraševanja v posamezni državi (torej na notranjem trgu), pozneje pa je zasledovanje ciljev glede varnosti v energetske oskrbi baziralo na odnosu kupca do dobavitelja, kateri mora zagotavljati ustrezen in nemoten dostop do virov (Frappi in Varvelli 2010, 100).

Poleg diverzifikacije energetske vire in transportnih poti so najbolj uporabljani indikatorji energetske varnosti cena energentov, zaloga energetske vire in uvozna odvisnost (razmerje med uvozom in porabo energenta). Energetska varnost pa lahko merimo tudi z razmerjem zalog in produkcije, ki nakazuje dobo, v kateri lahko država še izkorišča svoje zaloge, z likvidnostjo trga energenta in s stopnjo povpraševanja po energentu. Eden ključnih indikatorjev je tudi politična stabilnost držav, ki so vključene v dobavo in transport energenta (Vozel 2011, 40–1).

Spremembe v mednarodnem političnem in gospodarskem sistemu imajo velik vpliv na dostopnost in pretok energetske vire. Konec hladne vojne je drastično spremenil politična in gospodarska razmerja v svetu in še posebej v Evropi, ob čemer se je za države tržne ekonomije povečala dostopnost do energetske vire. Odpiranje Kitajske mednarodnemu tržnemu sistemu tudi predstavlja pomembno spremembo nove svetovne ureditve. Vse te spremembe pomenijo določeno geopolitično tveganje za energetska varnost, saj se s povečanjem vloge držav izvoznic energetske vire¹¹, ki lahko zaradi političnih ali ekonomskih razlogov zavrnejo sodelovanje v svetovni ekonomiji, ogroža stabilnost pri dobavi energentov (Van der Linde 2004, 42).

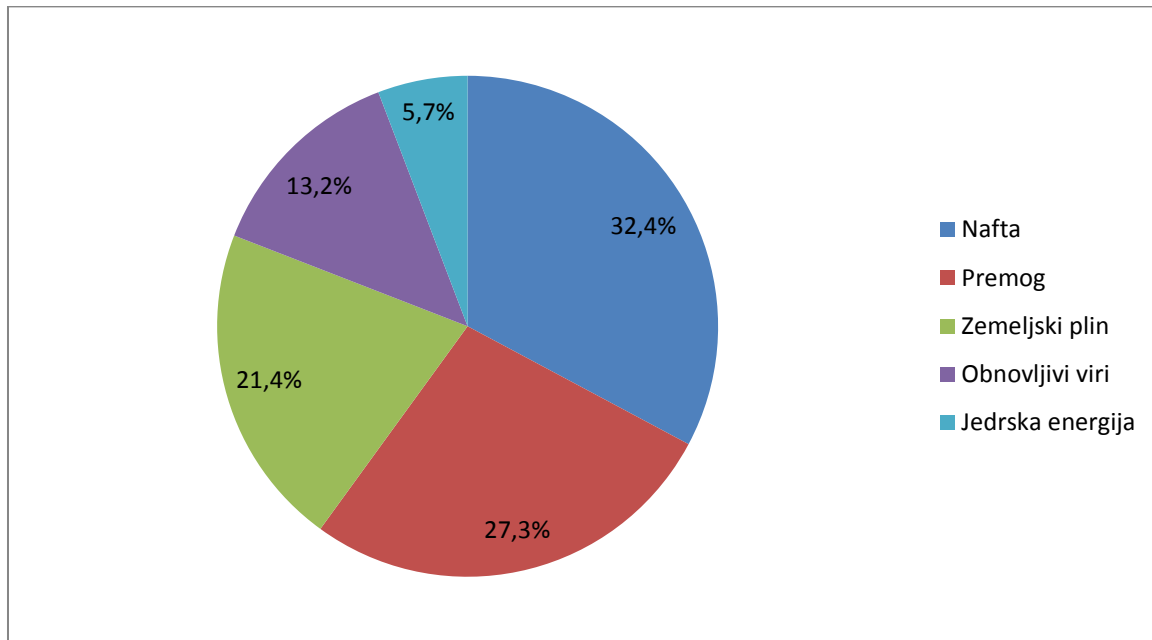
Vseeno pa mora biti zagotavljanje energetske varnosti v interesu vseh, saj gre pri črpanju energetske vire in njihovem tranzitu za vzajemno korist vseh vpletenih držav. Cutler (2007, 2) je zato uvedel nov termin, in sicer kooperativna energetska varnost (*Cooperative energy security*). Za njeno realizacijo so potrebni trije ključni elementi, in sicer investicijam naklonjeno finančno okolje, zjamčen transport in politična stabilnost. Energetska varnost je torej predpogoj za vzajemno koristnost pri trgovanju z energetskimi viri.

¹¹ Najpomembnejše države izvoznice so RF in nekdanje Sovjetske republike okrog Kaspijskega bazena (Azerbajdžan, Turkmenistan, Kazahstan), nekatere afriške (Angola, Libija, Nigerija) in južnoameriške države (Ekvador, Venezuela) ter večina držav Bližnjega Vzhoda.

2.3 ENERGETSKI VIRI

Energetske vire v osnovi delimo na primarne (klasične) in na sekundarne (alternativne)¹². Največ, 32,4 % celotne primarne svetovne energetske oskrbe, pokriva nafta, kateri sledijo premog (27,3 %), zemeljski plin (21,4 %), obnovljivi viri (13,2 %) in jedrska energija (5,7 %) (IEA 2012, 6). Prevladujoči energetske viri so torej fosilna goriva, ki pokrivajo kar 81,1 % celotne svetovne oskrbe s primarnimi energenti, posledično pa to pomeni tudi glavnino trgovinske menjave med energetskimi viri. Države svoje geostrateške interese torej izkoriščajo predvsem v trgovanju z nafto, zemeljskim plinom in (v omejenem obsegu) tudi s premogom.

Grafikon 2.1: Svetovna poraba energetskih virov v letu 2010

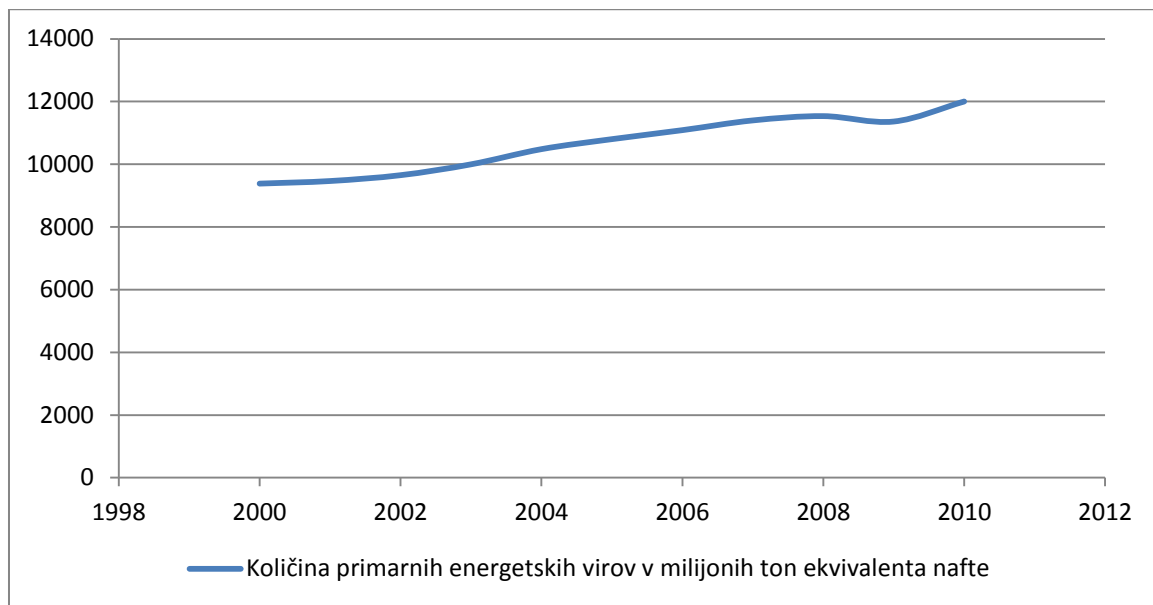

Vir: Prirejeno po IEA (2012, 6).

Poraba primarnih energetskih virov se na globalni ravni postopoma povečuje, izjema je le leto 2009, ko se je zmanjšala za 1,5 %. Leta 2010 se je nato poraba na letni ravni povečala kar za 5,6 %, kar predstavlja največjo rast po naftni krizi leta 1973. Nadpovprečno rast so zabeležile vse vrste primarnih energentov (BP 2011, 40–2).

¹² Primarni viri se nahajajo v naravi in niso podvrženi predelavi. Mednje sodijo fosilna goriva (premog, nafta, zemeljski plin), jedrska energija in obnovljivi viri energije (voda, sonce, veter, les, geotermalna energija). Sekundarna energija pa nastaja iz primarnih virov energije (elektrika, vodna para, para iz toplarn) (Ministrstvo za gospodarstvo RS 2011, 8–9).

Grafikon 2.2: Globalna poraba primarnih energetske virov med letoma 2000 in 2010

Vir: Prirejeno po BP (2011, 40)

2.3.1 Nafta

Nafta je s skoraj tretjinskim deležem globalne proizvodnje energetske virov najbolj razširjeno fosilno gorivo na svetu. Rafinirati jo je mogoče v različne snovi, na primer v motorno gorivo, industrijske kemikalije ali plastiko. K njeni razširjenosti pripomorejo tudi raznovrstni načini transporta, saj jo zaradi njenega utekočinjenega stanja lahko dobavljajo preko naftovodov ali z ladijskim in cestnim prometom. Vseeno pa je v primerjavi z letom 1973 izgubila kar 13,7-odstoten delež v globalni oskrbi (IEA 2012, 6). Temu gre pripisati predvsem povečanje uporabe jedrske energije in zemeljskega plina. Kljub relativno manjšemu deležu v celoviti sliki proizvedenih energentov pa se zaradi povečanega povpraševanja po energentih absoluten delež načrpane nafte vseeno povečuje. Proizvodnja energetske virov se je namreč v obdobju med letoma 1973 in 2010 povečala za 98 %, kar pomeni absolutno povečanje proizvodnje nafte v zadnjih 37 letih za dobrih 38 % (IEA 2011, 10), to pa je vseeno najmanj med fosilnimi gorivi.

V letu 2010 je bila največja svetovna proizvajalka nafte RF s 12,6-odstotnim deležem. Pomemben delež v proizvodni nafte imajo tudi Savdska Arabija (11,9 %), ZDA (8,5 %), Iran (5,7 %) in Kitajska (5,0 %) (IEA 2011, 11). RF največ nafte izvozi v države Evropske unije in na Kitajsko, katere povpraševanje se eksponentno povečuje (EIA 2010). Z 20,3-odstotnim deležem je Kitajska že največji globalni porabnik primarnih energetske virov (BP 2011, 2). Kljub temu, da RF načrpa največ nafte, pa je največji izvoznik Savdska Arabija, ki ima tudi

največje naftne rezerve (več kot trikrat večje količine rezerv kot RF) (BP 2011, 6). Daleč največje potrebe po uvozu nafte imajo ZDA, ki kljub relativno velikemu deležu lastne proizvodnje kupijo več kot četrtino celotne ponudbe nafte na trgu. Poraba nafte v ZDA namreč predstavlja kar 21,1 % vse svetovne porabe. Sledijo ji Kitajska, Japonska in Indija (IEA 2011, 11; BP 2011, 9).

Tabela 2.2: Največje svetovne proizvajalke, izvoznice in uvoznice nafte v letu 2010

Država	Proizvodnja (v milijonih ton)	Država	Izvoz (v milijonih ton)	Država	Uvoz (v milijonih ton)
Ruska federacija	502	Savdska Arabija	333	ZDA	513
Savdska Arabija	471	Ruska federacija	246	Kitajska	235
ZDA	336	Nigerija	129	Japonska	181
Iran	227	Iran	126	Indija	164
Kitajska	200	ZAE	105	Južna Koreja	119
Kanada	159	Irak	94	Nemčija	93
Venezuela	149	Venezuela	87	Italija	84
Mehika	144	Angola	84	Francija	64
Ostali	1785	Ostali	758	Ostali	600
Skupaj	3973	Skupaj	1962	Skupaj	2053

Vir: Prirejeno po IEA (2011, 11) in IEA (2012,11).

Tabela 2.3: Največje porabnice in države z največjimi zalogami nafte v letu 2010

Država	Poraba (v milijonih ton)	Država	Zaloge (v milijonih ton)
ZDA	978	Savdska Arabija	36300
Kitajska	463	Venezuela	30400
Japonska	227	Iran	18800
Indija	169	Irak	15500
Ruska federacija	163	Kuvajt	14000
Savdska Arabija	144	ZAE	13000
Nemčija	125	Ruska federacija	10600
Južna Koreja	122	Libija	6000
Ostali	2071	Ostali	44200
Skupaj	4462	Skupaj	188800

Vir: Prirejeno po BP (2011, 6–9).

2.3.2 Zemeljski plin

Zemeljski plin je fosilno gorivo, sestavljeno iz ogljikovodikov in velja za enega najčistejših energetskih virov. Uporablja se ga tako v široki potrošnji kot v industriji (v tehnoloških procesih, kemični industriji in proizvodni električne energije) (Vozel 2011, 45). Z 20,9-odstotnim deležem je v primerjavi z nafto in premogom manj razširjeno fosilno gorivo,

vendar se njegova poraba najhitreje povečuje. V letu 1973 je namreč predstavljal zgolj 16 % svetovne energetske oskrbe, kar v absolutnem merilu predstavlja 160-odstotno povečanje proizvodnje zemeljskega plina v zadnjih 37 letih (IEA 2011, 12). Glavni razlog, da je trg zemeljskega plina še vedno manjši od naftnega, tiči predvsem v transportu. Medtem ko je transport nafte relativno preprost in raznovrsten, je prenos zemeljskega plina v osnovi mogoč zgolj po plinovodih, kar s finančnega in infrastrukturnega vidika močno omejuje trgovanje (Vozel 2011, 46). Za prevoz s tankerji ga je namreč potrebno utekočiniti, proces utekočinjanja plina pa je med najdražjimi in tehnično najtežavnejšimi energetskimi projekti (Evropska komisija 2009b, 3).

Vodilno vlogo pri proizvodnji zemeljskega plina ima RF z 19,4-odstotnim deležem svetovne proizvodnje. ZDA (18,7 % svetovne proizvodnje) pokrivajo večino lastnih potreb po zemeljskem plinu, medtem ko nobena druga država ne dosega 5 % svetovne proizvodnje. RF je tudi največja izvoznica zemeljskega plina, njen izvoz predstavlja 20,9 % svetovnega izvoza (IEA 2011, 13), ima pa tudi daleč največje plinske rezerve (44800 milijard m³), kar predstavlja 23,9 % svetovnih rezerv (BP 2011, 20). Pomembni izvozni državi sta še Norveška in Katar. Predvsem Katar veliko vlaga v plinsko trgovino, saj ima kar 13,5 % svetovnih rezerv (*ibid.*) in je zgolj v letu 2010 povečal proizvodnjo za kar 30,7 % v primerjavi z letom 2009. RF je v letu 2010 povečala proizvodnjo za 11,6 %, medtem ko je bila globalna rast 7,4 % (BP 2011, 4). Največji porabniki zemeljskega plina sta ZDA (21,7 % svetovne porabe) in RF (13 %) (BP 2011, 23), medtem ko so zaradi pomanjkanja lastnih virov kljub mnogo manjši porabi največji uvozniki Japonska, Nemčija in Italija (IEA 2011, 13).

Tabela 2.4: Največje svetovne proizvajalke, izvoznice in uvoznice zemeljskega plina v letu 2010

Država	Proizvodnja (v milijardah m ³)	Država	Izvoz (v milijardah m ³)	Država	Uvoz (v milijardah m ³)
Ruska federacija	637	Ruska federacija	169	Japonska	99
ZDA	613	Norveška	101	Nemčija	83
Kanada	160	Katar	97	Italija	75
Iran	145	Kanada	72	ZDA	74
Katar	121	Alžirija	55	Francija	46
Norveška	107	Indonezija	42	Južna Koreja	43
Kitajska	97	Nizozemska	34	Turčija	37
Nizozemska	89	Malezija	25	Velika Britanija	37
Ostali	1313	Ostali	213	Ostali	326

Skupaj	3282	Skupaj	808	Skupaj	820
--------	------	--------	-----	--------	-----

Vir: Prirejeno po IEA (2011, 13).

Tabela 2.5: Največje porabnice in države z največjimi zalogami zemeljskega plina v letu 2010

Država	Poraba (v milijardah m ³)	Država	Zaloge (v milijardah m ³)
ZDA	683	Ruska Federacija	44800
Ruska federacija	414	Iran	29600
Iran	137	Katar	25300
Kitajska	109	Turkmenistan	8000
Japonska	95	Savdska Arabija	8000
Kanada	94	ZDA	7700
Velika Britanija	94	ZAE	6000
Savdska Arabija	84	Nigerija	5300
Ostali	1459	Ostali	52400
Skupaj	3169	Skupaj	187100

Vir: Prirejeno po BP (2011, 20–3).

2.3.3 Premog

Premog¹³ je trda oblika fosiliziranega drevesa, ki se lahko uporablja tako za ogrevanje kot za proizvodnjo električne energije. Do leta 1973 je premog predstavljal gonilno silo svetovnega industrijskega in gospodarskega razvoja, po naftni krizi pa je pomembnejšo vlogo med primarnimi energetskega viri postopoma prevzela nafta. Danes ima podobno rast globalne porabe kot zemeljski plin. Svetovna proizvodnja je v obdobju med letoma 1973 in 2010 namreč narasla kar za 176 % (IEA 2011, 14), vendar se uporaba premoga v primerjavi z nafto in zemeljskim plinom močno razlikuje glede na oskrbo po državah. Medtem ko se uporaba premoga v razvitih državah zmanjšuje, je v večini držav v razvoju glavni energetski vir, sploh na Kitajskem. Kitajsko gospodarstvo temelji na premogu, saj pokriva 70 % celotne oskrbe z energenti (EIA 2012), to pa v svetovnem merilu predstavlja kar 51,1-odstotni delež njegove porabe (IEA 2011, 14). Globalna oskrba s premogom torej narašča predvsem na račun Kitajske, ki je svojo porabo med letoma 1973 in 2010 več kot pošesterila (*ibid.*). Kitajski sledijo ZDA (16,1 %), Indija (9,2 %) in Avstralija (6,8 %). Največji izvozniki so Avstralija, Indonezija in RF. Vlogo premoga za gospodarstvo posameznih držav v veliki meri izraža razmerje med proizvodnjo in količino rezerv – ZDA (27,6 % svetovnih rezerv) in RF (18,2 %) imata največje rezerve premoga, vendar ga kljub temu pridelajo bistveno manj od Kitajske

¹³ Premog nastaja z geološkim procesom spreminjanja šote v lignit, rjavi premog, črni premog ali v antracit, odvisno od dolžine procesa. Od tega je odvisna tudi kakovost premoga. V prikazani statistiki magistrske naloge so analizirani podatki za črni premog in antracit, katerih proizvodnja predstavlja večino vsega premoga na trgu. Podatki za rjavi premog in lignit so praktično zanemarljivi in ne vplivajo na razmerja v trgovini s premogom.

(13,3 % rezerv), ki je poleg tega za Japonsko drugi največji uvoznik (IEA 2011, 15; BP 2011, 30). Razlika pa je tudi v sami uporabi premoga. Medtem ko v gospodarstvih razvitih držav uporabljajo premog skoraj izključno za proizvodnjo električne energije, gre v razvijajočih se gospodarstvih velik del porabe premoga za industrijske in komercialne namene (Katzer 2007, 6).

Tabela 2.6: Največje svetovne proizvajalke, izvoznice in uvoznice premoga v letu 2010

Država	Proizvodnja (v milijonih ton)	Država	Izvoz (v milijonih ton)	Država	Uvoz (v milijonih ton)
Kitajska	3162	Avstralija	298	Japonska	187
ZDA	932	Indonezija	162	Kitajska	157
Indija	538	Ruska federacija	89	Južna Koreja	119
Avstralija	353	Kolumbija	68	Indija	88
JAR	225	JAR	68	Tajvan	63
Ruska federacija	248	ZDA	57	Nemčija	45
Indonezija	173	Kazahstan	33	Turčija	27
Kazahstan	105	Kanada	24	Velika Britanija	26
Ostali	420	Ostali	57	Ostali	237
Skupaj	6186	Skupaj	856	Skupaj	949

Vir: Prirejeno po IEA (2011, 15).

Tabela 2.7: Največje porabnice in države z največjimi zalogami premoga v letu 2010

Država	Poraba (v milijonih ton)	Država	Zaloge (v milijonih ton)
Kitajska	2448	ZDA	237295
ZDA	750	Ruska federacija	157010
Indija	397	Kitajska	114500
Japonska	177	Avstralija	76400
Ruska federacija	134	Indija	60600
JAR	127	Nemčija	40699
Nemčija	109	Ukrajina	33873
Južna Koreja	108	Kazahstan	33600
Ostali	830	Ostali	106961
Skupaj	5080	Skupaj	860938

Vir: Prirejeno po BP (2011, 30–3).

Kakšna je torej prihodnost premoga? Dejstvo je, da izgorevanje premoga povzroča večje emisije ogljikovega dioksida kot nafta in zemeljski plin. Zaradi vedno strožjih okoljskih standardov bo v razvitih državah na dolgi rok najverjetneje moč zaznati zmanjšanje uporabe premoga. Nasprotno pa se v državah v razvoju napoveduje nadaljnje povečanje uporabe

premoga, kjer ostaja glavni energetski vir (Katzer 2007, 5–7). Na to dejstvo kažeta Kitajska in Indija, ki sta v vrhu tako po proizvodnji kot po porabi in uvozu. Čeprav bo premog tudi v prihodnje igral pomembno vlogo na svetovnem energetskem tržišču, bom analizo trgovanja s premogom na tej točki zaključil, ker je moj primer proučevanja RF, ki po deležu kljub velikim zalogam ne sodi med najpomembnejše proizvajalke premoga, posledično pa njeno trgovanje s premogom zanemarljivo vpliva na razmerja v njeni energetski trgovini.

Glede na prikazane značilnosti posameznih energentov lahko ugotovimo, da ima največjo perspektivo za nadaljnji razvoj zemeljski plin, vendar bo kljub temu, da zahtevna gradnja plinovodov s tehnološkimi izboljšavami postaja lažje izvedljiva, trgovanje z zemeljskim plinom večinoma ostalo na medregionalnem nivoju¹⁴. Zaradi nepremostljivih transportnih ovir namreč ne more ustvariti enotnega globalnega tržišča, kot ga ima nafta (Boom von Ochssee 2010, 4), zato je pričakovati, da bo na globalni ravni nafta ostala najbolj razširjen energetski vir.

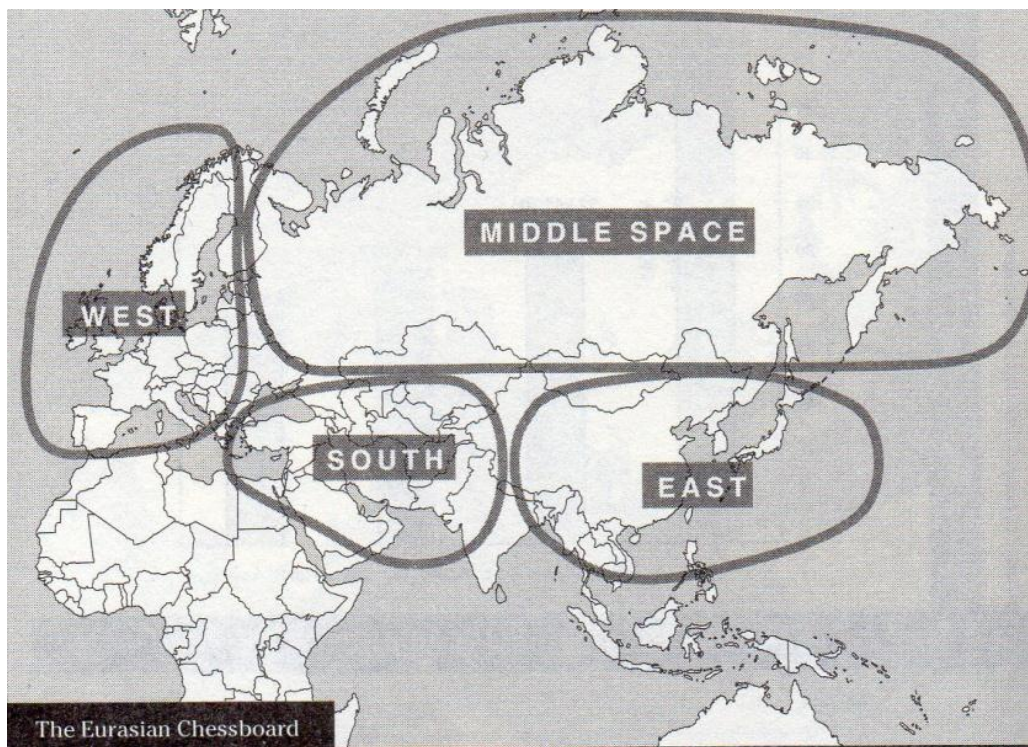
¹⁴ Globalni plinski trg je sicer mogoče ustvariti z utekočinjenim zemeljskim plinom, za katerega veljajo podobni transportni pogoji kot za nafto, vendar v svetovnem merilu zaradi visokih stroškov utekočinjenja prevladujejo regionalni plinski trgi s transportom preko plinovodov.

3 RUSKA FEDERACIJA IN ENERGETSKI VIRI

3.1 GEOPOLITIKA RUSKE FEDERACIJE

Odnosi v svetu so se v zadnjem stoletju neprestano spreminjali, kljub temu pa si lahko z nekoliko kompleksnejšim pristopom do Mackinderjevega osnovnega dualizma med zemljo, Evrazijo kot osrčjem oz. geografskim osiščem zgodovine, in morjem, anglosaksonskim svetom kot zunanjim krajcem, vseeno interpretiramo aktualna geopolitična razmerja. Evrazija je danes policentrično območje različno močnih igralcev. Brzezinski (1997, 31) vidi Evrazijo kot šahovnico, na kateri poteka boj za globalno prevlado. Čeprav jo primerja s šahom, kjer sta igralca dva, ovalna oblika evrazijske šahovnice vključuje več igralcev. Na zahodu je to Evropa, na jugu Bližnji vzhod, na vzhodu Kitajska in Japonska ter v centru RF (Brzezinski 1997, 34).

Slika 3.1: Šahovnica Evrazije

Vir: Brzezinski (1997, 34).

RF je center Evrazije, center območja, kjer poteka boj za prevlado. Zaradi tega je zanjo še toliko bolj pomembno, da izkoristi svoje geografske primerjalne prednosti. Že med vladavino Ivana Groznega sta bili zasnovani glavni ruski geopolitični nalogi, ki sta predstavljali ključ do nadaljnjega razvoja države. Prvič, dostop do takrat še neosvojenih območij (na primer Kazan

in Sibirija), in drugič, dostop do oceanov preko Baltika in Belega morja (Isakova 2005, 10). RF pa kljub velikim potencialom širitve imperija nikdar ni imela možnosti, da pridobi neposreden dostop do odprtega morja, če izvzamemo obalo Kamčatke. Vsa morja, ki jo obdajajo, so namreč zaprta, sredozemska, ali pa so zamrznjena vsaj 6 mesecev v letu. Kontinentalizem je torej ruska usoda, katero je potrebno razumeti, da se lahko izkoristijo vse njegove prednosti (Sokolov 2009, 29). Po mnenju geografa in ekonomista Savickija je rešitev v ustvarjanju gospodarskega sodelovanja med posameznimi celinskimi območji in v vzpodbujanju njihovega razvoja, ki temelji na medsebojni vezi, saj bi tako nevtralizirali prevlado oceanskih gospodarstev (Sokolov 2009, 27). In taka je bila tendenca razvoja ruske države skozi zgodovino. V času, ko so zahodnoevropske države s pomorsko prevlado kolonizirala ameriška in afriška ozemlja, je carska Rusija začela zavzemati sibirsko in srednjeazijska prostranstva. V zlatih časih Ruskega imperija sredi 19. stoletja je njegovo območje obsegalo celotno ozemlje nekdanje Sovjetske zveze, Poljsko, Finsko, dele današnje Turčije in Kitajske ter Aljasko (Kraigher 2004, 46–8). Rusi so torej v preteklosti vsaj delno že obvladovali vsa ključna strateška območja Evrazije.

Za razumevanje celotnega konteksta ruske geopolitike pa je potrebno gledati širše od geografskega vidika širjenja države. Dotika se namreč tudi vprašanj o primerni obliki vladavine in posledično odnosu med vodstvom in ljudstvom: tistimi, ki vladajo, in tistimi, ki so vladani. Obstoj in ohranjanje centralizirane avtoritarne vladavine, kateri so bili Rusi priča praktično skozi celotno moderno zgodovino in so ji deloma še danes, je bila posledica specifičnih geografskih značilnosti države in ruskega življenjskega stila, kot so ogromna prostranstva nacionalnega teritorija, slabo poseljena območja, premajhna raznolikost delovnih aktivnosti (glavnina delovne sile zgolj v kmetijstvu in industriji) in nenehna grožnja tuje invazije (Isakova 2005, 10–1). Te naravno in kulturno-geografske značilnosti so ustvarile dve glavni načeli ruske državnosti: vladarski značaj zunanje politike in občutek veledržavnosti (*velikoderžavnost*) (Isakova 2005, 12).

Z osvojitvijo in priključitvijo sosednjih držav in geopolitično nestabilnih območij je imperij postal večnacionalen, konglomerat jezikovno in religiozno izrazito heterogenih etnij in narodov. Da bi oblast lahko utrdila državno enotnost in zavrla separatistične težnje, je oblikovala politiko rusifikacije, politiko enega naroda, ki govori samo en (ruski) jezik in ki mora biti vdan enemu vladarju. Pri tem je potrebno poudariti, da so konec 19. stoletja Rusi kot etnija predstavljali zgolj 43 % vseh prebivalcev Ruskega imperija (Kraigher 2004, 58). Tudi

rusifikacija osvojenih ozemelj je pripomogla k oblikovanju ruske veledržavnosti. Ruska geopolitika je bila ideologija in ne mehanizem za implementacijo politik (Isakova 2005, 12).

3.1.1 Vesternizem vs. Evrazijanizem

Večje spremembe v ruski geopolitiki so se začele z razpadanjem Sovjetske zveze¹⁵, ko so se vzpostavila nova razmerja v regiji. Poleg politične in gospodarske tranzicije je bilo zato potrebno ponovno konceptualizirati tako državo znotraj lastnih meja kot zunanjepolitične odnose (O'Loughlin in Talbot 2005, 23). Največja ruska geopolitična dilema zadnjih 25 let je izbira ustrezne zunanjepolitične strategije. Skozi zgodovino sta se oblikovala dva nasprotujoča si modela, prozahodni (*Westernism*) in proevrazijski (*Eurasianism*) (Mäkinen 2008, 40; Isakova 2005, 14).

Vesternizem kot filozofski pristop se je v RF razvijal med politično elito že v 18. in 19. stoletju, višek priljubljenosti pa je dosegel v obdobju razkrajanja Sovjetske zveze za čas Mihaila Gorbačova in njegove doktrine novega političnega mišljenja (*New political thinking*). Koncept vesternizma temelji na odobravanju politike Zahoda v zameno za strpnost in pomoč pri podpiranju vzajemnih interesov RF in Zahoda. Model liberalne demokracije in tržnega gospodarstva je bil mišljen kot rešitev za oživitev ruskega gospodarstva, ki bi hitro pritegnil tuje naložbe (Isakova 2005, 15). 'Vesternisti' so vztrajali, da mora RF zmanjšati aktivnosti na globalni ravni zaradi pomanjkanja virov, implementirati pa mora radikalne spremembe v njihovi zunanjepolitični doktrini. Verjeli so, da lahko odpoved globalni imperialistični politiki in ideologiji nekdanje Sovjetske zveze odpre možnosti za domače reforme in olajša ruski nacionalni preporod (Sergounin 2000, 218). Njihovo glavno vodilo je ustvarjanje takih geostrateških pogojev, ki bi prepoznali ruski nacionalni interes v demokratični evropski postimperialistični državi (Brzezinski 2001, 55).

Evrazijanizem pa na osnovi Mackinderjeve teze vidi koncentracijo moči v Evraziji kot v dominantnem in ključnem igralcu svetovne politike. Teorija osrčja je v RF dosegla veliko pozornost, zato ker ji pripisuje posebno geopolitično vlogo kot »kontrolorju fizične podlage svetovne moči« (O'Loughlin 2001/2009, 183). Glavna dilema proevrazijskih analitikov je, ali

¹⁵ Sovjetska zveza je uradno razpadla 8. decembra 1991, ko so zaradi politične nestabilnosti in popolne politične blokade predsedniki sovjetskih republik Rusije, Ukrajine in Belorusije podpisali sporazum o njeni razpustitvi. Nastalo je 15 novih držav (Armenija, Azerbajdžan, Belorusija, Estonija, Gruzija, Kazahstan, Kirgizija, Latvija, Litva, Moldavija, RF, Tadžikistan, Turkmenistan, Ukrajina in Uzbekistan), pri čemer se jih je 11 takoj povezal v SND - Skupnost neodvisnih držav (vse razen Baltskih držav in Gruzije) (Mancevič 2007, 44–5).

naj bo RF most med Evropo in Azijo, ali mora predstavljati alternativo obema. Slavofili, med katere sodijo tudi ruski komunisti (predvsem njihov voditelj Genadij Zjuganov), se na eni strani pod vplivom nostalgije za bivšim sistemom zavzemajo za vpostavitve nove ruske hegemonije (Mäkinen 2008, 41). Menijo, da geopolitična lokacija RF ni samo unikatna, ampak tudi usodna tako zanjo kot za svet, saj je »naravni varuh tako civilizacijskega ravnovesja kot svetovnega ravnovesja moči« (Pozdnjakov v Sergounin 2000, 221). Dugin celo trdi, da mora RF za dosego geopolitične neodvisnosti pregnati vpliv zahodnjaštva iz Evrazije, izločiti mora 'rimland' izpod njihovega vplivnega območja. Samo tako bodo lahko celinske moči zares sposobne nasprotovati Zahodu na globalni ravni (Ingram 2001/2009, 81).

Na drugi strani demokratični politiki podpirajo novo rusko demokracijo tako liberarnih kot nacionalističnih vrednot, pri čemer mora RF izkoristiti geostrateško pozicijo veznega člana med Evropo in Azijo, z Zahodom pa mora pragmatično sodelovati (Mäkinen 2008, 41). »Demokratični« evrazijanizem temelji na predpostavki, da bo partnerstvo z Zahodom nedvomno ojačalo RF v njenem odnosu z Vzhodom, medtem ko ji bo partnerstvo z Vzhodom dalo neodvisnost pri dogovorih z Zahodom (Sergounin 2000, 221). Po njihovem mnenju se mora RF osredotočiti na bližnjo sosesčino kot ključno točko za rusko varnost, pri tem pa mora za dosego svojih ciljev graditi zaveznitva, po potrebi uporabiti vojaško silo in gospodarske povezave ter izvajati strateški pritisk na ta območja (O'Loughin 2001/2009, 186).

Razpad Sovjetske zveze je ruski politiki in gospodarstvu kljub demokratizaciji države prinesel zmanjšanje političnega vpliva in gospodarske menjave tako na regionalnem kot globalnem nivoju (Demir 2010, 1). Država, ki temelji na abstraktnih globalističnih shemah, ne more izražati ciljev in vrednot ruskega nacionalnega obstoja (Naročnicka 2011, 29). Posledično je Ruse zajela kriza identitete, bolj kot katerakoli druga družba nekdanje države so se morali soočiti z občutkom izgube. Ravno zavedanje o krčenju geostrateškega prostora in spreminjanje nacionalne identitete je najbolj pripomoglo k zamenjavi geopolitične miselnosti. Jelcinovemu pragmatičnemu geopolitičnemu modelu je sledila Putinova revizija evrazijanske politike. Njegov pristop k zunanji politiki namreč simbolizira prizadevanje države po razširitvi svojega vpliva tako na Vzhod kot na Zahod (Isakova 2005, 15).

Aktualna ruska politika razume Evrazijo kot geografsko metaforo za izgubljen imperij, zaradi tega evrazijanizem podpirajo ali kot »centripetalno identiteto, kot teritorialni namen ali kot geopolitični cilj« (O'Loughin 2001/2009, 187). Kljub temu Putinova vizija ruske geopolitične

misije ne sledi tradicionalnemu evrazijanizmu v smislu osišča zgodovine, ampak temelji na predpostavki, da edinstven geostrateški položaj države zagotavlja priložnosti za vključevanje v regionalne institucije, pogoje za oživitev gospodarstva in sčasoma tudi pogoje za povečanje geoekonomskega vpliva na druge države. Geografski položaj zunanji trgovini in politiki namreč posredno omogoča tudi povečanje moči in ugleda (Isakova 2005, 16). Evrazijanizem, kateremu sledi ruska politika, ne temelji na političnih preferencah potencialnih političnih zaveznikov, ampak ga določajo posebni pogoji in okoliščine, kot so ekonomska učinkovitost, status v Varnostnem svetu Združenih narodov, širjenje političnega vpliva, predvsem pa boljša izraba naravnih virov in geoekonomske prednosti nasploh (*ibid.*). Ravno trgovanje z naravnimi viri predstavlja ključno geostrateško prednost, na katerem želi ruska politika utemeljiti svoje post-tranzicijsko gospodarstvo.

3.2 POMEN ENERGETSKIH VIROV ZA RUSKO FEDERACIJO

Nekdanji ruski predsednik Medvedev je leta 2008 na St. Peterburškem gospodarskem forumu dejal (Baev 2008, 3): »Rusija je danes globalni igralec. Moramo prepoznati našo odgovornost za usodo sveta in želimo sodelovati pri oblikovanju novih pravil igre, ne zaradi imperialističnih ambicij, temveč zato, ker imamo potrebne zmogljivosti in vire«. Naravni viri so rusko največje bogastvo, saj so na vrhu večine indikatorjev, ki merijo količino zalog posameznih naravnih virov. RF proizvede kar petino vse hlodovine na svetu, imajo največje zaloge sladke vode in največja nahajališča diamantov ter so med vodilnimi izvozniki vseh pomembnejših mineralnih rudnin (CIA 2011). Strateško najpomembnejši in za gospodarstvo ključni pa so energetski viri. Izvoz nafte in zemeljskega plina namreč predstavlja kar 66 % celotnega ruskega izvoza. Ravno trgovini z energenti se imajo Rusi zahvaliti, da so po »izgubljenem desetletju« tranzicijske krize postali eno hitreje rastočih svetovnih gospodarstev (Koyama 2009, 1–2).

Za vzpon RF na globalnem energetskem trgu je ključnih več razlogov. Prvič, diverzifikacija dobaviteljev energetskih virov je prioriteta vsake politike. Zaradi energetske varnosti potrošniki iščejo različne vire pri različnih dobaviteljih. V tem kontekstu ruska naftna industrija predstavlja alternativo Bližnjemu vzhodu, ki je vedno bolj aktualna zaradi tamkajšnjega nestabilnega političnega okolja in posledično motenj pri oskrbi svetovnega trga. Drugič, zaradi vedno večjega tveganja pri oskrbi z bližnjevzhodno nafto naraščajo težnje po diverzifikaciji dobave primarnih energetskih virov. Alternativa nafte je zemeljski plin,

predvsem zaradi manjših negativnih okoljskih učinkov. In ravno RF oblikuje in določa globalno politiko zemeljskega plina (Demir 2010, 4). Tretjič, zaradi konstantnega povečevanja cen energentov na svetovnem trgu do začetka gospodarske krize se je povečala tudi njihova strateška pomembnost ter posledično vloga RF kot največje globalne izvoznice nafte in zemeljskega plina (Koyama 2009, 2). Poleg tega vsaj posredno nadzoruje izvoz energentov iz Kaspijskega bazena, tako da ima tudi možnost vplivanja na izvozne in uvozne dejavnosti energetske politik sosednjih držav (Demir 2010, 3).

RF obvladuje umetnost energetske geopolitike. Svoje energetske vire uporablja kot sredstvo za uveljavljanje svoje moči. Dejstvo, da RF ni članica OPEC-a, govori v prid njeni energetske politiki, saj s tem ni omejena s proizvodnimi kvotami. Tako ima možnost širjenja svoje mreže trgovanja in večanja tržnega deleža. Potrebno pa je tudi izpostaviti uporabo energetske vire kot orožja v meddržavnih odnosih za doseg političnih ciljev. Svetovna politika je že doživela »nafto kot politično orožje« leta 1973, RF pa v ta namen uporablja zemeljski plin (Demir 2010, 12–3).

Vladimir Putin je ob neki priložnosti dejal, da so energetske vire »instrument za implementacijo notranje in zunanje politike. Vloga države na mednarodnih energetskih trgih v številnih pogledih določa njen geopolitični vpliv« (Ebel 2009, 9). Namen RF je ponovna uveljavitev državnega nadzora nad strateškimi viri in primata nad glavnimi trgovskimi potmi v regiji, s čimer bi nemoteno izvažala energente na mednarodne trge (Ganova 2007, 28). Z negativnimi ekonomskimi instrumenti v obliki energetskega orožja (višanje cen tranzitnim državam, kontrola izvoza energentov) si RF prizadeva prevrednotiti svoj položaj v mednarodni skupnosti. Za uresničitev tega cilja pa mora doseči sledeče (Blank 2011, 174):

1. Ekonomsko in politično prevlado nad energetske politiko držav SND, ki vključuje proizvodni, tranzitni in distribucijski sektor. To v končni fazi pomeni nadzor nad političnimi in gospodarskimi strukturami posameznih držav.
2. Ekonomsko in politično prevlado ali vsaj močan vpliv na vzhodno Evropo preko vplivanja tako na uvozno kot izvozno energetske politiko posameznih držav. Z nadzorom nad distribucijo energentov želi RF vezati tamkajšnje gospodarstvo na lastne politične in ekonomske preference. To se je najizraziteje pokazalo v plinskih vojnah z Ukrajino leta 2006 in 2009¹⁶.

¹⁶ Ukrajina zaradi svoje geografske umeščenosti igra eno ključnih vlog pri dobavi zemeljskega plina državam EU. Leta 1991 je namreč kar 90 odstotkov vsega ruskega plina v Evropo potovalo preko Ukrajine, še leta 2011

3. Manjšo vlogo EU-ja pri odločanju o nacionalnih energetskih politikah. Države članice EU so naklonjene sklepanju bilateralnih energetskih dogovorov z RF, medtem ko želi EU zmanjšati vlogo RF v evropski energetiki. Zato je ohlapna evropska integracija interes RF.

Cilj ruske energetske politike je rast energetskih virov v globalnem pomenu. Omejevanje nekaterih do sedaj uveljavljenih virov energije (zmanjševanje uporabe premoga v razvitem svetu, zapiranje jedrskih reaktorjev po Evropi in na Japonskem) naj bi RF utrdilo v središču energetske dobavne mreže. Večina sedanje in bodoče ruske gospodarske rasti je zato odvisna od prihodkov, ki jih ob visokih cenah producira izvoz energentov. Ko pa povpraševanje ali cena padeta, odvisnost od izvoza energentov postane breme. In ravno to se je zgodilo leta 2009 – cena sodčka nafte se je zmanjšala za 16 dolarjev (Ebel 2009, 17), izvoz zemeljskega plina pa se je v istem obdobju zmanjšal za več kot 10 % (Ruzhinskaya 2011, 5). Zaradi zmanjšanih cen in povečanih davkov je bilo za ruske naftne izvoznike praktično nemogoče poslovati dobičkonosno (Ebel 2009, 17), zaradi zmanjšanja povpraševanja v tujini pa je Gazprom¹⁷ krčil proizvodnjo plina, kar je posledično pomenilo zmanjšanje njegove dobave tudi na notranjem trgu (Ruzhinskaya 2011, 6).

Država se je zaradi tega začela zavedati, da prihodki od nafte in zemeljskega plina ne morejo in ne smejo biti edina osnova gospodarske rasti. Potrebno bi bilo diverzificirati gospodarsko strukturo. Model gospodarskega razvoja, ki v večini temelji na izkoriščanju naravnih virov, je bil v rusko gospodarstvo zasidran v času tranzicije. To se je zgodilo zaradi pomanjkanja dolgoročne državne strategije gospodarskega razvoja. RF ima možnost, da to strategijo zamenja z modelom, katerega gospodarska rast temelji na znanju in tehnologiji, z modelom, ki razlikuje razvite države od držav v razvoju. Če se ta sprememba ne bo zgodila v bližnji prihodnosti, lahko traja več desetletij, da država obnovi intelektualni potencial za tehnološke

pa več kot 80 odstotkov. Do trenj je začelo prihajati leta 2004, ko je Gazprom napovedal trikratno podražitev ruskega plina za ukrajinske potrošnike, Ukrajina pa je posledično zagrozila s trikratnim povišanjem tarif za prenos ruskega plina čez ukrajinsko ozemlje. Ker državi nista dosegli sporazuma, je bila 1. januarja 2006 Ukrajini začasno ustavljena dobava plina, posledice pa so čutile tudi nekatere vzhodnoevropske države (Mancevič 2007, 68). Plinska kriza januarja 2009 je tudi nastala zaradi ruskega zvišanja cene, na katero Ukrajinci niso pristali, in ponovno je bila motena dobava plina v Evropo.

¹⁷ Gazprom (okrajšava za *Gazovaya Promishlennost*, kar pomeni plinska industrija) je ruski državni holding, ki ima monopol na področju plinske industrije. Nadzoruje namreč več kot 85 % vsega proizvedenega zemeljskega plina v Rusiji (in skoraj četrtino vseh svetovnih zalog) in celotno distribucijsko mrežo, saj so vsi plinovodi v njegovi lasti. Gazprom je pod neposrednim nadzorom države, ki je lastnica več kot 50 % delnic družbe, v nadzornem svetu družbe pa državo zastopajo številni visoki predstavniki izvršne oblasti (Mancevič 2007, 54–5). Poslovanje Gazproma je leta 2009 predstavljalo kar 10 % ruskega BDP-ja, zaposloval je 380.000 ljudi, v državni proračun pa je prinesel 12,5 milijarde evrov davkov, kar pomeni približno petino vseh državnih prihodkov (Frappi, Verda in Villafranca 2010, 16).

inovacije, ki ga ima sedaj (Subbotina 2007, 31–2). Kljub vsemu bosta nafta in zemeljski plin vsaj na kratek rok še ostala najpomembnejša vira gospodarske rasti (Koyama 2009, 2).

3.2.1 Zgodovinski pregled izkoriščanja zemeljskega plina in nafte v Ruski federaciji

Prva uporaba zemeljskega plina v Rusiji sega v leto 1819, ko so ga uporabili za osvetlitev na Aptekarskem otoku v Sankt Peterburgu. Ob koncu 19. stoletja so bila že vsa večja ruska mesta prepletena s plinskim omrežjem. Začetni uporabi plina za osvetljavo sta hitro sledili steklarska in metalurška industrija. Baku, kjer je bila prva plinska cev postavljena leta 1872, je postal center ruske proizvodnje zemeljskega plina, saj je bila tam letna proizvodnja ob začetku Oktobrske revolucije leta 1917 kar 33 milijonov m³ (Victor in Victor 2006, 126). Praktično istočasno sta bili v Bakuju odkriti tudi prvi naftni polji. Med letoma 1898 in 1901 je bila Rusija že največji svetovni proizvajalec nafte, s padcem carstva pa se je njena vloga spremenila. Zgovoren je že podatek, da so na bakujskih naftnih poljih med letoma 1913 in 1920 odpustili kar dve tretjini delovne sile (Grace 2005, 6–8). V času Stalinovega režima sta bila nafta in zemeljski plin sekundarnega pomena za rusko industrijo, saj je ekonomija petletnega planiranja temeljila na izkoriščanju hidroenergije in predvsem premoga. Tako je bilo na primer v 30. letih 20. stoletja v celotnem sovjetskem gospodarstvu letno porabljenih le med 10 in 15 milijonov m³ zemeljskega plina (za primerjavo: ZDA so ga leta 1935 porabile 50 milijard m³) (Victor in Victor 2006, 126).

Leta 1953, torej za čas Stalinove smrti, je premog dosegal zgodovinsko najvišje odstotne vrednosti v strukturi ruske energetske proizvodnje, nato pa so se začele spremembe. Pod vodstvom Nikite Hruščova je najpomembnejši ruski energetski vir postala nafta. Glavni cilj ruskega gospodarstva je bil razvojno doseči ZDA v 25 letih, to pa bi lahko dosegli samo z moderno industrijo, ki zahteva moderne energente (*ibid.*). V ta namen se je leta 1958 v sklopu Sveta za vzajemno gospodarsko pomoč (Comecon)¹⁸ začelo graditi naftovod Prijateljstvo (*Družba*), ki je najdaljši na svetu in je povezoval Sovjetsko zvezo z evropskimi državami Comecona ter kasneje tudi Nemčijo (Nies 2008, 16). Uporaba zemeljskega plina se je zaradi

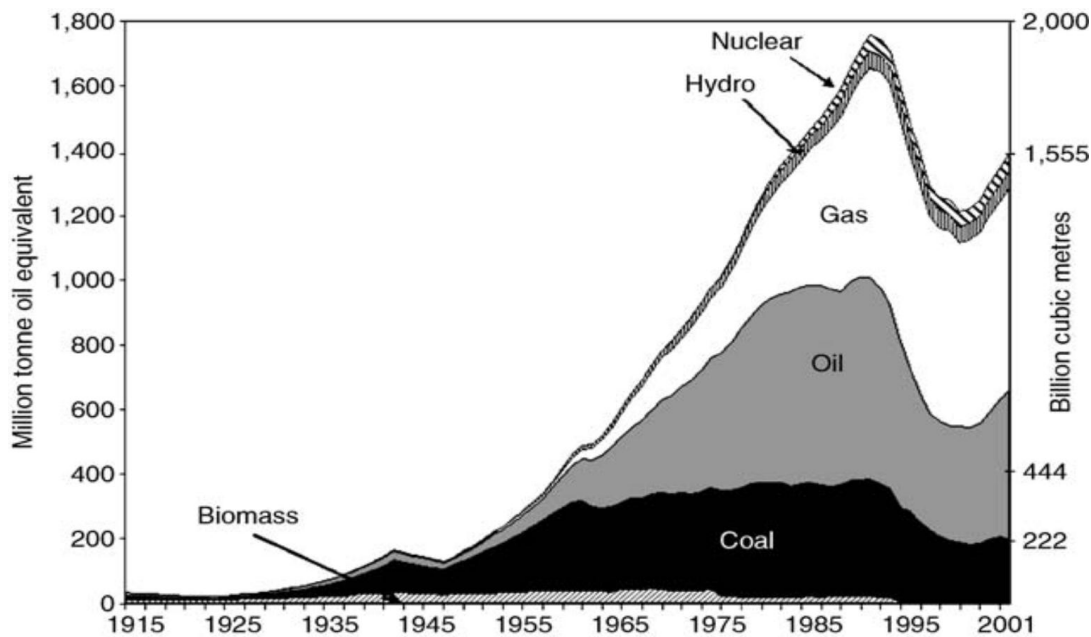
¹⁸ Svet za vzajemno ekonomsko pomoč (*The Council for Mutual Economic Assistance*) (1949–1991) je bila gospodarska organizacija pod vodstvom Sovjetske zveze, ki so jo sestavljale države vzhodnega bloka skupaj z drugimi socialističnimi državami po svetu. Svet je bil odgovor sovjetskega bloka na ustanovitev Organizacije za ekonomsko sodelovanje v Evropi (OEEC, predhodnica OECD). Nekatere države vzhodnega bloka so namreč izrazile interes po Marshallovem planu, zato je Stalin ustanovil Comecon z namenom izmenjave gospodarskih izkušenj in vzajemne pomoči na vseh življenjsko pomembnih področjih. Članice Sveta so bile poleg Sovjetske zveze še Bolgarija, Češkoslovaška, Madžarska, Poljska, Romunija, Albanija, Nemška demokratična republika, Mongolija, Kuba in Vietnam (Curtis 1992).

težje obvladljivosti in posledično tehnične neusposobljenosti za širšo rabo povečevala nekoliko počasneje, vendar je bila gradnja nove plinske infrastrukture načrtovana že za petletko med letoma 1956 in 1960 (Victor in Victor 2006, 127). Širjenju notranje plinske mreže (predvsem med evropskim delom Sovjetske zveze in Zahodno Sibirijo) je leta 1968 sledil plinovod Bratstvo, ki je najprej povezal Češkoslovaško in Poljsko, v začetku 70. let pa tudi Avstrijo, Nemčijo in Italijo (Nies 2008, 17).

Geopolitično je trgovina z energenti igrala eno ključnih vlog, saj je bila gradnja energetske infrastrukture med prvimi skupnimi projekti, ki je povezovala oba takratna bloka, poleg tega pa je naprednejša evropska tehnologija tudi pripomogla k hitrejšemu razvoju sibirskih plinskih polj. Evropske države so namreč zaradi pomanjkanja primarnih energetskih virov potrebovale novega dobavitelja, Sovjetska zveza pa je iskala nove priložnosti trgovinske menjave izven blokvske delitve. Rezultat tega trgovinskega medblokvskega sodelovanja je bil sovjetski zaslužek v višini 1,47 milijarde dolarjev v letu 1980 samo od izvoza nafte in zemeljskega plina, kar je predstavljajo 62,3 % vseh prihodkov od izvoza (Victor in Victor 2006, 132).

Zaradi naftne krize leta 1973 se je Sovjetska zveza vedno bolj začela zavedati strateške pomembnosti zemeljskega plina. Višje cene nafte so bile povod za povečanje proizvodnje plina, poleg tega pa so zaradi večjega povpraševanja lahko povečali njegove izvozne cene (Victor in Victor 2006, 131–2). Količina in cena sovjetskega plina sta se med letoma 1975 in 1980 potrojili, prihodki pa so se posledično podeveterili (Nies 2008, 18). Zemeljski plin je v tem obdobju postal alternativa drugim fosilnim gorivom in s tem najpomembnejši sovjetski izvozni artikel, medtem ko je proizvodnja nafte do razpada Sovjetske zveze naraščala počasneje.

Slika 3.2: Proizvodnja primarne energije po virih v Sovjetski zvezi (od leta 1991 na njenem nekdanjem teritoriju)

Vir: Victor in Victor (2008, 127).

Razpad sovjetskega bloka je v rusko energetske trgovino prinesel tri ključne spremembe (Victor in Victor 2006, 134–5):

1. Nastanek tranzitnih držav z razpadom Comecon. Čeprav so te države predstavljale negotovost glede nadaljnje oskrbe z energetskimi viri, niso ogrožale sovjetskih energetskih sporazumov.
2. Ustanovitev politično različnih držav v mejah nekdanje Sovjetske zveze. Belorusija in predvsem Ukrajina sta se pojavili na poti vseh energetskih projektov, ki so povezovali RF z zahodno Evropo. Zaradi nestrinjanja glede cene plina smo bili leta 2006 in 2009 priča dveh rusko-ukrajinskim plinskim vojnem, leta 2007 pa napetostim pri transportu nafte čez Belorusijo. Težave pri tranzitu so glavni razlog, da je RF začela iskati alternativne poti za nemoteno dobavo zemeljskega plina državam EU.
3. Gospodarski šok, ki je opazno zmanjšal tako mednarodno trgovino kot tudi notranje povpraševanje po energentih.

Proizvodnja energetskih virov v RF je leta 1992 začela padati zaradi zmanjšanja industrijske proizvodnje, ki je imelo učinek snežne kepe. V težavah se je znašla predvsem naftna industrija. Najpomembnejša naftna območja, ki so predstavljala jedro energetske proizvodnje, so bila namreč večinoma izčrpana, finančne spodbude geološkimi raziskovanjem so bile

ukinjene, večina opreme za proizvodnjo in vrtnanje je bilo zastarele in neuporabne (Aleksperov 2011). Razmere so se začele spreminjati leta 1998, ko je dolžniški krizi in devalvaciji rublja sledila davčna disciplina, ki je ob nizkih cenah nafte začela privabljati tuje vlagatelje, ruska naftna podjetja pa so lahko lažje vstopala na mednarodne trge. To se je posledično poznalo na drastičnem povečanju proizvodnje. Leta 2000 je RF proizvedla 356,4 milijonov ton nafte, leta 2006 pa že 541,7 milijonov ton, kar predstavlja kar 52 % povečanje proizvodnje v zgolj šestih letih (*ibid.*), med letoma 2006 in 2010 pa se je proizvodnja povečala še za dodatnih 23,4 % (Ruzhinskaya 2011, 2).

Ruska plinska industrija ni občutila takšnega upada proizvodnje, saj je v večini lahko ohranila obstoječo plinsko trgovinsko strukturo. Kljub temu, da se je ruski BDP med letoma 1989 in 1998 zmanjšal za 44 %, se je poraba plina v istem obdobju zmanjšala za 16 %, proizvodnja pa zgolj za 8 % (Victor in Victor 2006, 135–6). To je navkljub zmanjšanju proizvodnje pomenilo relativno povečanje izvoza. Izvoz plina v 90-ih letih 20. stoletja je bil ključen za obstoj Gazproma in s tem ruske plinske industrije, saj bi brez izvoza zaradi nizkih cen plina na domačem trgu in neplačevanja storitev podjetje težko obstalo (Poussenkova 2010, 105).

Geopolitična slika se je v novem tisočletju spremenila. RF je postala ena hitreje razvijajočih se držav, kar se je poznalo tudi v energetske industriji. Ruske naftne družbe so želele postati globalni igralci na trgu, proizvodnja je rasla, cene so rasle. Država je prevzela nadzor nad naftno in plinsko industrijo ter na njenih temeljih želela utemeljevati svojo moč na globalni ravni. Pomenljivo je njen namen izražen v energetske strategiji za obdobje do leta 2020 s trditvijo, da »vloga države na globalnem energetske trgu pomembno določa njen geopolitični vpliv« (Poussenkova 2010, 108). Vlada je nato želela ublažiti to odkrito trditev in označila širjenje energetske mreže v zgolj komercialne namene. Tako je v novi energetske strategiji za obdobje do leta 2030 diplomatsko zapisano, da je cilj ruske energetske politike ojačati njen globalni ekonomski položaj (*ibid.*).

3.3 ENERGETSKA VARNOST V RUSKI ZUNANJEPOLITIČNI STRATEGIJI

Energetske trg je zaradi gospodarske krize nemiren, kar predstavlja velik izziv zagotavljanju globalne energetske varnosti. Če štejemo različne probleme in omejitve, ki se tičejo ponudbe energetske virov, vključujoč težave z dostopom do virov, nenaklonjenost okolja do investicij in geopolitične negotovosti, bo eno glavnih vprašanj to, ali se bo globalna ponudba

energetskih virov lahko sorazmerno povečevala z njenim povpraševanjem. Odgovor na vprašanje je najbolj odvisen od RF in njene energetske strategije (Koyama 2009, 1).

Ključni elementi energetske varnosti, ki jo izpostavlja ruska energetska strategija in jih povzema tudi Seliverstov, so trije. Prvič, zmožnost energetskega sektorja, da zanesljivo preskrbuje ekonomsko zdravo domače povpraševanje s kvalitetno in cenovno dosegljivo energijo. Drugič, zmožnost potrošniškega sektorja, da učinkovito uporablja energetske vire in s tem preprečuje iracionalno trošenje in ustvarjanje deficita v energetskem ravnovesju. In tretjič, stabilnost energetskega sektorja pred zunanjimi in notranjimi ekonomskimi, tehničnimi in naravnimi grožnjami in zmožnost minimaliziranja škode, povzročene s strani različnih destabilizacijskih dejavnikov (Ministrstvo za energijo RF 2009, 29; Seliverstov 2009, 3).

Ker se trenutni trendi v energetiki povezani z visoko nestanovitnostjo globalnih cen najpomembnejših energetskih virov in s poslabšanjem konkurenčnosti na tradicionalnih prodajnih trgih ruskih energentov, so prisotni sledeči problemi ruske zunanje energetske politike, ki vplivajo tudi na energetske varnost (Ministrstvo za energijo RF 2009, 57):

- zmanjšanje povpraševanja in znižanje cen energentov kot posledica globalne gospodarske krize;
- nezadostna diverzifikacija ključnih prodajnih trgov ruskih energetskih virov in šibka strukturna razpršenost izvoza;
- ohranjanje odvisnosti ruskega izvoza od tranzitnih držav;
- politizacija ruskih energetskih odnosov z drugimi državami;
- nizka stopnja prisotnosti ruskih energetskih družb na mednarodnih trgih.

Da bo država rešila aktualne probleme zunanje energetske politike in dolgoročno zagotavljala energetske varnost, mora doseči naslednje cilje (*ibid.*):

- zaščititi ruske nacionalne interese pri razvijanju mednarodnega energetskega sistema in si prizadevati za njegovo predvidljivo in zanesljivo delovanje;
- diverzifikirati izvoz energetskih virov in njegovo blagovno strukturo;
- zagotoviti stabilne pogoje na mednarodnem energetskem trgu vključno z zagotovitvijo povpraševanja in predvidljivostjo cen ključnih ruskih izvoznih energentov;
- okrepiti položaj vodilnih ruskih energetskih podjetij v tujini;

- zagotoviti učinkovito mednarodno sodelovanje pri implementaciji tveganih in občutljivih projektov v državi.

Razvoj in implementacija omenjenih ciljev zunanje energetske politike temelji na načelu doslednosti, ki zagotavlja usklajevanje dejavnosti tako na regionalni ravni kot v odnosih z mednarodnimi organizacijami, na složnem delovanju države in energetskih podjetij ter na mehanizmih nadzora (*ibid.*). RF pa ne omejuje zagotavljanja energetske varnosti zgolj v obsegu državnih meja, ampak želi postati regionalni vodja na tem področju z učinkovitim vplivanjem na zagotavljanje stabilnih cen na regionalnih energetskih trgih, z racionalizacijo energetskih tokov v Evraziji ob aktivni uporabi ruske energetske infrastrukture ter s krepitvijo dolgoročne stabilnosti povpraševanja po energiji in njeni oskrbi v Evraziji na račun razvoja ruskega izvoza energentov (Ministrstvo za energijo RF 2009, 128).

Uresničitev teh ambicioznih načrtov ruske energetske strategije pa ni odvisna zgolj od same RF, ampak v veliki meri od njenih trgovinskih partneric, ki morajo ruske energetske vire prepoznati v vlogi dolgoročnega zagotavljanja varnosti in blaginje svojim državljanom. V to vlogo RF pa predvsem države EU vedno bolj dvomijo, saj se ob plinskih sporih z Ukrajino in naftnih nesoglasjih z Belorusijo ruska energetska strategija kaže v luči »standardne tržne strategije maksimiziranja sedanje vrednosti bodočih dobičkov« (Christie 2009, 10). Kombinacija pomanjkanja virov, togosti trga in nadzora tranzita je optimalna za pridobivanje na ceni energije pri potrošniških državah, ti parcialni interesi RF pa po drugi strani ogrožajo energetske varnosti njenih strank. Ob vedno večjem zavedanju o pomenu globalne energetske varnosti je RF za svoje energetske partnerice predlagala nov mednarodni načrt za energetske sodelovanje. Ruski konceptualni pristop k novemu pravnemu okviru energetskega sodelovanja¹⁹ sicer identificira ključne točke sodelovanja RF z njenimi trgovinskimi partnericami na energetskem področju, kot so tranzitne poti in varnost oskrbe (Paillard 2010, 75), težava pa je v tem, da poskuša z njim nadomestiti Pogodbo o energetske listini²⁰. Čeprav

¹⁹ Konceptualni pristop k novemu pravnemu okviru energetskega sodelovanja (*Conceptual Approach to the New Legal Framework for Energy Cooperation*) je sprejela ruska vlada aprila 2009. RF utemljuje svoje energetske sodelovanje na podlagi načel, kot so nedeljivost trajnostne energetske varnosti in medsebojne odvisnosti vseh udeležencev v energetske izmenjavi, vzajemna odgovornost držav porabnic in dobaviteljic ter tranzitnih tržav za globalno energetske varnost in razumevanje varnosti oskrbe (dostava) in povpraševanja (pregleden in predvidljiv promet) kot ključna vidika globalne energetske varnosti (Urad predsednika RF 2009). Več na: <http://archive.kremlin.ru/eng/text/docs/2009/04/215305.shtml>.

²⁰ Pogodba o energetske listini (*Energy Charter Treaty – ECT*) je mednarodni sporazum, ki predvideva večstranski okvir za sodelovanje na področju energije in je edini, ki se posebej ukvarja z medvladnim sodelovanjem v energetskem sektorju. Razvita je bila na podlagi Evropske energetske listine, ki je bila leta 1991 podpisana v Haagu, in sestavljena kot deklaracija o politični nameri za spodbujanje sodelovanja na relaciji

ni ECT-ja nikdar ratificirala, je RF od njegove začasne uporabe zaradi nove ureditve, ki bi zunanjim subjektom omogočala dostop do ruske energetske infrastrukture, odstopila in nato čez tri mesece sprejela lastni energetski pravni okvir. Umik od ECT-ja je okrhil mednarodno zaupanje v rusko spoštovanje sklenjenih sporazumov. RF mora sedaj druge prepričati, da njihova nova pravna arhitektura lahko izboljša že veljavni okvir upravljanja in da so skupne energetske naložbe še vedno ustrezno zaščitene. Zamenjava ECT-ja z ruskim konceptualnim pristopom pa se v bližnji prihodnosti zdi malo verjetna, saj energetski trgi zahtevajo vključitev RF v sporazumen večstranski sistem vodenja in upravljanja (Van Agt 2009, 2–3).

RF po letu 1991 ni uspela z diverzifikacijo gospodarskih aktivnosti, njeno gospodarstvo je ostalo na okopih sovjetskega modela (Paillard 2010, 75–6). Ruska sposobnost, da se zanesejo na svojo proizvodno zapuščino in transportno infrastrukturo, bo pod velikim pritiskom, ko se bo povpraševanje po koncu gospodarske krize dodatno povečalo. Zavedajo se, da je energetika njihova paradna gospodarska dejavnost, zato morajo čimprej rešiti zgoraj navedene težave v zunanji energetski politiki, v nasprotnem primeru jim lahko grozi destabilizacija energetskega sektorja zaradi izgube tržišč. Poleg tega obsežne investicije v razvoj in obnovo naftnih in plinskih območij napredujejo počasi, kar vpliva na celotno gospodarsko verigo. Vse to ogroža pridobivanje novih vlagateljev in s tem negativno vpliva na energetske varnost vseh zainteresiranih strani (Van Agt 2009, 3).

Ob analiziranih dejstvih lahko ugotovim, da ima *status quo*, v katerem se je znašel pravni okvir mednarodnega energetskega sodelovanja, negativne posledice na energetske trgovine, saj šibi energetske industrije in krha zaupanje vlagateljev. Zaradi tega mora RF čimprej poiskati soglasje z državami podpisnicami ECT-ja (v večini države EU). Le tako bo lahko zagotovila stabilne pogoje na mednarodnem energetske trgu, kar je eden izmed ciljev ruske energetske strategije. RF mednarodnopravno soglasje potrebuje tudi zato, ker je stabilna energetska trgovina ključna za njen gospodarski razvoj, državam uvoznicam pa bi zagotovila trdnjše temelje energetske varnosti. Ob vseh težavah pri strinjanju glede pravnega okvirja in pomanjkanju investicij v energetske infrastrukturo pa bo vloga glavnega regionalnega 'energetskega varnostnika', ki si jo je RF zadala v energetske strategiji, v bližnji prihodnosti težko izvedljiva.

Vzhod – Zahod. Z njo so želeli povečati energetske varnost držav članic preko bolj odprtih in konkurenčnih energetske trgov ob upoštevanju načel trajnostnega razvoja in suverenosti nad energetske viri. Podpisana je bila decembra leta 1994 v Lizboni, pravno pa je začela veljati aprila 1998 (Konoplyanik in Wälde 2006, 525–6).

4 ANALIZA MEDNARODNE ENERGETSKE TRGOVINE RUSKE FEDERACIJE

RF je največja svetovna proizvajalka (12,6-odstoten delež) in druga največja izvoznica nafte (12,5 %) ter največja proizvajalka (19,4 %) in izvoznica (20,9 %) zemeljskega plina, pri čemer zaloge nafte predstavljajo 5,6-odstotni delež svetovnih rezerv, zemeljskega plina pa kar 23,9 %.

Slika 4.1: Naftno in plinsko omrežje z nahajališči v Ruski federaciji

Vir: Smith (2008).

Na mapi so z rdečo črto prikazani plinovodi, z zeleno pa naftovodi. Siva polja prikazujejo območja z delujočimi črpališči, medtem ko so rjava polja območja z dokazanimi zalogami energentov, ki še niso izkoriščena. Tako lahko vidimo, da so glavna območja aktivne proizvodnje nafte in zemeljskega plina Zahodna Sibirija, območje Urala in Volge ter Kaspijski bazen.

Najpomembnejše naftno območje je Zahodna Sibirija, kjer proizvedejo kar 68 % vse nafte v RF. Od leta 2005 so se investicije v naftno proizvodnjo na letni ravni v povprečju povečevale za 7,8 milijard dolarjev (pri čemer so leta 2009 zaradi krize celo nekoliko upadle). Tudi v prihodnje naj bi se investicije povečevale, predvsem na račun še neizkoriščenih nahajališč na ruskem daljnem vzhodu, in sicer na otoku Sahalin, na arktičnem robu in v Vzhodni Sibiriji (Ruzhinskaya 2011, 1). Ta nahajališča bodo v veliki meri namenjena povečanju izvoza na Kitajsko. Glavna ruska naftna žila v EU ostaja naftovod Prijateljstvo, pri čemer so bili nekateri deli naftovoda opuščeni (proti Litvi in Latviji) oz. deležni zmanjšanja pretoka (proti Nemčiji in Poljski). Kljub temu pa so se ruski prihodki od izvoza nafte zaradi dviga cen med letoma 2000 in 2010 povečali za petkrat (iz 25 milijard dolarjev na 135 milijard) (Ruzhinskaya 2011, 2; EIA 2010). Za azijsko tržišče pa je od leta 2011 v operativi naftovod Vzhodna Sibirija – Tihi ocean (ESPO), ki predstavlja sploh prvo energetska infrastrukturo, ki povezuje RF z azijskimi trgi (Petersen in Barysch 2011, 17).

Ravno tako kot pri nafti je tudi za zemeljski plin ključno območje Zahodne Sibirije, ki obsega 23 ločenih plinskih polj in kar 78 % vseh ruskih plinskih rezerv (Ruzhinskaya 2011, 4). Z njo sta povezana ključna plinovoda za evropski trg, in sicer Bratstvo in Jamal, nova alternativna plinska projekta pa sta Severni tok, ki že obratuje, in Južni tok, ki naj bi bil končan do leta 2017 (EIA 2010). Za potrebe kitajskega trga sta načrtovani gradnji dveh plinovodov, in sicer plinovoda Altaj, ki bo povezal polje Kovykta s severozahodno Kitajsko, in Vzhodni plinovod, ki bo nahajališča v Vzhodni Sibiriji in na Sahalinu povezal z Vladivostokom, dodatna veja pa bo speljana do Pekinga (EIA 2012). Trasa Vzhodnega plinovoda bo speljana vzporedno z naftovodom ESPO.

Ruska izvozna tržišča so torej v prvi vrsti države EU, postopni prodor na kitajski trg pa je logična posledica zasledovanja ključnega cilja zunanje energetske politike – diverzifikacije lastne energetske izvozne strukture. EU in Kitajska sta tržišči, na kateri je (in tudi v prihodnje bo) namenjenih preko 90 % ruskega izvoza nafte in zemeljskega plina (EIA 2010), zato bom v nadaljevanju podrobneje analiziral rusko energetska trgovino in njen odnos do teh dveh ključnih trgovniskih partneric.

4.1 EVROPSKA UNIJA

Najpomembnejši energetski vir v EU je bil do druge polovice 20. stoletja premog. Njegova vloga je bila ključna za začetek evropske integracije z ustanovitvijo Evropske skupnosti za premog in jeklo leta 1951. Zaradi vedno strožjih okoljskih ukrepov in povečanih energetskih potreb sta njegovo vlogo postopoma prevzemala nafta in zemeljski plin, uporaba katerih pa je bila zaradi pomanjkanja lastnih nahajališč²¹ večinoma vezana na uvoz. EU je namreč obsojena na kronično pomanjkanje lastnih energetskih virov. Še več, je največji svetovni uvoznik primarnih virov energije. Leta 2007 so vse države EU skupaj proizvedle 860 milijonov ton ekvivalenta nafte (mtoe) energetskih virov, medtem ko je poraba znašala 1806 mtoe (Evropska komisija 2010a, 7–16). To pomeni, da EU z lastnimi viri pokrije zgolj 47,6 % potreb po energentih, predpostavke IEA-ja pa napovedujejo, da bodo države EU do leta 2030 sposobne z lastnimi viri zadovoljiti zgolj 25 % povpraševanja po energiji (Helen 2010, 4). Odstotek odvisnosti od uvoza zvišujeta ravno nafta (82 % porabe predstavlja uvoz, kar pomeni 59,5-odstotni delež celotnega uvoza energentov) in zemeljski plin (61 % potreb pokriva uvoz, to je 26,4-odstoten delež) (Evropska komisija 2010a, 20).

Danes nafta obsega 40 % celotne energijske porabe v EU, zemeljski plin pa 25 % (Gue 2010). Načrtovano je, da se bo glede na evropsko energetsko strategijo povečeval predvsem odstotek zemeljskega plina, saj bo le-ta predstavljal osnovni energetski vir evropski industriji, trgovini, transportu in električni porabi, poleg tega pa je najprimernejši fosilni vir kot hibrid z obnovljivimi viri energije (Bilgin 2010, 187). Približno 85 % plina pride v EU po plinovodih, ostalo pa v utekočinjeni obliki z drugimi oblikami transporta, ki pa je mnogo dražji zaradi dodatnih infrastrukturnih in tehnoloških posegov (Evropska komisija 2009b, 3). Nafta je zaradi drugačnega agregatnega stanja lažje prenosljiva in se je njen trg zaradi tega lažje globaliziral (Noël 2008, 2). Ob morebitnih motnjah pri dobavi se tako lahko potrošnik lažje obrne na drugo tržišče. To je glavni razlog, da zgolj tri države – RF, Norveška in Alžirija – pokrivajo kar 79 % evropskega uvoza zemeljskega plina, medtem ko je uvoz nafte bolj diverzificiran (Eurostat 2011).

²¹ Njihovo načrtno izkoriščanje se je v državah EU začelo v 40. letih 20. stoletja, ko so bile odkrite prve naftne rezerve v Avstriji. Za začetek evropske plinske industrije pa se štejeta odkritji plinskega polja Hassi R'Mel v Alžiriji leta 1956, takrat še francoski koloniji, in plinskega nahajališča Groningen na Nizozemskem leta 1959. To je sprožilo nova odkritja zemeljskega plina v Severnem morju v 60. letih, posledično pa se je skokovito povečalo povpraševanje po zemeljskem plinu v zahodni Evropi. K temu je nato dodatno pripomogla tudi naftna kriza leta 1973 (Nies 2008, 13–4).

Stopnja diverzifikacije dobaviteljev in tranzitnih poti neposredno vpliva na posledice ob morebitni prekinitvi dobave energentov. Ko so bili leta 2006 odklopljeni nekateri ruski naftovodi najprej v Litvi in nato na Češkem, to ni imelo večjih posledic na tamkajšnjo oskrbo z energijo in na njihovo gospodarsko blaginjo (Noël 2008, 2). Na drugi strani pa se je z ukrajinskim plinskim sporom januarja 2006 pokazala ranljivost evropske plinske strukture, ko so zmanjšanje dobave občutili tako v vzhodni kot zahodni Evropi (Helen 2010, 5).

Evropska komisija je marca 2006 na povečano grožnjo energetske varnosti odgovorila z Zeleno knjigo, v kateri je opredelila nova načela energetske politike s šestimi prednostnimi področji (Evropska komisija 2006, 5–14):

- zaokrožitev notranjih evropskih trgov z električno energijo in plinom;
- notranji evropski trg, ki zagotavlja varnost oskrbe;
- trajnostna, učinkovita in raznolika mešanica energetskih virov;
- celovit pristop za boj proti podnebnim spremembam;
- spodbujanje inovacij - strateški načrt evropske energetske tehnologije;
- skupna zunanja energetska politika.

Projekta za novo evropsko energetske politiko, ki sta ključna za odnos z RF, sta notranji energetske trg in skupna zunanja energetska politika:

1. Evropska komisija je leta 2007 na podlagi Zelene knjige sprejela akcijski načrt, katerega najpomembnejša novost je uveljavitev notranjega energetskega trga. Z notranjim trgov EU pridobi na konkurenčnosti (znižanje stroškov državljanov in podjetij ter spodbujanje energetske učinkovitosti in naložb), trajnosti virov (spodbujanje k uporabi obnovljivih virov energije) in zanesljivosti oskrbe (spodbujanje podjetij v investiranje v infrastrukturo, nove zmogljivosti medsebojnega povezovanja in nove proizvodne zmogljivosti) (Evropska komisija 2007, 6–7). Uvedbo notranjega trga je Evropska komisija podkrepila z zakonodajnim predlogom Tretjega energetskega svežnja²², ki je namenjen odpravi anomalij na evropskem energetske trgu (peščica velikih podjetij obvladuje celoten trg, visoka stopnja vertikalne integracije, razdelitev trga po nacionalnih mejah) (Vozel 2011, 97). Notranji energetske trg naj bi zaradi poenotenja energetske mreže med drugim zmanjšal tudi ruske geopolitične pritiske

²² Tretji energetske sveženj je Evropska komisija predstavila septembra 2007, Evropski parlament in Svet EU pa sta ga nato potrdila aprila oz. junija 2009. Sestavljen je iz dveh direktiv in treh uredb. Direktivi določata skupna pravila notranjega trga z zemeljskim plinom in z električno energijo, medtem ko uredbi narekujejo ustanovitev Agencije za sodelovanje energetskih regulatorjev ter pogoje za dostop do omrežij za čezmejnje izmenjave električne energije in do omrežij zemeljskega plina (Vozel 2011, 99–100).

in s tem povečal energetska varnost tako tistih držav, ki so v celoti ali v veliki večini odvisne od ruskega uvoza, kot tudi EU kot celote (Vozel 2011, 92).

2. Razvoj zunanje energetske politike, ki bi bila vključena v kontekst skupne zunanje in varnostne politike (SZVP), pomeni velik premik na področju energetskega partnerstva tako na ravni EU kot tudi na nacionalni ravni in je bistvenega pomena za zagotavljanje trajnostne in varne energije, saj med drugim na novo oblikuje odnos do RF. »Resnično partnerstvo bi zagotavljalo varnost in predvidljivost za obe strani, prav tako pa tudi temelj za nujne dolgoročne naložbe v nove zmogljivosti« (Evropska komisija 2006, 16).

Nova plinska kriza leta 2009 pa je pokazala, da je akcijske načrte in skupne politike veliko lažje sprejemati, kot jih nato v praksi udejaniti. Države EU so še vedno zelo heterogene pri uporabi virov, ravni povpraševanja in strukturi uvoza. Nekatere države so razvile kompleksne politike energetske diverzifikacije (v smislu virov, dobaviteljev in tranzitnih poti), medtem ko se druge še vedno nanašajo na omejen nabor možnosti (Sartori 2012, 8). Zaradi tega notranji energetski trg še ne deluje, saj je še vedno razdrobljen, ni enotnega pristopa do držav dobaviteljic in do tranzitnih držav, njegov potencial v zvezi z dostopnostjo in možnostmi izbire pa je vsaj do zdaj neizkoriščen (Evropska komisija 2010b, 3). Tej težavi je namenjen tudi najnovejši sklep o vzpostavitvi mehanizma za izmenjavo informacij v zvezi z medvladnimi sporazumi med državami članicami in tretjimi državami, ki vplivajo na notranji energetski trg ali na zanesljivost oskrbe z energijo v EU (Evropski parlament in Svet EU 2012).

Težava energetske zunanje politike pa je njena vgnezditev v SZVP, ki ni bila opravljena v celoti. Države članice EU namreč zaradi lastnih interesov nočejo oblikovati energetske trgovine na nadnacionalni ravni. Energetske pogodbe sklepajo države ali njihova podjetja in nikoli EU (Vozel 2011, 9), kar je tudi razlog, da je navkljub vnovičnim težavam pri zagotavljanju stabilne dobave energentov razprava o vključitvi energetske varnosti v zunanjo politiko ostala sekundarnega pomena v primerjavi z drugimi aktualnimi politikami EU (npr. politiko podnebnih sprememb) (Biniaz 2009, 124). Največji težavi v EU sta torej umestitev energetskega sektorja na nadnacionalni ravni in odsotnost enotnega energetskega trga, ki bi zmanjšala odvisnost najbolj izpostavljenih držav ruskim energetskim virom in blažila šoke v dobavi.

4.1.1 Aktualna razmerja v evropsko-ruski energetski trgovini

Koristi od trgovanja z energenti so bile že za časa hladne vojne obojestranske, ko je Sovjetska zveza dobila zahodne valute in tehnologijo, države EU pa nove vire za diverzifikacijo svoje dobavne strukture (Nies 2008, 18). Ob razpadu Sovjetske zveze se je kljub zmanjšani ruski proizvodnji trgovanje nadaljevalo, saj je ravno povpraševanje evropskih držav po energetskih virih izrazito pripomoglo k zmanjšanju gospodarske krize v RF in ponovni rasti proizvodnje po letu 1998. Na drugi strani pa je imela EU v RF ključnega partnerja za nemoten gospodarski razvoj v obdobju konjunktore. Leta 1990 je namreč uvoz zemeljskega plina iz RF predstavljal kar 75 % njegovega celotnega uvoza v EU (Noël 2008, 5).

Zaradi tako obsežne energetske trgovine med EU in RF je bilo v zadnjih dvajsetih letih mnogo pobud in pogajanj, ki bi uredila pravno podlago za energetske sodelovanje. Začelo se je leta 1994 s Sporazumom o partnerstvu in sodelovanju (PCA)²³, nadaljevalo pa z vzpostavitvijo Energetskega dialoga²⁴ leta 2000 (Asseva 2010, 30). Leta 2003 sta se na vrhu v St. Petersburgu obe strani strinjali o razvoju štirih skupnih področij (*common spaces*), in sicer tesnejše sodelovanje in integracija v gospodarstvu in energetiki, notranji varnosti in pravosodju, zunanji in varnostni politiki, izobraževanju in kulturi. Ta štiri področja naj bi se implementirala znotraj pravnega okvirja, določenega z novim Sporazumom o partnerstvu (PA)²⁵, ki bi nadomestil PCA (Asseva 2010, 31). Pogajanja glede novega sporazuma so se začela julija 2008 in še vedno potekajo (Evropska komisija 2012). Z vidika obstoječih mehanizmov, torej Energetskega dialoga in PCA-ja, bi lahko ustvarili pravno podlago za odnose med EU in RF, vendar ima vsak od njiju pomankljivosti glede na cilje EU-ja na področju energetske varnosti. Zato lahko oba zagotovita posvetovalni okvir za sodelovanje na

²³ Sporazum o partnerstvu in sodelovanju (PCA - *Partnership and Cooperation Agreement*) je bil podpisan leta 1994, v veljavo pa je stopil 1. decembra 1997. Gre za sporazum, ki ureja politične in gospodarske odnose med EU in RF in je pravna osnova za njune dvostranske odnose. Eden njegovih glavnih ciljev je spodbujanje trgovine in naložb ter razvoj skladnih gospodarskih odnosov (Asseva 2010, 33; Evropska komisija 2012).

²⁴ Energetski dialog EU - RF se je začel na vrhu v Parizu. Sestavljajo ga pet tem skupnega interesa, in sicer zagotavljanje varnosti energetske oskrbe v Evropi, razvoj velikega potenciala ruskega gospodarstva, še posebej energetskega sektorja, realizacija panevropskega tržišča, izzivi klimatskih sprememb in določitev pogojev za uporabo jedrske energije. Dialog kaže na potrebo EU po razvoju strateškega sodelovanja z RF, saj mora biti uvoz iz največje dobaviteljice energentov stabilen in nemoten ne glede na morebitno spreminjanje bilateralnih odnosov zaradi zunanjepolitičnih odločitev (Asseva 2010, 32–3).

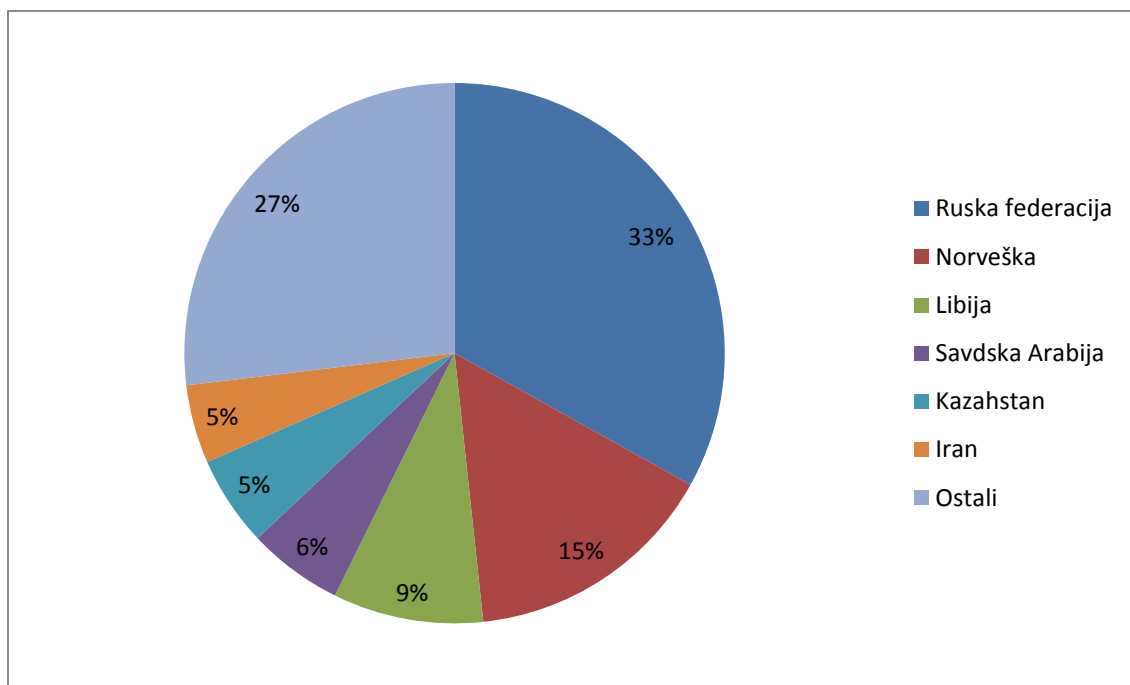
²⁵ Sporazum o partnerstvu (PA - *Partnership Agreement*) bo bilateralni sporazum, katerega pogajanja so se začela na vrhu EU - RF v ruskem Hanti-Mansijsku leta 2008. Njegov ključni cilj je ustvariti skupni evropsko-ruski gospodarski prostor, v katerem bo svoj pravni okvir sodelovanja dobila tudi energetika. V predhodnem sporazumu (PCA) namreč ni posebnega poglavja o energetiki, ampak je predstavljena zgolj kot del gospodarskega sodelovanja (Asseva 2010, 31). Ta nov pravno zavezujoč okvir bo zagotavljal celovit okvir za dvostranske odnose s stabilnimi, predvidljivimi in uravnoveženimi pravili za dvostransko trgovino in naložbe (Evropska komisija 2012).

področju energije med obema partnerjema, ne predstavljata pa primerne vira za pravno ureditev evropske energetske varnosti v odnosih z RF (Aseeva 2010, 58).

Tudi na multilateralni ravni EU in RF nimata sprejetega skupnega dokumenta, ki bi pravno uredil njihovo energetske sodelovanje. RF je odstopila od Pogodbe o energetske listini in uvedla že omenjeni enostranski pristop k novemu pravnemu okviru energetskega sodelovanja, ki pa je naletel na neodobravanje mednarodne skupnosti (Aseeva 2010, 42). Zaradi tega se bo ruski odnos do energetske partneric na multilateralni ravni najverjetneje oblikoval kar preko pravil Svetovne trgovinske organizacije (WTO), katere članica je RF postala 22. avgusta 2012 (Evropska komisija 2012).

Nesprejetje ustreznega dokumenta o medsebojnem energetske sodelovanju pa zaenkrat nima neposrednega vpliva na trgovanje z energenti med EU in RF. RF kot največja naftna dobaviteljica namreč ohranja svoj delež uvoza oz. ga celo postopoma povečuje (leta 2001 je uvoz iz RF znašal 25,5 %, do leta 2009 pa je narasel na 33,1 %). Poleg nje samo še Norveška presega 10-odstotni delež dobave nafte državam EU (Eurostat 2011).

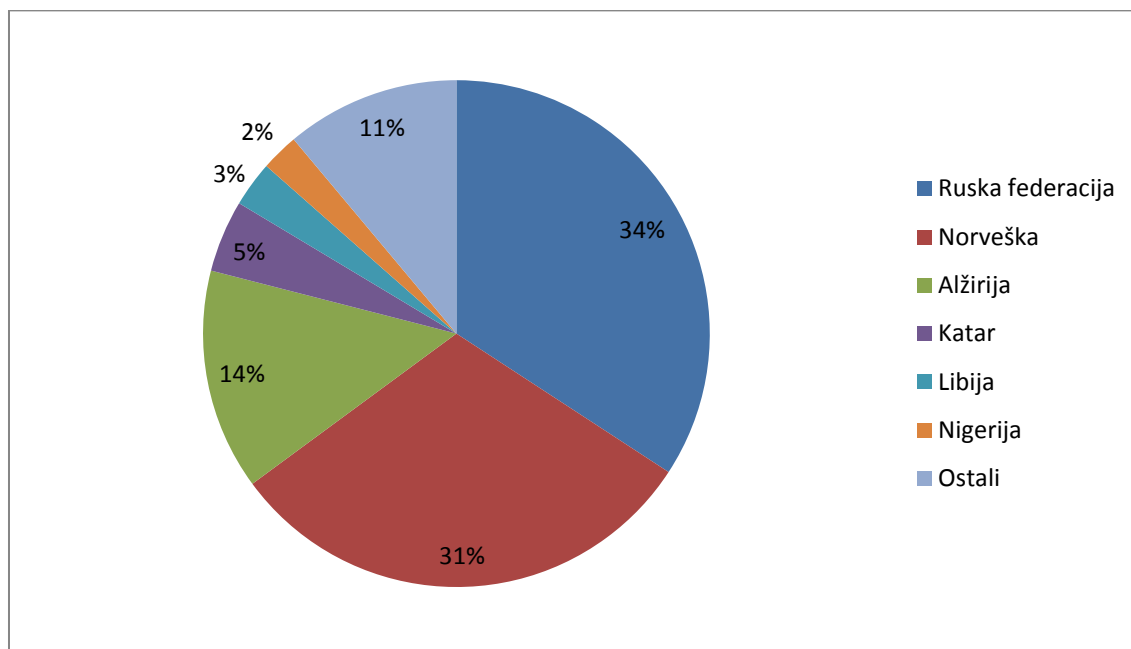
Grafikon 4.1: Struktura uvoza nafte v EU glede na izvor v letu 2009

Vir: Prirejeno po Eurostat (2011).

Razmerja v trgovini z zemeljskim plinom pa se v primerjavi z nafto spreminjajo v drugo smer. Delež uvoza ruskega plina se je kljub rahlemu povečevanju uvoza med letoma 1990 in 2004 (iz slabih 100 milijard m³ na 130 milijard m³) (Vozel 2011, 57) zaradi drastičnega povečanja povpraševanja v EU v istem obdobju zmanjšal za okrog 30 %, med letoma 2004 in 2009 pa še za nadaljnjih slabih 10 % (iz 43,8 % na 34,2 %) (Eurostat 2011). To pomeni, da je uvoz iz RF predstavlja samo še dobrih 20 % vseh potreb po zemeljskem plinu v EU, vseeno pa so vzhodno- in nekatere zahodnoevropske države še vedno zelo odvisne (nekatero tudi 100 %) od ruskih virov. Na račun RF se je okrepil uvoz iz Norveške, Katarja in Libije, pri čemer je RF še vedno največji posamični dobavitelj tako nafte kot plina.

Grafikon 4.2: Struktura uvoza zemeljskega plina v EU glede na izvor v letu 2009

Vir: Prirejeno po Eurostat (2011).

Glede na statistične podatke lahko torej trdimo, da je EU-ju v primerjavi z RF že uspelo delno diverzificirati svojo energetska strukturo. Ruska energetska retorika je v zadnjih letih sicer sledila idealiziranju evrazijanizma ob poudarjanju diverzifikacije in novih priložnosti, ki jih ponuja BRIK, v praksi pa je energetska politika ostala evrocentrična in primarno usmerjena v zagotavljanje novih poti za evropsko tržišče (Baev 2008, 5). V letu 2009 so tako Rusi izmed dnevno izvoženih 7 milijonov sodčkov nafte še vedno 80 % le-teh izvozili na evropske trge (EIA 2010), izmed slabih 500 milijonov m³ dnevnega izvoza zemeljskega plina pa je bilo več kot 60 % namenjenih v EU (Helen 2010, 4). Vendar je glede na vedno večja vlaganja v infrastrukturne projekte na ruskem daljnem vzhodu vseeno pričakovati, da bo na dolgi rok

tudi RF vsaj delno uspela razbremeniti svojo gospodarstvo od vedno bolj enostranske odvisnosti od energetskega trgovanja z EU, ne da bi pri tem izgubila geopolitični vpliv nad evropsko energetiko. Energetski viri za azijske trge so namreč geografsko locirani drugje, zato povečanje rusko-azijskega trgovanja ne bi spremenilo razmerij v evropski energetski trgovini.

V tej luči gre razumeti agresivno rusko lobiranje za izgradnjo Severnega²⁶ in Južnega toka²⁷, ki v osnovi nastajata zaradi potrebe po diverzifikaciji tranzitnih poti. Ob morebitnih novih nesoglasjih med RF in Ukrajino državam EU nova plinovoda zagotavljata večjo energetsko varnost, saj se bo zmanjšala vloga in pomen Ukrajine kot tranzitne ovire. Medtem ko je Severni tok že zgrajen, pa se Južni tok bolj kot alternativa aktualnim tranzitnim potem predstavlja kot zaviralec nadaljnje evropske diverzifikacije dobaviteljev zemeljskega plina. Pomenljivo je namreč dejstvo, da je Gazprom s partnerji projekt Južnega toka začel leta 2007 (Aseeva 2010, 15), torej leto po predstavitvi ideje projekta Nabucco (sedaj Nabucco-West)²⁸.

²⁶ Severni tok (*North Stream*) sestavljata dva plinovodni cevi v dolžini 1200 km med Viborgom v Rusiji in Greifsvaldom v Nemčiji. Prva cev je v obratovanju od novembra 2011, druga pa od oktobra 2012 (Nord Stream 2012). Plinovod poteka po dnu Baltskega morja, njegova kapaciteta pa naj bi dosegala 55 milijard m³ plina letno. Lasti si ga konzorcij Nord Stream AG, v katerem ima z 51 % večinski delež Gazprom, partnerji projektu pa so še nemška E.ON in BASF Wintershall ter nizozemski Gasunie (Aseeva 2010, 17).

²⁷ Južni tok (*South Stream*) bo plinovod, ki bo potekal od Bregovaje na ruski črnomorski obali preko Bolgarije, Srbije, Madžarske in Slovenije do Trbiža v Italiji. Graditi so ga začeli decembra 2012 (South Stream 2013). Predvidena kapaciteta je 63 milijard m³ zemeljskega plina letno. Glavni partnerji pri projektu so Gazprom, italijanski Eni in francoski EDF, sodelujejo pa tudi plinska podjetja iz držav, preko katerih poteka trasa plinovoda (Aseeva 2010, 15).

²⁸ Ideja o Nabuccu je nastala leta 2006 po prvih težavah pri dobavi zaradi ukrajinsko-ruskega spora. Prvotno je bil mišljen kot evropsko-turški plinovod, ki bi predstavljal alternativo ruskemu plinu. Po objavi gradnje Trans-Anatolijskega plinovoda (TANAP) pa je bil projekt, po novem imenovan Nabucco-West, leta 2012 spremenjen, saj ne vključuje turškega odseka plinovoda, ampak bo priključen TANAP-u na turško-bolgarski meji. Trasa Nabucca-West, izvajalec katerega bo konzorcij Shah Deniz (voden s strani britanskega BP-ja in norveškega Statoila), bo potekala od Bolgarije preko Romunije in Madžarske do Baumgartna v Avstriji, kjer se bo priključil na že obstoječi plinovodni sistem. Njegov vir bo plin iz Kaspijskega bazena, kot najpomembnejše pa se omenja plinsko polje Shah Deniz v Azerbajdžanu, ki naj bi se TANAP-u priključilo leta 2017 (Socor 2012).

Slika 4.2: Predvidena trasa plinovoda Južni tok

Vir: South Stream (2013).

Slika 4.3: Predvidena trasa plinovoda Nabucco-West

Vir: Nabucco (2013).

Končno realizacijo obeh projektov pa je nerealno pričakovati. Če bo prišlo do dejanske izgradnje Južnega toka, bi namreč RF za izvoz uporabila tudi vire iz Srednje Azije in Azerbajdžana²⁹, zaradi česar bi prišlo do velikega zmanjšanja razpoložljivih virov v

²⁹ RF je od leta 2007 z različnimi instrumenti pritiskala na Azerbajdžan, Kazahstan in Turkmenistan, da odstopijo od prvotnega projekta Nabucco, saj bi z zmogljivostjo 31 milijard m³ letnega prenosa resno ogrozil ruski privilegirani položaj (Soltanov 2012, 3). Tako se je leta 2007 ruski predsednik Putin s predsednikoma Turkmenistana in Kazahstana dogovoril o obnovi dveh sovjetskih plinovodov, katerih kapaciteta se bo povečala na 65 milijard m³ plina letno (Nies 2008, 74) in si s tem zagotovil nadzor nad velikim delom srednjeazijskega

Kaspijskem bazenu (Aseeva 2010, 16), ki naj bi bilo najpomembnejše območje plinskih nahajališč za Nabucco-West. Energetska strategija RF je tako osnovana na dveh povezanih dejavnikih, in sicer na razvoju notranjih proizvodnih kapacitet in na sodelovanju z državami izvoznici, ki črpajo svoje vire iz Kaspijskega bazena. Zasedovanje teh ciljev Moskvi še vedno dovoljuje predstavljati se kot glavni dobavitelj na evropskih trgih in se pogajati o dolgoročnih pogojih poslovanja s plinom (Frappi in Varvelli 2010, 15–6).

Poleg tega bi bila vzporedna gradnja obeh plinovodov smotrna zgolj ob povečanju evropskih potreb po plinu za 20 % (Aseeva 2010, 17), vendar se je poraba plina v državah EU v letu 2011 v primerjavi z letom 2010 celo zmanjšala za 10,5 % (Eurostat 2012). Tudi dolgoročna napoved IEA-ja ne predvideva tako velikega povečanja porabe zemeljskega plina, saj naj bi se poraba zemeljskega plina iz 555 milijard m³ leta 2008 povečala na 628 milijard m³ do leta 2035 (Petersen in Barysch 2011, 7), kar pomeni 13-odstotno povečanje v slabih treh desetletjih. EU se mora tako odločiti, kateremu projektu bo kljub različnim interesom in neenotnosti energetske politike³⁰ namenila podporo, dejstvo pa je, da bo ta odločitev pomembno določala smernice v nadaljnjih zunanje-političnih odnosih z RF.

4.1.2 Energetska varnost v evropsko-ruskih odnosih

Čeprav je EU geografsko relativno blizu vsem največjim svetovnim dobaviteljem energetskih virov, se srečuje s problemom njihove politične nestabilnosti (Bližnji Vzhod) ali pomanjkanja zanesljivosti (RF). Poleg tega se bo morala soočiti še z eksponentnim povečevanjem povpraševanja držav v razvoju (predvsem Kitajske in Indije), ki iščejo energetske vire na istih energetskih trgih in s tem zastrujejo konkurenco³¹ (Ganova 2007, 32). Zaradi tega je energetska varnost že leta ena glavnih strateških vprašanj evropskih držav.

plinskega sistema. Leta 2008 pa je predsednik Medvedev v Bakuju azerbajdžanskemu predsedniku Alijevu predstavil ponudbo o pomoči pri reševanju etničnega vprašanja v Gorskem Karabahu v zameno za plinsko pogodbo (Fitzpatrick 2011). Septembra 2010 je nato Gazprom z azerbajdžanskim državnim naftnim podjetjem podpisal sporazum o odkupu dveh milijard m³ zemeljskega plina v letu 2011 in o postopnem večanju odkupa v prihodnosti (Dimitrova 2011).

³⁰ Italija favorizira gradnjo Južnega toka, saj je Eni glavna Gazpromova partnerica pri projektu, ravno tako ga podpira Nemčija. Nemško stališče odseva izjava kanclerke Angele Merkel, da »sta Severni in Južni tok potrebna za zadovoljitev evropskega povpraševanja po plinu.« (Aseeva 2010, 17–8). Nasprotnega mnenja je Evropska komisija, ki odkrito podpira in lobira za Nabucco ter ga predstavlja kot vseevropski projekt. Pogojno ga podpira tudi Nemčija, ki pa bi v projekt vključila tudi RF kot eno izmed držav dobaviteljic (Aseeva 2010, 17), kar pa je v nasprotju z osnovno idejo projekta.

³¹ Povečanje povpraševanja držav v razvoju vpliva predvsem na naftni trg, ki je globalen, medtem ko na trg zemeljskega plina ne toliko zaradi geografsko različnih črpališč.

Ko se vprašanje energetske varnosti povezuje z RF, lahko trgovanje z energenti za evropske države predstavlja tveganje zaradi: 1) ruskega državnega nadzora nad energetske sektorjem; 2) neliberalnih tržnih razmer in močne centralizacije v RF; 3) posledic asimetrije med liberalnim razumevanjem energetskega sektorja v Evropi in državocentričnim neliberalnim okoljem v RF; 4) geopolitičnega vpliva, ki lahko ovira evropsko energetske varnost (Bilgin 2010, 185).

Ključni točki, zaradi katerih se danes RF kaže kot nezanesljiv partner pri oblikovanju evropske energetske varnostne strukture, sta prevelika centralizacija moči energetskih podjetij v državni lasti in njen geopolitični vpliv na širše območje Evrazije. Prvič je bila ruska zanesljivost postavljena pod vprašaj leta 2006, ko je Gazprom kot monopolno državno podjetje ustavil dobavo Ukrajini in s tem posredno povzročil motnje v dobavi večini držav EU (Smith 2008, 4). Podobna prekinitev dobave se je zgodila leta 2007, ko je zaradi domnevnega beloruskega nelegalnega odjemanja Transneft, državno voden rusko naftno podjetje, zaustavil dobavo Belorusiji iz naftovoda Prijateljstvo, kar je negativno vplivalo na nemško in poljsko gospodarstvo (Ganova 2007, 32). Pomenljivo je tudi dogajanje septembra 2012, ko je Evropska komisija začela preiskavo Gazproma zaradi oviranja konkurence na trgih vzhodne Evrope, s katerimi naj bi kršil konkurenčna pravila EU-ja, Moskva pa ji je odgovorila z dekretom o zaščiti interesov ruskih strateških podjetij v tujini (MMC RTVSLO 2012). Posreden vpliv na evropsko energetske varnost imajo tudi instrumenti, ki jih RF uporablja pri uveljavljanju monopolne moči v Kaspijskem bazenu. Ta geopolitična retorika centralizirane energetske industrije postavlja diverzifikacijo dobaviteljev, tranzitnih poti in tudi virov za najpomembnejše ukrepe pri povečanju energetske varnosti v EU.

Paillard (2010, 71–3) je prihodnji odnos med RF in EU oblikoval na sledečih tezah: podrejen položaj RF proti evropskim pogajalcem pri novih projektih zaradi pomanjkanja alternativne energetike v ruskem gospodarstvu in zaradi vlaganja evropskih investitorjev v rusko energetske infrastrukturo ter negotovost nadaljnje prodaje ruskih energentov v trenutnih količinah zaradi diverzifikacije evropskih uvoznih poti. Glede na analizirane podatke menim, da te teze v določeni meri odražajo aktualno stanje v evropsko-ruski trgovini, se pa z njimi ne strinjam v celoti. V tem odnosu gre namreč za soodvisnost, ne pa za podrejen položaj enega izmed akterjev. Res je, da RF potrebuje države EU za razvoj lastnega energetskega sektorja. Glavna težava njene energetske politike je nezadostna diverzifikacija prodajnih trgov in šibka strukturna razpršenost izvoza. Oodvisnost ruskega gospodarstva od energetike in oodvisnost

ruske energetike od evropskega trga sta (pre)veliki, zato je ohranitev deleža prodaje na evropskem trgu ključna za dolgoročno rast ruskega gospodarstva. Na drugi strani pa je veliko držav v EU, ki brez ruskega plina in nafte ne preživijo. V tej luči gre razumeti tudi vsa partnerstva, ki jih je Gazprom sklenil s številnimi evropskimi plinskimi korporacijami ob gradnji Severnega in Južnega toka. RF je zaenkrat edina, ki lahko v zadostni meri zagotovi energetska varnost v Evropi, zato so države EU pripravljene iskati nove poti sodelovanja z RF navkljub omenjenim tveganjem.

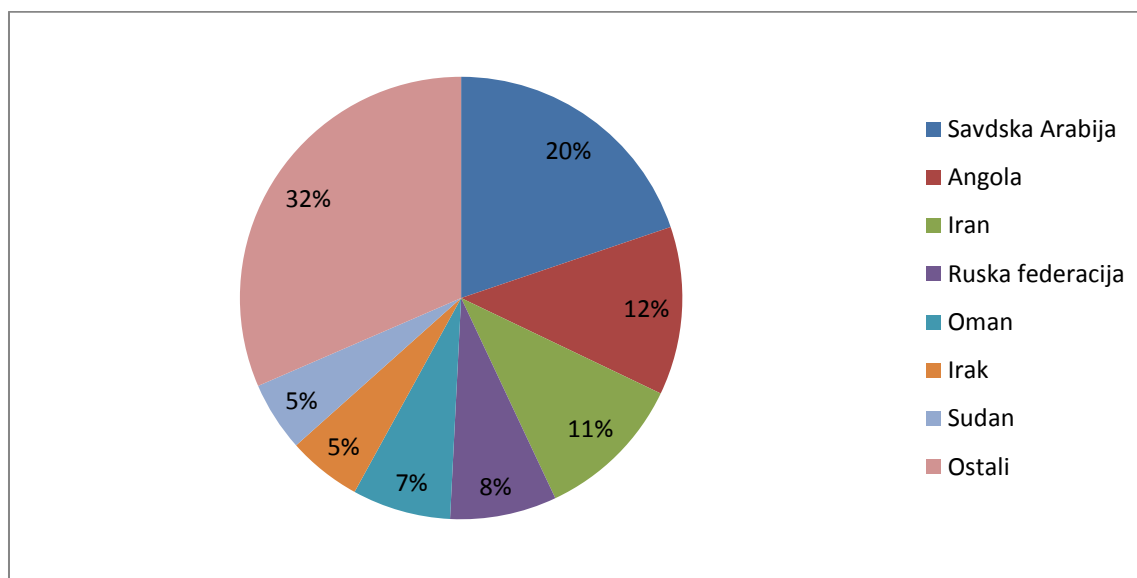
4.2 KITAJSKA

»Kitajska raste tako kot so rastle ZDA v prejšnjem stoletju, vendar brez domačih naftnih in plinskih rezerv« (Petersen in Barysch 2011, 11). To je tudi glavni razlog, da v nasprotju z razvitimi državami, ki izrazito zmanjšujejo delež uporabe premoga, kitajsko gospodarstvo še vedno temelji na tem primarnem energetskega viru, ki predstavlja 70 % celotne energetske porabe, sledita mu nafta z 19 % in zemeljski plin z zgolj 4-odstotnim deležem (EIA 2012). Vendar pa se razmere tudi v kitajskem gospodarstvu spreminjajo. Vlada je namreč v petletnem gospodarskem planu 2011-2015 dala poseben poudarek zmanjšanju ogljikovih izpustov za 17 %, to pa lahko v večini doseže z zmanjšanjem uporabe premoga (Berdikeeva 2012). Za doseg tega cilja je torej nujno povečanje uporabe premogu alternativnih energentov, ki pa jih zaradi pomanjkanja lastnih virov fosilnih goriv lahko pridobi samo z uvozom.

Kitajska se z uvozom energetskih virov resneje ukvarja šele dobro desetletje. Med letoma 1978 in 2001 je na primer kitajsko gospodarstvo zrastle za 8-krat, država pa je z institucionalnimi reformami in liberalizacijo cen spodbujala učinkovitejšo uporabo energetskih virov. Povpraševanje po energentih je v tem obdobju v povprečju letno rastlo samo za 4 %, zato je do sredine devetdesetih let 20. stoletja Kitajska bila celo država izvoznica. Šele v začetku 21. stoletja se je začelo zaradi večjih investicij v težko industrijo in povečanja potrošnje povpraševanje po energentih eksponentno povečevati, zato je morala Kitajska poseči po uvozu. V zadnjih desetih letih profil kitajske energetske politike oblikujejo pomanjkanje domačih energetskih virov, povečana odvisnost od uvoza in nestanovitnost cen (Rosen in Houser 2007, 17).

Danes je Kitajska, kljub temu da samo petino porabe energetskih virov predstavlja nafta, drugi največji naftni uvoznik na svetu, v letu 2010 pa je njen delež predstavljal kar 37 % globalnega povpraševanja po nafti (EIA 2012). Tega leta je poraba nafte preseгла 9 milijonov sodčkov na dan, pri čemer je bilo manj kot polovica domače proizvodnje, IEA pa napoveduje, da bo Kitajska čez 20 let z lastnimi viri pokrila manj kot 30 % povpraševanja po nafti (Petersen in Barysch 2011, 11).

Grafikon 4.3: Struktura uvoza nafte na Kitajsko glede na izvor v letu 2011

Vir: Prirejeno po EIA (2012).

Kot je razvidno iz grafikona, je struktura uvoza nafte na Kitajsko zelo diferencirana. Njeni največji naftni dobavitelji so Savdska Arabija (19,8 % celotnega deleža uvoza), Angola (12,3 %), Iran (10,9 %) in RF (7,8 %) (EIA 2012), kar pomeni, da nobena posamezna država dobaviteljica ne presega 20-odstotnega deleža, vendar kljub temu gledano širše geografsko kitajski uvoz nafte večinsko obvladujejo države Perzijskega zaliva. Ker se zaenkrat kitajske skrbi glede energetske varnosti vežejo predvsem na dobavo nafte, si prizadeva na račun uvoza iz Bližnjega Vzhoda povečati delež uvoza predvsem iz Afrike, Srednje Azije in RF (Petersen in Barysch 2011, 12).

Tudi zemeljski plin beleži podobne deleže rasti kot nafta, cilj Pekinga pa je povečati delež njegove porabe v energetske strukturi iz današnjih 4 % na 10 % do leta 2020. V ta namen bodo povečali domače proizvodne kapacitete iz 102 milijardi m³ v letu 2011 na 180 milijard m³ do leta 2020. Poleg tega se pričakuje povečanje uvoza plina iz 28,1 milijarde m³ v letu

2011 na 77 milijard m³ leta 2020 (Berdikeeva 2012). Leta 2011 je tako Kitajska z uvozom pokrila 27,5 % svojih potreb po zemeljskem plinu, do leta 2020 pa naj bi ta odvisnost narasla na 42,7 %. Pri tem je potrebno poudariti, da kar 83 % plinskega uvoza predstavlja utekočinjen plin (79-odstoten delež sestavlja uvoz iz Avstralije, Indonezije, Katarja in Malezije), 17 % plina pa uvozijo po plinovodih (EIA 2012). Razlog za tako razmerje je v uvozni plinski mreži, ki je na Kitajskem šele v nastajanju. Do leta 2007 je bila Kitajska plinsko samozadostna (Berdikeeva 2012; EIA 2012), zato je uvoz plina po plinovodih v večjih količinah pričakovati šele čez nekaj let po izgradnji potrebne infrastrukture. V letu 2011 je bila največji dobavitelj Avstralija (25-odstoten delež) (EIA 2012), do leta 2020 pa gre pričakovati spremenjeno sliko strukture uvoza z mnogo večjim deležem uvoženega plina po plinovodih in posledično z večjim deležem ruskega in srednjeazijskega plina.

4.2.1 Aktualna razmerja v kitajsko-ruski energetski trgovini

Aktualni gospodarski odnosi med Kitajsko in RF temeljijo na spremembah, ki so se v obeh državah dogajale v tranzicijskem obdobju v 80. letih dvajsetega stoletja. Liberalizacija gospodarskih aktivnosti je močno pospešila zunanjo trgovino, to pa je posledično vodilo v povečano gospodarsko integracijo najprej preko trgovinske menjave in nato preko zunanjih investicij (Lotspeich 2006, 54).

Nov mejnik v bilateralnih odnosih med Kitajsko in RF je predstavljal padec Sovjetske zveze, ki je zaradi odprave vrste omejitev dodatno pospešil zanimanje za gospodarsko sodelovanje tudi na področju energetike. Začetek 90. let je zaznamovalo rusko aktivno iskanje energetskega dialoga s Kitajsko. RF se je takrat znašla v kaosu, zato je brez konkretnih načrtov in strategij iskala načine za prihodnji razvoj, eden izmed načinov za izboljšanje gospodarskega položaja pa je bil tudi razvoj vzhodnih regij in širitev trgovine z energetskimi viri. Na drugi strani pa se takrat Kitajska še ni ukvarjala z vprašanjem pomanjkanja energentov, še ni dosegala takšne ravni industrijskega in gospodarskega razvoja. Kitajska je zanimanje za ruske energente prvič pokazala ob koncu 90. let, takrat pa si je RF že toliko gospodarsko opomogla, da je začela s tršimi pogajalskimi prijemi pri zaščiti nacionalnega interesa (Grama 2012, 46).

Z začetkom kitajskega povpraševanja po tujih energetskih virih se je začelo aktualno obdobje v energetskem razmerju med Kitajsko in RF, ki temelji na boju za prevlado v Srednji Aziji.

Obe državi pripisujeta Srednji Aziji velik pomen z vidika poslovnih interesov, nacionalne varnosti in geopolitičnega vpliva. Kljub temu pa so interesi za nadzor energetskih virov v tej regiji različni. Kitajska želi realizirati diverzifikacijo uvoza energije, da si zagotovi stabilno energetsko dobavo, medtem ko je želja RF kontrola energetskih poti z namenom večjega vpliva na države uvoznice (Chen 2012, 35). Na dolgi rok je regija Srednje Azije nujno potreben geostrateški prostor tako za Kitajsko kot RF, zato bo vzajemni boj neizogiben, ta situacija pa lahko po drugi strani privede tudi do tesnejšega in poglobljenega sodelovanja med državama (Chen 2012, 36).

RF je po razpadu Sovjetske zveze postopoma začela izgubljati vpliv na Srednjo Azijo, zato je kljub konfliktu interesov začela krepiti sodelovanje s Kitajsko. Tako je bila leta 2001 podpisana Pogodba o dobrososedskem in prijateljskem sodelovanju³². Gre za strateško pogodbo o gospodarskem in vojaškem sodelovanju ter diplomatskem in geopolitičnem zaupanju, v 16. členu pa med drugim opredeljuje tudi povečevanje energetske trgovine (Ministrstvo za zunanje zadeve LRK 2001). Prednosti, ki jih ta pogodba prinaša kitajskemu energetskemu sektorju, so v stabilnem in neposrednem uvozu ruskih energetskih virov³³, prednosti za RF pa so v povečanju prodaje energentov na kitajskem trgu in s tem v pospeševanju razvoja vzhodnosibirskih nahajališč.

Še mesec dni pred podpisom Pogodbe o dobrososedskem in prijateljskem sodelovanju pa je bila ustanovljena Šanghajska organizacija za sodelovanje (SCO)³⁴. To je medvladna organizacija, ki jo Kitajska in RF uporabljata kot geopolitično osnovo za krepitev mehke moči v Srednji Aziji. Po teoriji Brzezinskega je nadzor nad Srednjo Azijo ključen za nadzor Evrazije, nadzor Evrazije pa ključnega pomena za svetovno prevlado. RF in Kitajska sta na

³² Pogodba o dobrososedskem in prijateljskem sodelovanju (*Treaty of Good-Neighborliness and Friendly Cooperation*) je bila podpisana 16. julija 2001. Povečala naj bi strateško sodelovanje med obema državama na vseh področjih, s tem pa bi ohranjala mir, varnost in stabilnost tako v regijskem kot svetovnem merilu (Ministrstvo za zunanje zadeve LRK 2001). To je sploh prva pogodba med državama po Sovjetsko-kitajski Pogodbi o prijateljstvu iz leta 1950 (Grama 2012, 46).

³³ Pogodba o sodelovanju je bila med drugim povod za napoved gradnje 2400 km dolgega naftovoda med ruskim Angarskom in kitajskim Daqingom. Pogodba o gradnji je bila podpisana med Kitajsko naftno družbo CNPC in Jukosom, gradnja naj bi bila po prvotnem načrtu končana do leta 2005 (Grama 2012, 46). Projekt je bilo nato prekinjen in leta 2006 nadaljevan v kontekstu naftovoda ESPO po nekoliko spremenjeni trasi, Jukos pa sta pri gradnji nadomestila Transneft in Rosneft (Grama 2012, 47).

³⁴ Šanghajska organizacija za sodelovanje (SCO – *Shanghai Cooperation Organisation*) sestavljajo RF, Kitajska, Kazahstan, Kirgizija, Uzbekistan in Tadžikistan. Ustanovljena je bila 15. junija 2001 v Šangaju. SCO izvaja projekte na področju energetike, telekomunikacij ter transporta in na rednih srečanjih opredeljuje varnostna, vojaška, zunanjepolitična, gospodarska, kulturna in finančna področja medsebojnega sodelovanja (Rozoff 2009). Pravila sodelovanja so opredeljena v Pogodbi Šangajske organizacije za sodelovanje (več o pogodbi na http://www.chinadaily.com.cn/china/2006-06/12/content_614628.htm).

temeljnih teorije Brzezinskega ustanovili SCO kot protiutež ameriškim dejavnostim v Srednji Aziji (Rozoff 2009). Navkljub skupnemu zunanjemu sovražniku pa je interpretacija obeh držav glede primarne vloge SCO-ja različna. RF jo vidi zgolj kot varnostno organizacijo, ki igra omejeno gospodarsko vlogo pri skupnih infrastrukturnih projektih, medtem ko jo Kitajska razume kot tisti dejavnik, ki bo spravil regionalno gospodarsko sodelovanje na višjo raven in v okviru katere se bo zgradil enoten energetskega prostor (Chen 2012, 37). Kljub temu, da je ruski predsednik Putin na vrhovnem srečanju SCO-ja leta 2007 dejal, da »bodo energetskega dialog, integracija naših nacionalnih energetskih konceptov in ustanovitev energetskega kluba določali prioritete prihodnjemu sodelovanju« (Rozoff 2009), poskuša dejansko RF bolj kot ne preko te organizacije zgolj obdržati vpliv na energetske politike držav Srednje Azije, Kitajska pa jo želi izkoristiti kot platformo za povečevanje uvoza energetskih virov iz Srednje Azije (Lamoureux 2011).

Navkljub vsem spodbudam za oblikovanje energetskega strateškega partnerstva je zato veliko dejavnikov, ki zavirajo razvoj strateških ciljev na bilateralni ravni. V kitajsko-ruskih odnosih je bil vedno prisoten podton nezaupanja³⁵ (Petersen in Barysch 2011, 14). RF ni sprejela z odobravanjem kitajskega predloga po oblikovanju prostotrgovinskega območja, saj bi prost pretok storitev, kapitala in ljudi po vsej verjetnosti povzročil kitajsko ekonomsko ekspanzijo (Chen 2012, 37). Zaveda se vse večje kitajske gospodarske in strateške moči, občuti neudobje ob vedno večjih kitajskih posegih v Srednjo Azijo, ki si jo je RF zajezila še pod Sovjetsko zvezo. Rusi se zato upravičeno bojijo, da bosta kitajska gospodarska rast in njena geopolitična moč šli na njihove stroške (Petersen in Barysch 2011, 14). Nista več ZDA in RF glavna akterja srednjeazijske Velike igre³⁶, najširši in najdalgotrajnejši vpliv na regijo bo imela Kitajska (Zupančič 2008, 48).

Ta nova vloga Kitajske v Srednji Aziji se kaže v hitrem povečevanju energetske trgovine v regiji. Že leta 2000 je Kitajska predstavila načrt gradnje 4200 kilometrov naftovodov in

³⁵ Na nezaupanje RF do Kitajske najočitneje kažeta dva primera iz leta 2002. Ko se je izkazalo, da se povpraševanje po ruskih energentih veča tudi s strani Japonske, je Putin odobril gradnjo naftovoda ESPO, kar je pokopalo načrte gradnje naftovoda do kitajskega Daqinga in s tem tudi kitajske upe po zagotovitvi ekskluzivne pravice do ruskega plina na azijskem trgu. Kitajski del naftovoda ESPO je bil nato odobren šele leta 2006. Decembra 2002 pa je kitajski CNPC želel kupiti 74,95 % delnic državnega ruskega naftnega podjetja Slavneft. Ker se je CNPC izkazal za najresnejšega kandidata za nakup, je Ruski privatizacijski sklad podjetje umaknil iz prodaje, češ da ima državnolastniški status. Ta odločitev je bila sprejeta brez dodatnih in jasnih obrazložitev, kar je še dodatno napelo že tako krhek energetskega odnos med državama (Grams 2012, 47).

³⁶ Gre za skovanko, ki se v literaturi pogosto uporablja za spopad interesov velesil v Srednji Aziji po koncu hladne vojne.

plinovodov, ki bi povezovali Šanghaj z zahodno mejo države (Zupančič 2008, 48–9), sodelovanje s srednjeazijskimi državami pa se je drastično povečalo v zadnjih šestih letih. Kitajska podjetja so na primer leta 2008 pod vodstvom Kitajske državne naftne družbe (CNPC) v Kazahstanu, ki je glavni kitajski naftni partner v Srednji Aziji, nazčrpala 15 milijonov ton surove nafte (približno 21 % vse nazčrpane nafte v Kazahstanu tistega leta), kar je 2,5-krat več izčrpane nafte kot s strani ruskih podjetij (Chen 2012, 35). Glavni partner za zemeljski plin pa je Turkmenistan. Leta 2009 je bil zgrajen 1800 kilometrov dolg plinovod Srednja Azija – Kitajska, ki Kitajsko povezuje s Turkmenistanom, Kazahstanom in Uzbekistanom (Petersen in Barysch 2011, 41–2). Plinski sporazum s Turkmenistanom predvideva 40 milijard m³ letnega izvoza plina na Kitajsko za naslednjih 30 let, poleg tega pa bo Kitajska Turkmenistanu ponudila posojilo v višini 4 milijarde USD za nadaljnji razvoj infrastrukture. Vse te naftne in plinske povezave med Kitajsko in Srednjo Azijo simbolizirajo dejstvo, da je strategija diverzifikacije izvoza energije s strani srednjeazijskih držav uspešna, saj se njihova ekonomska odvisnost od RF postopoma zmanjšuje (Chen 2012, 35).

Slika 4.4: Naftne in plinske povezave med Srednjo Azijo in Kitajsko

Vir: Mendes (2003).

Plinovod Srednja Azija – Kitajska je med drugim tudi prvi mednarodni plinovod, ki je presegal ruski primež nad evrazijskim plinskim transportom. Kljub vsem ruskim naporom za ohranitev nadzora nad energenti v Srednji Aziji IEA ocenjuje, da bo ob načrtovani širitvi plinske trgovine Kitajska leta 2020 dobila polovico svojega uvoza zemeljskega plina iz

RF se vse bolj obrača na azijske trge, saj je le-te gospodarska kriza manj prizadela in se posledično povpraševanje po energentih povečuje hitreje, poleg tega pa so dopolnilo v diverzifikaciji energetske trgovine in motiv za razvoj Daljnega vzhoda. Zato je kljub določenemu nezaupanju in previdnosti pri poslovanju njen cilj povečati delež izvoza nafte na Kitajsko iz 3 % v letu 2008 na 30 % leta 2020 (do 700 milijonov sodčkov letno) in delež zemeljskega plina iz 5 % na 25 % (do 65 milijard m³ letno) (Baev 2008, 7). Kitajska pa na drugi strani želi omejiti vpliv nestabilnih bližnjevzhodnih držav na svojo strukturo uvoza, poleg tega pa zmanjšati uvoz utekočinjenega plina in razvoj lastnih plinskih virov, ker se cenovno ne izplača (Petersen in Barysch 2011, 43). Zaradi teh sprememb v zadnjih letih je RF v letu 2012 postala kitajski četrti največji dobavitelj energentov z okrog 9-odstotnim deležem celotnega kitajskega uvoza, v prihodnje pa naj bi se še dodatno povečal predvsem zaradi napovedanih novozgrajenih plinovodov (Grams 2012, 50). Tako je pričakovati, da bo na dolgi rok kitajski uvoz energentov primarno temeljil na srednjeazijskih virih, delež ruskega izvoza pa se bo ravno tako povečeval na račun Bližnjega Vzhoda in povečevanja povpraševanja kitajskega gospodarstva po energiji.

4.2.2 Energetska varnost v kitajsko-ruskih odnosih

Prvih 20 let 20. stoletja se šteje kot »čas strateških priložnosti« za razvoj Kitajske, pa tudi za kritično obdobje za uresničitev industrializacije in urbanizacije, v katerem se odvisnost gospodarskega razvoja od tujih energetskih virov povečuje. Primarni nalogi Kitajske sta oblikovanje raznolikega, stabilnega in zanesljivega sistema oskrbe z energijo in krepitev sodelovanja z nafto in plinom bogatimi državami (Chen 2012, 34). Realnost kitajske energetske strategije in njenega energetskega odnosa z RF je namreč nezmožnost zagotavljanja zadostne količine energije za zadovoljitev svojih domačih potreb. V zadnjih dveh desetletjih se je Kitajska razvila iz neto izvoznice v neto uvoznico nafte in zemeljskega plina, zato igra njen odnos do najpomembnejših dobaviteljic energentov ključno vlogo pri zagotavljanju lastne energetske varnosti (Rosner 2010).

Kitajska vidi v ruski energetiki možnost dolgoročne zagotovitve energetske varnosti, ki je eden od predpogojev za nemoten gospodarski razvoj. To najbolj razločno odseva sporazum »posojilo za nafto« od gradnji naftovoda ESPO, ki ga je Kitajska podprla predvsem zaradi diverzifikacije virov in transportnih poti. Kopenski transport nafte Kitajski omogoča izogib morebitnim konfliktom v Hormuški in Malajski ožini pri tankerskem transportu in s tem varnejšo oskrbo z nafto (*ibid.*). Podobno velja za zemeljski plin. Z ruskimi plinovodi bo lahko

Kitajska zmanjšala uvoz utekočinjenega plina iz Avstralije, Malezije in Indonezije. Ruski energenti so torej pomemben vir pri zagotavljanju varnejše kitajske energetske strukture.

Medsebojno sodelovanje bo pripomoglo k večji stabilnosti energetskega sektorja tako na Kitajskem kot v RF. Njegova dejanska uresničitev pa je odvisna od razrešitve dilem³⁷ in ublažitve sledečih problemov, ki ne zgolj omejujejo sodelovanja, ampak posledično ovirajo tudi zagotavljanje energetske varnosti (Grama 2012, 50–2):

1. *vpliv ruskih notranjepolitičnih obračunov*. Najodmevnejši primer boja znotraj energetskega sektorja je bilo rušenje Jukosa, še pred desetimi leti največjega ruskega naftnega podjetja. Glavni razlog, da je ruska vlada opustila gradnjo naftovoda med Angarskom in Daqingom, je bil ravno v tem, da ga je gradil Jukos. Nato ga je nadomestila z naftovodom ESPO, ki sta ga uspešno dokončali državni podjetji Rosneft in Transneft.

2. *odsotnost konkretne kitajske strategije in politike pri sodelovanju z RF*. Kitajska je podpisala več dokumentov glede energetskega sodelovanja, ampak nobeden od njih ne določa konkretnih dolgoročnih ukrepov in stopnje sodelovanja. Večina pogovorov, ki so bili opravljeni na ravni energetske družbe, ni dobila podpore kitajske vlade.

3. *pomanjkanje prisotnosti kitajskih podjetij v mednarodnem boju za energetske vire*. Kitajska energetska podjetja niso prisotna na globalni ravni. Evropska in ameriška podjetja izvajajo bolj privlačne projekte, več tvegajo in imajo širši spekter znanja in virov glede energetskega sodelovanja. Zaradi tega so glavni ruski partnerji pri iskanju in črpanju energetske vire nizozemski Shell, britanski BP in ameriški Exxon.

4. *pomanjkanje kritične infrastrukture*. Kitajska in RF morata čimprej zgraditi primerno infrastrukturo za razširitev stroškovno učinkovite trgovine z energenti na dolgi rok. Trenutno večina izvoza nafte poteka po železnici, kar ruske dobavitelje stane skoraj trikrat toliko, kot če bi dobava potekala po naftovodu. Enako velja za zemeljski plin in gradnjo plinovodov, kajti njegovo utekočinjenje je ravno tako stroškovno neučinkovito.

5. *pojavnost »kitajske grožnje«*. Hitro priseljevanje Kitajcev na ruskem Daljnem vzhodu ima negativen učinek na energetske sodelovanje med obema državama. Lokalne oblasti so na

³⁷ Dileme se pojavljajo od odločitvah, ko povečanje varnostnih zmožnosti na eni strani poveča strah in negotovost na drugi, kar ustvarja spiralo medsebojnega suma in političnega rivalstva na škodo energetske varnosti obeh držav. Zaradi tega sta Kitajska in RF previdni v stopnji tveganja, kateri naj se izpostavita za optimalno izvedbo skupnih projektov. Na primer ponudba "posojilo za nafto" je bila sprejeta zaradi pozitivne ocene tveganja, ki je koristila tako Kitajski z diverzificiranjem gospodarskih in političnih nevarnosti, ki se pojavljajo z vedno večjo odvisnostjo od uvoza, kot tudi RF z zmanjšanjem tveganja nezmožnosti financiranja projekta. Varnostne dileme spodbujajo tudi že opredeljeno vzajemno nezaupanje, ki zavira izvajanje nekaterih dolgoročnih poslov med državama (Stulberg 2011, 5).

primer lobirale proti kitajskim projektom, da bi zadostili zahtevam ogroženih prebivalcev po ustavitvi prodaje energentov na Kitajsko.

Ob primerjavi kitajsko-ruske energetske trgovine s trgovino med RF in EU lahko ugotovim, da je evropsko-rusko energetske sodelovanje mnogo bolj kompleksno. Ta teza temelji na dveh dejstvih, in sicer na zgodovinsko tesnejših trgovinskih stikih RF z evropskimi državami kot pa s Kitajsko in na kitajski energetske samozadostnosti, zaradi katere vse do konca 90. let 20. stoletja praktično ni povpraševala po tujih energetske virih. Energetske odnos med RF in Kitajsko je šele v začetni fazi. Za RF je kitajski trg pomemben zaradi razvoja novih proizvodnih kapacitet na vzhodu države ter širjenja na nove trge in s tem zmanjšanja odvisnosti od evropskega tržišča. Kitajska se kaže kot najbolj primeren trgovinski partner, ki bi lahko v zadostni meri uravnovesil rusko zunanjo trgovino z energenti. Kitajska pa z ruskimi energenti pridobi dodaten vir, ki bo podpiral rastoče kitajsko gospodarstvo. Čeprav si Kitajska kot glavni bazen za uvoz energentov poskuša zajeziti države Srednje Azije, igra RF pomembno vlogo pri kreiranju raznolikega in stabilnega kitajskega sistema oskrbe z energijo. V primerjavi s trenutno najpomembnejšimi državami izvoznicami – države Bližnjega Vzhoda z nafto in države jugovzhodne Azije z zemeljskim plinom – lahko RF zaradi geografske bližine ob razrešenih težavah na bilateralni ravni mnogo bolj zanesljivo in cenovno ugodno oskrbuje Kitajsko. Čeprav je kitajsko-ruski odnos poln nezaupanja in tekmovalnosti, je zaradi vzajemne koristi pričakovati njegovo nadaljnje poglobljanje.

5 SKLEP

Nova globalna ureditev postavlja RF v novo multipolarno okolje, katerega doslej ni bila vajena. Hladna vojna je jasno določala razmerja moči v svetu, temu primerno pa so se opredeljevale ruske geostrateške prioritete. S padcem Sovjetske zveze je zaradi izgube geopolitične vizije rusko zunanjo politiko zajela kriza identitete. RF je izgubila nadzor nad velikim delom vzhodne Evrope in Srednje Azije, kar je posledično pomenilo tudi izgubo nadzora nad gospodarskimi dejavnostmi v bližnji soseščini. Primorana je bila na novo oblikovati dolgoročno strategijo razvoja države in strukturo gospodarstva, na kateri bo ta razvoj temeljil. In več kot očitno je energetika tista gospodarska dejavnost, na kateri temelji nov vzpon RF kot svetovne velesile.

Navkljub izgubi številnih z energetskega vira bogatih območij v Srednji Aziji RF še vedno poseduje najobsežnejša nahajališča nafte in zemeljskega plina v Zahodni Sibiriji in pod Uralom. Kot največja država izvoznica nafte in zemeljskega plina na svetu je postavljena v središče trgovine z energetskega vira na celotnem območju Evrazije, kar se neposredno izraža tudi pri oblikovanju političnih in gospodarskih odnosov v regiji. Energetika je namreč motor gospodarstva, vsaka družba je za nemoten razvoj odvisna od energije, zaradi česar tudi v obdobju gospodarske krize, kateri smo priča zadnjih nekaj let, povpraševanje po energentih z redkimi izjemami (zmanjšanje povpraševanja leta 2009 za 1,5 %) konstantno narašča. To povpraševanje po energentih kot nujni dobrini RF omogoča pogajalsko prednost pri oblikovanju energetskega sodelovanja z državami uvoznicami. Kljub temu pa mora paziti, da z enostranskimi posegi ne onemogoči varne in nemotene oskrbe svojih trgovskih partneric. Umik od Pogodbe o energetskega listini je primer očitnega zavračanja mednarodnih energetskega sporazumov, ki povečuje nezaupanje držav uvoznic v RF. Poleg tega so bile države EU deležne več prekinitev dobav zemeljskega plina in nafte zaradi ruskih sporov z Ukrajino in Belorusijo. RF uporablja geopolitični vpliv in ekonomsko moč, s katerima dokazuje svoj primat v širši soseščini, pri tem pa pride do ogrožanja energetske varnosti evropskih držav.

Na podlagi analize lahko prvo hipotezo, ki pravi, da je vloga EU in Kitajske v ruski energetskega trgovini ključna za razvoj ruskega gospodarstva, potrdim kot delno pravilno. Evropsko-ruska energetskega trgovina vsekakor igra eno glavnih vlog v ruskem gospodarstvu, medtem ko za kitajsko-rusko trgovino tega ne morem trditi. Glede na to, da RF izvozi okrog 80 % nafte in

preko 60 % zemeljskega plina v države EU in da približno dve tretjini ruskega izvoza temelji na energetske trgovini, bi bila ruska zunanja trgovina brez prihodkov od prodaje energentov v EU vsaj za polovico manjša, kar bi zagotovo imelo velike negativne posledice za ruski proračun, iz katerega se 'napaja' državna podpora vsem drugim gospodarskim panogam v RF. Ruska energetska trgovina s Kitajsko pa se šele oblikuje in zato nima tako velikega ekonomskega vpliva na RF. Ob izgradnji prvega naftovoda med državama leta 2011 in nadaljnjih načrtih gradnje energetske mreže pa je pričakovati, da se bo vloga Kitajske v ruski energetiki začela postopoma povečevati.

Polega tega RF vodi dve različni energetske politiki za evropsko in azijsko tržišče. Težave pri tranzitu so RF pripeljale do spoznanja, da je za ohranitev deleža na evropskih tržiščih nujno zmanjšanje političnega vpliva tranzitnih držav (predvsem Ukrajine). Posledica tega je diverzifikacija poti energetskih virov, še posebej zemeljskega plina, kar se odraža v že dokončanem plinovodu Severni tok in v načrtovani gradnji Južnega toka. Plinovod Južni tok pa ima še eno nalogo, in sicer otežitev dodatne diverzifikacije virov uvoza evropskim državam. Morebitna realizacija plinovoda Nabucco, ki ga podpira EU, bi lahko delno omajala ruski vpliv na evropsko energetiko, zaradi tega Južni tok ni samo energetske, ampak tudi politični projekt.

Če za rusko politiko do evropskih držav velja težnja po zmanjševanju vloge tranzitnih držav, pa je glavni namen ruskega udejstvovanja v Aziji želja po širitvi tržišč. Glede na to, da si RF s Kitajsko, ki je najhitreje rastoči trg na svetu z eksponentnim povečevanjem povpraševanja po energetskih virih, deli preko 4000 km dolgo mejo, je le-ta najprimernejša izbira za spremembe v bilanci ruske zunanje trgovine. Pri tem pa je potrebno poudariti, da na odnose med obema državama vplivajo tako težave na bilateralni ravni v obliki pomanjkljive ali neobstoječe energetske infrastrukture, pomanjkanja konkretnih strategij sodelovanja in nezaupljivosti, kot tudi boj za prevlado v Srednji Aziji, zato je usoda dolgoročnega energetskega sodelovanja med RF in Kitajsko v veliki meri odvisna od prihodnjega razvoja dogodkov.

Tako lahko ugotovim, da bosta na prihodnost ruskega izvoza energetskih virov vplivala predvsem dva razpleta dogodkov: do kolikšnje mere bo lahko RF diverzificirala poti do ključnih evropskih tržišč in do kolikšnje ravni se bo razvilo energetske sodelovanje s Kitajsko, ki bi rusko zunanjo trgovino razbremenilo (pre)velike odvisnosti od izvoza na evropske trge. Ker pa je celotno rusko gospodarstvo absolutno odvisno od izvoza energetskih

virov, bo razvoj teh dogodkov narekoval tudi njegovo usodo. Kljub temu, da imajo Rusi primat v mednarodni energetski trgovini in da energetski viri generirajo moč, ki jo lahko država uporablja tudi na drugih političnih in gospodarskih področjih, pa je ta vloga energetike v ruskem gospodarstvu tudi njihova največja hiba. Vse ruske trgovinske partnerice imajo veliko bolj razvito gospodarsko strukturo, kar jim omogoča večjo fleksibilnost pri iskanju alternativ tudi na področju energetike. RF pa zaenkrat alternative izvozu energentov praktično nima, zato bi morebiten večji padec izvoza ali cen energentov v krizo pahnil celotno rusko gospodarstvo.

Zaradi vsega naštetega lahko drugo hipotezo, ki pravi, da mora biti energetska varnost EU in Kitajske interes ruske zunanje politike, potrdim kot pravilno. RF je v veliki meri odvisna od prodaje energetskih virov na trgih EU in Kitajske, zato njihova energetska varnost ni zgolj interes ruske zunanje politike, ampak nujnost, ki ohranja vzdržnost ruskega proračuna in s tem države kot celote. Geopolitičnega vpliva, ki ga RF ima zaradi svoje geostrateške lege in naravnih bogastev, ne sme izkoriščati za uveljavljanje politične in ekonomske moči, s katero lahko ogrozi nemoteno dobavo energentov, ampak mora v prvi vrsti zaradi lastnega interesa paziti, da imajo njene najpomembnejše trgovinske partnerice zagotovljeno varno in stabilno oskrbo z energetskimi viri. Samo vzajemno sodelovanje prinaša »win-win« kombinacijo, zato mora biti navkljub občasnim zapletom cilj tako RF kot EU in Kitajske iskanje skupnih rešitev za vzpostavitev dolgoročnega in stabilnega trgovanja.

S to magistrsko nalogo želim prispevati k razumevanju večplastnosti energetskih odnosov, ki vplivajo na vsakdan vsakega izmed nas. Še posebej je zaradi geopolitičnih posebnosti kompleksen odnos RF do njenih trgovinskih partneric. Mediji nam to razmerje največkrat predstavljajo kot enostransko odvisnost držav uvoznic od ruskega plina in nafte, ob podrobnejši analizi pa lahko spoznamo širšo problematiko, ki jo predstavlja trgovina z energetskimi viri. Tu ne gre zgolj za trgovino, ampak za geopolitične igre globalnih razsežnosti, kjer energetika predstavlja samo enega izmed vidikov te igre. Zato bi bilo potrebno za razumevanje celotne slike analizirati tudi druga področja gospodarskega in političnega sodelovanja, kar predstavlja priložnost za nadaljnje raziskovanje.

6 LITERATURA

- Alekperov, Vagit. 2011. *Oil of Russia: Past, Present and Future*. Minneapolis: East View Press.
- Aligica, Paul. 2002. *Geo-economics as a geo-strategic paradigm*. Dostopno prek: http://rs.reviewhudson.org/index.cfm?fuseaction=publication_details&id=1917 (6. maj 2011).
- Aseeva, Anna. 2010. *EU-Russia Energy Relations: the Role of International Law from Energy Investment and Transit Perspective*. Dostopno prek: <http://www.unige.ch/ieug/publications/euryopa/aseeva.pdf> (3. avgust 2012).
- Baev, Pavel K. 2008. *The East-West maneuvering in Russia's energy policy – Could oil and gas exports to China endanger Europe's energy security?* Dostopno prek: <http://www.fni.no/russcasp/Russia-China-energy-Baev.pdf> (13. junij 2012).
- Baldwin, David A. 1985. *Economic Statecraft*. Princeton: Princeton University Press.
- Benko, Vlado. 1997. *Znanost o mednarodnih odnosih*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. --- 2000. *Sociologija mednarodnih odnosov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Berdikeeva, Saltanat. 2012. China Turns the Natural Gas to Fuel their Economic Growth. Dostopno prek: <http://oilprice.com/Energy/Natural-Gas/China-Turn-to-Natural-Gas-to-Fuel-their-Economic-Growth.html> (14. september 2012).
- Bilgin, Mert. 2010. Geo-Economics of European Gas Security: Trade, Geography and International Politics. *Insight Turkey* 12 (4): 185–209.
- Binaiz, Ali. 2009. Book Review – Energy Security: Europe's New Foreign Challenge. *The Iranian Journal of International Affairs* 21 (1–2), 115–33.
- Blank, Stephen. 2011. Russian Energy and Russian Security. *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations* 12 (1): 173–88.
- Boom von Ochssee, Timothy A. 2010. *The Dynamics of Natural Gas Supply Coordination in a New World: Cooperation or competition between gas-exporting countries from a Russian perspective*. Dostopno prek: http://www.clingendael.nl/publications/2010/20100622_dissertation_CIEP_Tim%20Boon%20von%20Ochssee.pdf (20. maj 2012).
- Bożyk, Pawel. 2006. *Globalization and the Transformation of Foreign Economic Policy*. Hampshire: Ashgate.
- BP. 2011. *Statistical Review of World Energy 2011*. Dostopno prek: http://www.bp.com/assets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_public

- ations/statistical_energy_review_2011/STAGING/local_assets/pdf/statistical_review_of_world_energy_full_report_2011.pdf (15. oktober 2011).
- Bradshaw, Michael J. 2010. Global Energy Dilemmas: a geographical perspective. *The Geographical Journal* 176: 275–90.
- Brzezinski, Zbigniew. 1997. *The Grand Chessboard – American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*. New York: Basic Books.
- 2001. *The Geostrategic Triad – Living with China, Europe, and Russia*. Washington D.C.: The CSIS Press.
- Bufon, Milan. 2007. *Osnove politične geografije*. Koper: Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales.
- Chen, Xiaoqin. 2012. Central Asian Factors in Energy Relationship between China and Russia. *Asian Social Science* 8 (7): 33–9.
- Christie, Edward. 2009. European security of gas supply – A new way forward. V *The EU-Russia gas connection: Pipes, politics and problems*, ur. Kari Luihto, 3–22. Dostopno prek: <http://www.tse.fi/FI/yksikot/erillislaitokset/pei/Documents/Julkaisut/Liuhto%200809%20web.pdf> (20. junij 2012).
- CIA. 2011. *The world Factbook: Russia*. Dostopno prek: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rs.html> (14. junij 2012).
- Cowen, Deborah in Neil Smith. 2009. After Geopolitics? From the Geopolitical Social to Geoeconomics. *Antipode* 41 (1): 22–48.
- Curtis, Glenn E. 1992. *The Council for Mutual Economic Assistance*. Dostopno prek: http://www.shsu.edu/~his_ncp/CMEA.html (10. julij 2012).
- Cutler, Robert M. 2007. Recent Developments in Cooperative Energy Security. *Oil, Gas & Energy Law Intelligence* 5 (4): 1–19.
- Čelik, Špela. 2007. Geopolitika Frankofonije. Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
- Danchenko, Igor, Erica S. Downs in Fiona Hill. 2010. *One Step Forward, Two Steps Back? The Realities of a Rising China and Implications for Russia's Energy Ambitions*. Dostopno prek: <http://www.brookings.edu/research/papers/2010/08/china-russia-energy-downs-hill> (20. januar 2013).
- Demir, Idris. 2010. Geopolitics of Russian Crude Oil and Natural Gas. *Karadeniz Araştırmaları* 26: 1–16.

- Dimitrova, Dessislava. 2011. *Barosso is looking for Caspian gas for Europe*. Dostopno prek: <http://www.euinside.eu/en/news/barroso-is-looking-for-caspian-gas-for-europe> (23. avgust 2012).
- Dodds, Klaus in David Atkinson. 2000. Introduction. V *Geopolitical traditions – A century of geopolitical thought*, ur. Klaus Dodds in David Atkinson, 1–24. London in New York: Routledge.
- Dodds, Klaus. 2007. *Geopolitics: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press.
- 2009. Introduction. V *Geopolitics – Volume I*, ur. Klaus Dodds. London: Sage Publications.
- Ebel, Robert E. 2009. *The Geopolitics of Russian Energy – Looking Back, Looking Forward*. Dostopno prek: http://csis.org/files/publication/090708_Ebel_RussianEnergy_Web.pdf (20. junij 2012).
- EIA. 2010. *Russia – Country Analysis Briefs*. Dostopno prek: <http://www.marcon.com/marcon2c.cfm?SectionGroupsID=51&PageID=2078> (20. september 2011).
- 2012. *China – Country Analyses Briefs*. Dostopno prek: <http://www.marcon.com/marcon2c.cfm?SectionListsID=93&PageID=380> (20. september 2011).
- Evropska komisija. 2000. *Green Paper: Towards a European strategy for the security of energy supply*. Dostopno prek: http://www.em.gov.lv/images/modules/items/ae_2.pdf (9. april 2011).
- 2006. *Zelena knjiga: Evropska strategija za trajnostno, konkurenčno in varno Evropo*. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0105:FIN:SL:PDF> (30. julij 2012).
- 2007. *Energetska politika za Evropo*. Dostopno na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0001:FIN:SL:PDF> (30. julij 2012)
- 2009a. *The EU and Energy Security. Reliable Energy Supply in the Transition to a Low-Carbon Economy*. Dostopno prek: <http://www.eurunion.org/News/eunewsletters/EUFocus/2009/EUFocus-EnergySecur-11-09.pdf> (15. maj 2012).
- 2009b. *Liquefied Natural Gas in Europe – Some Important Issues for Consideration*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/dgs/jrc/downloads/jrc_reference_report_200907_liquefied_natural_gas.pdf (25. julij 2012).

- 2010a. *Europe's energy position: markets and supply*. Dostopno prek: http://www.energy.eu/publications/KOAE09001_002.pdf (21. julij 2012).
- 2010b. *Energija 2020: Strategija za konkurenčno, trajnostno in zanesljivo oskrbo z energijo*. Dostopno na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0639:FIN:SL:PDF> (30. julij 2012).
- 2012. *Trade: Russia*. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/countries/russia/> (3. september 2012).
- Evropski parlament in Svet EU. 2012. *Sklep 994/2012/EU z dne 25. oktobra 2012 o vzpostavitvi mehanizma za izmenjavo informacij v zvezi z medvladnimi sporazumi med državami članicami in tretjimi državami na področju energije*. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:299:0013:0017:SL:PDF> (14. januar 2013).
- Eurostat. 2011. *Energy production and imports*. Dostopno prek: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Energy_production_and_imports (26. julij 2012).
- 2012. *Natural gas consumption statistics*. Dostopno prek: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Natural_gas_consumption_statistics (22. avgust 2012).
- Fitzpatrick, Catherine A. 2011. *Turkmenistan: Berdymukhamedov Pledges Support for Trans-Caspian Pipeline*. Dostopno prek: <http://www.eurasianet.org/node/64465> (23. avgust 2012).
- Frappi, Carlo in Arturo Varvelli. 2010. *Le strategie di politica energetica dell'Italia. Criticità interne e opportunità internazionali*. Dostopno prek: <http://www.ispionline.it/it/documents/98-114.pdf> (12. maj 2012).
- Frappi, Carlo, Matteo Verda in Antonio Villafranca. 2010. *Monitoraggio della sicurezza energetica Italiana ed Europea*. Dostopno prek: <http://www.ispionline.it/it/documents/Sicurezza%20energetica.pdf> (12. maj 2012).
- Fukuyama, Francis. 1989/1998. The End of History? V *The Geopolitics Reader*, ur. Gearoid Ò Tuathail, Simon Dalby in Paul Routledge, 114–24. London in New York: Routledge.
- Ganova, Aglika. 2007. *European Union Energy Supply Policy: Diversified in Unity?* Dostopno prek: <http://www.ie-ei.eu/bibliotheque/memoires/MemoireGANOVA.pdf> (3. julij 2012).
- Grace, John D. 2005. *Russian Oil Supply: Performance and Prospects*. Oxford in New York: Oxford University Press.

- Grama, Yulia. 2012. Impetuses and Problems of Sino – Russian Energy Cooperation. *Asian Social Science* 8 (7): 45–53.
- Gue, Elliott H. 2010. *Alternative Energy: Don't Believe the Hype*. Dostopno prek: <http://www.investingdaily.com/pf/17516/alternative-energy-dont-believe-the-hype.html> (19. september 2011).
- Heffernan, Michael. 2000. Fin de Siècle, fin du Monde? On the origins of European geopolitics, 1890–1920. V *Geopolitical traditions. A century of geopolitical thought*, ur. Klaus Dodds in David Atkinson, 27–51. London in New York: Routledge.
- Helen, Henry. 2010. *The EU's energy security dilemma with Russia*. Dostopno prek: <http://www.polis.leeds.ac.uk/assets/files/students/student-journal/ma-winter-10/helen-e.pdf> (1. julij 2012).
- IEA. 2011. *Key World Energy Statistics*. Dostopno prek: http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/key_world_energy_stats.pdf (15. oktober 2011).
- 2012. *Key World Energy Statistics*. Dostopno prek: <http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/kwes.pdf> (14. januar 2013).
- Ingram, Alan. 2001/2009. Alexander Dugin: Geopolitics and Neo-Fascism. V *Geopolitics – Volume III*, ur. Klaus Dodds, 73–96. London: Sage Publications.
- Isakova, Irina. 2005. *Russian Governance in the Twenty-first Century: Geo-strategy, geopolitics and governance*. London in New York: Frank Cass.
- Kajnič, Sabina. 2008. *Razvoj evropske zunanje politike*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Katzer, James. 2007. *The Future of Coal. Options for a carbon-constrained world*. Dostopno prek: http://web.mit.edu/coal/The_Future_of_Coal.pdf (20. maj 2012).
- Konoplyanik, Andrei in Thomas Wälde. 2006. *Energy Charter Treaty and its Role in International Energy*. Dostopno prek: <http://konoplyanik.ru/ru/publications/articles/410-JENRL-11.2006.pdf> (22. junij 2012).
- Korkmaz, Dicle. 2010. *Internal and External Dynamics of European Energy Security*. Dostopno prek: <http://www.jhubc.it/ecpr-porto/virtualpaperroom/034.pdf> (2. julij 2012).
- Košir, Alenka. 1999. *Od klasičnih do sodobnih tendenc v razvoju geopolitične misli*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Koyama, Ken. *Energy Geo-politics of Russia and the Global Energy Security*. Dostopno prek: http://www.eaber.org/sites/default/files/documents/IEEJ_Koyama_2009.pdf (20. junij 2012).

- Kraigher, Rok. 2004. *Druga Evropa ali tretji Rim – Rusija in Vzhodna Evropa: vplivne sfere in civilizacijske delitve*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kristof, Ladis K.D. 1960/2009. The Origins and Evolution of Geopolitics. V *Geopolitics – Volume I*, ur. Klaus Dodds, 287–328. London: Sage Publications.
- Lamoureux, David. 2011. *The Shanghai Cooperation Organization: Assessing China*. Dostopno prek: http://www.ensec.org/index.php?Itemid=386&catid=121:contentenergysecurity1111&id=331:the-shanghai-cooperation-organization-assessing-chinas-energy-strategy-in-central-asia&option=com_content&view=article (16. september 2012).
- Liu, Xuecheng. 2006. *China's Energy Security and Its Grand Strategy*. Dostopno prek: <http://www.stanleyfoundation.org/publications/pab/pab06chinasenergy.pdf> (9. januar 2013).
- Lotspeich, Richard. 2006. Perspectives of the Economic Relations Between China and Russia. *Journal of Contemporary Asia* 36 (1): 48–74.
- Luttwak, Edward. 1990/1998. From Geopolitics to Geo-economics: Logic of Conflict, Grammar of Commerce. V *The Geopolitics Reader*, ur. Gearoid Ó Tuathail, Simon Dalby in Paul Routledge, 125–30. London in New York: Routledge.
- 1999. *Turbo-capitalism: winners and losers in the global economy*. London: Orion Business Books.
- Mackinder, Halford J. 1904/1998. The Geographical Pivot of History. V *The Geopolitics Reader*, ur. Gearoid Ó Tuathail, Simon Dalby in Paul Routledge, 27–32. London in New York: Routledge.
- Mäkinen, Sirke. 2008. *Russian Geopolitical Visions and Argumentation. Parties of power, democratic and communist opposition on Chechnia and NATO, 1994-2003*. Tampere: Tampere University Press.
- Mancevič, Denis. 2007. *Ekonomska diplomacija Ruske federacije – analiza izbranih primerov*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- 2012. Diplomacija virov – instrument preteklosti ali prihodnosti: primer odnosov Ruske federacije do EU. *Družboslovne razprave* 28 (69): 75–95.
- Mendes, Constantine C. 2003. *China: Its geostrategy and energy needs*. Dostopno prek: http://www.uscc.gov/hearings/2003hearings/written_testimonies/031030bios/mengesremarkscontents.htm#_Toc55707615 (18. december 2012).
- Ministrstvo za energijo RF. 2010. *Strategy of Russia for the period up to 2030*. Dostopno prek: http://energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_%28Eng%29.pdf (25. januar 2011).

- Ministrstvo za gospodarstvo RS. 2011. *Energetska bilanca Republike Slovenije za leto 2011*. Dostopno prek: http://www.mzip.gov.si/fileadmin/mzip.gov.si/pageuploads/Energetika/Porocila/EBRS_2011.pdf (18. maj 2012).
- Ministrstvo za zunanje zadeve LRK. 2001. *Treaty of Good-Neighborliness and Friendly Cooperation Between the People's Republic of China and the Russian Federation*. Dostopno prek: <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjdt/2649/t15771.htm> (16. september 2012).
- MMC RTVSLO. 2012. *Moskva vrnila udarec Bruslju in še bolj zaščitila ruska podjetja v tujini*, 11. september. Dostopno prek: <http://www.rtv slo.si/evropska-unija/moskva-vrnila-udarec-bruslju-in-se-bolj-zascitila-ruska-podjetja-v-tujini/291243> (11. september 2012).
- Nabucco*. 2013. Dostopno prek: <http://www.nabucco-pipeline.com> (20. januar 2013).
- Naročnica, Natalija. 2011. *Ruski narod v bitki civilizacij – Kontrola nad prostranstvi in geopolitična realnost (Zbrani zapisi 1995–2010)*. Ljubljana: UMco.
- Nester, William. 1995. *International Relations: Geopolitical and Geoeconomic Conflict and Cooperation*. New York: HarperCollins Publishers.
- Nies, Susanne. 2008. *Oil and gas delivery to Europe. An Overview of Existing and Planned Infrastructures*. Dostopno prek: http://www.ifri.org/files/Energie/OilandGas_Nies.pdf (10. julij 2012).
- Noël, Pierre. 2008. *Beyond dependence: How to deal with Russian gas*. Dostopno prek: http://ecfr.3cdn.net/c2ab0bed62962b5479_ggm6banc4.pdf (26. julij 2012).
- North Stream*. 2012. Dostopno prek: <http://www.nord-stream.com/> (21. avgust 2012).
- O'Loughlin, John. 2001/2009. Geopolitical Fantasies, National Strategies and Ordinary Russians in the Post-Communist Era. V *Geopolitics – Volume III*, ur. Klaus Dodds, 177–206. London: Sage Publications.
- O'Loughlin, John in Paul F. Talbot. 2005. Where in the World is Russia? Geopolitical Perceptions and Preferences of Ordinary Russians. *Eurasian Geography and Economics* 46 (1): 23–50.
- Ò Tuathail, Gearoid in Simon Dalby. 1998. Introduction: Rethinking geopolitics – Towards a critical geopolitics. V *Rethinking geopolitics*, ur. Gearoid Ò Tuathail in Simon Dalby, 1–15. London in New York: Routledge.
- Ò Tuathail, Gearoid. 1998. Introduction: Thinking critically about geopolitics. V *The Geopolitics Reader*, ur. Gearoid Ò Tuathail, Simon Dalby in Paul Routledge, 1–25. London in New York: Routledge.

- 2001. *Post-Cold War geopolitics: Contrasting superpowers in a World of global dangers*. Dostopno prek: <http://www.nvc.vt.edu/toalg/Website/Publish/papers/ Superpowers.pdf> (29. avgust 2011).
- Paillard, Christophe-Alexandre. 2010. Russia and Europe's mutual energy dependence. *Journal of International Affairs* 62 (2): 65–84.
- Parker, Geoffrey. 1997. *Zahodna geopolitična misel v dvajsetem stoletju*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Petersen, Alexandros in Katinka Barysch. 2011. *Russia, China and the geopolitics of energy in Central Asia*. Dostopno prek: http://www.cer.org.uk/sites/default/files/publications/attachments/pdf/2011/rp_010-4118.pdf (25. avgust 2012).
- Plevnik, Jasna. 2003. *Iza Globalizacije – Geoekonomija mednarodnih odnosov*. Zagreb: Golden Marketing.
- Poussenkova, Nina. 2010. The Global Expansion of Russia's Energy Giants. *Journal of International Affairs* 63 (2): 103–24.
- Rosen, Daniel H. in Trevor Houser. 2007. *China Energy. A Guide for the Perplexed*. Dostopno prek: <http://www.iie.com/publications/papers/rosen0507.pdf> (20. september 2011).
- Rosner, Kevin. 2010. *Sino-Russian Energy Relations in Perspective*. Dostopno prek: http://www.ensec.org/index.php?option=com_content&view=article&id=260:sino-russian-energy-relations-in-perspective&catid=110:energysecuritycontent&Itemid=366 (22. september 2012).
- Rozoff, Rick. 2009. *The Shanghai Cooperation Organization: Prospects For A Multipolar World*. Dostopno prek: <http://www.globalresearch.ca/the-shanghai-cooperation-organization-prospects-for-a-multipolar-world/> (16. september 2012).
- Russett, Bruce in Harvey Starr. 1992. *Svetovna politika*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Ruzhinskaya, Tatiana I. 2011. *Russian oil and gas industry's investment potential and problems*. Dostopno prek: http://www.ispionline.it/it/documents/Analysis_90_2011.pdf (28. junij 2012).
- Sartori, Nicolò. 2012. *The European Commission's Policy Towards the Southern Gas Corridor: Between National Interests and Economic Fundamentals*. Dostopno prek: <http://www.iai.it/pdf/DocIAI/iaiw1201.pdf> (25. avgust 2012).
- Seliverstov, Sergey. 2009. *Energy Security of Russia and the EU: Current legal problems*. Dostopno prek: <http://www.ifri.org/files/Energie/Seliverstov.pdf> (25. januar 2011).

- Sempa, Francis P. 2002. *Geopolitics – From the Cold War to the 21st Century*. New Jersey: Transaction Publishers.
- Sergounin, Alexander A. 2000. Russian Post-Communist Foreign Policy Thinking at the Cross-roads: Changing Paradigms. *Journal of International Relations and Development* 3 (3): 216–55.
- Simoniti, Iztok. 1997. Uvod k Zahodna geopolitična misel v dvajsetem stoletju. V *Zahodna geopolitična misel v dvajsetem stoletju*, Geoffrey Parker, 7–62. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Socor, Vladimir. 2012. "Nabucco-West": Abridged Pipeline Project Officially Submitted to Shah Deniz Consortium. Dostopno prek: http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Bwords%5D=8fd5893941d69d0be3f378576261ae3e&tx_ttnews%5Bany_of_the_words%5D=Nabucco&tx_ttnews%5Btt_news%5D=39403&tx_ttnews%5BbackPid%5D=7&cHash=14f7efa1e66ef7e25b71f9df7b13dfff (20. januar 2013).
- Sokolov, Dmitrii. 2009. Russia in the World Economy – Geopolitical Prospects. *Russian Social Science Review* 50 (4): 24–35.
- Soltanov, Elnur. 2012. *The South East Europe Pipeline: Greater Benefit for a Greater Number of Actors*. Dostopno prek: <http://www.iai.it/pdf/DocIAI/iaiw1202.pdf> (23. avgust 2012).
- South Stream*. 2013. Dostopno prek: <http://www.south-stream.info> (20. januar 2013).
- Strange, Susan. 1995. *Države in trgi*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Stulberg, Adam N. 2011. *Russia's Energy Dilemmas in Northeast Asia*. Dostopno prek: http://www.gwu.edu/~ieresgwu/assets/docs/ponars/pepm_170.pdf (22. september 2012).
- Subbotina, Tatyana. 2007. Russia at the Crossroads: Two Roads to International Competitiveness. *Russian Social Science Review* 48 (4): 30–54.
- Thrilwell, Mark P. 2010. *The Return of Geo-economics: Globalization and National Security*. Dostopno prek: <http://www.scribd.com/Silendo/d/62395843-The-Return-of-Geo-Economics-Global-is-at-Ion-and-National-Security> (3. januar 2011).
- Türk, Danilo. 2010. *Predavanje "Slovovenska zunanja politika v času sprememb"*. Dostopno prek: <http://www.up-rs.si/up-rs/uprs.nsf/dokumentiweb/45AD5AC0F5508D3EC12577D600509036?OpenDocument> (8. maj 2012).
- Udovič, Boštjan. 2009a. *Ekonomska in gospodarska diplomacija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

- 2009b. *Ekonomska varnost in ekonomska diplomacija: Primer tujih neposrednih investicij Nove Ljubljanske banke na trgih Zahodnega Balkana*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
- Udovič, Boštjan in Denis Mancevič. 2009. Poskusi prevrednotenja položaja Ruske federacije v mednarodni skupnosti – primer Gruzije. V *Družboslovne razprave*, ur. Valentina Hlebec, 25 (61): 81–100.
- UNDP. 1994. *Human Development Report 1994*. New York: UNDP.
- Urad predsednika RF. 2009. *Conceptual Approach to the New Legal Framework for Energy Cooperation (Goals and Principles)*. Dostopno prek: <http://archive.kremlin.ru/eng/text/docs/2009/04/215305.shtml> (20. junij 2012).
- Van Agt, Christof. 2009. *Tabula Russia: Escape from the Energy Charter Treaty*. Dostopno prek: http://www.clingendael.nl/publications/2009/20091001_ciep_paper_cvanagt_russia.pdf (20. junij 2012).
- Van der Linde, Coby. 2004. *Study on Energy Supply Security and Geopolitics*. Dostopno prek: http://www.clingendael.nl/publications/2004/200401000_ciep_study.pdf (12. maj 2012).
- Victor, Nadejda M. in David G. Victor. 2006. Bypassing Ukraine: exporting Russian gas to Poland and Germany. V *Natural Gas and Geopolitics From 1970 to 2040*, ur. David G. Victor, Amy M. Jaffe in Mark H. Hayes, 122–68. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vozel, Aleš. 2011. *Ekonomske in geopolitične značilnosti trgovanja z zemeljskim plinom: primer Ruske federacije in (držav) Evropske unije*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Zupančič, Rok. 2008. *Nova Velika igra? Spopad za prevlado v Srednjeazijskih državah nekdanje Sovjetske zveze po koncu hladne vojne*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.